

STASYS STACEVIČIUS

IŠ PASKUTINIO STASIO STACEVIČIAUS EL. LAIŠKO REDAKCIJAI:

2012, spalio 4

Atsiprašau už nenumatytus rūpesčius, bet mano anksčiau atsiųstą "Milda supaisys" pakeiskit į "Darom traukinį". Mat "Milda" buvo užsigulėjusi "Metuose", paskui paprašiau, kad nurašytų į kūrybinius nuostolius, o jie - pokšt - ir leidžia spalio mėn. Taip jau man karts nuo karto nutinka... Paguodos tiek, kad "Darom traukinį" gal gavosi geriau už "Mildą"...

S. Stasys

DAROM TRAUKINĮ

Garsiai darom traukinį... 1979 m. rudenį Latvijoje, Duobelėje 2, mes, jaunų karių kuopa, šešiasdešimtkelei Sovietų Sąjungos mokomojo tankų pulko eiliniai. Pusė mūsų – lietuviai irgi žemaičiai. Žygiuodami per aikštę, varom iš proto nekenčiamą seržantą... Du kaustyto bato smūgiai į asfaltą normalūs, o trečias – trigubai, penkiagubai stipresnis, ir gaunasi lyg traukinio ritmas, bėgių dundėjimas, triukšmas geležinkelio, kuriuo tuoj iš čia išvažiuosim... Seržantas įsiunta iki pabalimo, ir kuo labiau jis nervuojasi, tuo mes lamingesni, laimingesni... Taip jam ir reikia – vyresnybės šiknalaižys, chamas ir prisitaikėlis, tarnauja tik už 30 km nuo tėvų namų, biznį daro, išviliodamas iš naujokų rankinius laikrodžius, skutimosi mašinėles... Dabar, t. y. 1979 m. rudenį, pulko valgyklai dvelkiant perrūgusiais kopūstais ir arkliškom avižom, „darom traukinį“, nes jau beveik pusę metų atitarnavom tankistų mokykloj, tuoj traukiniu išdundėsime į perskirstymo punktą – likusiems pusantrų metų... Išdaužytų kiekvienam „broliui“ lietuviui šlykštų snukį tasai seržantas, latvis, bet jau žino, kad gaus atgal... Du du dūnnn, du du dūnnn, – dunda mūsų „traukinys“ ant karinio miestelio asfalto, kurį kalame taip, kad ir pulko štabas girdėtų.

Pirmąsyk traukinį – ir dar su garvežiu! – pamačiau gal šešerių metų būdamas, kai mama iš kaimo autobusu nusivežė mane į Varėną ir nuėjom į geležinkelio stotį lyg į ekskursiją, artėjo juodas garvežys, orus, ilgas ir storas, ir kad užkauks, kad užšvilps, paleisdamas garo srovę... Ir lyg išlėkė mano nepriteyusi siela iš vaikiško kūnelio, atsidūrė

kažkokioj raudonoj ir karštoj erdvėj, pabuvo, grįžo, truputį pasikeitusi... Vėliau sapnavau, jog tas garvežys yra gyvas ir protingas, tik nelaimingas ir pernelyg rimtas, priklausomas nuo bėgių, nuo savo didumo ir nuo kažkieno dar didesnio valios. Garvežys įkinkytas vilkti neaiškų jungą, mintą jis anglimi ir vandeniu, turi savyje žmogų juoda uniforma, o tas žmogus yra labai, labai rimtas ir priklausomas nuo kažko dar didesnio, baisesnio.

Prabėgus beveik pusei amžiaus, nežinau ar bepamatysiu Lietuvoje garvežį, o dar išsaugoti seni egzemplioriai Europoje retsykliais naudojami naujiems geležinkelio tiltams išbandyti. Užbilda ant tilto 300 ar daugiau tonų, ir inžinierius pamatuoja, kiek cm įlanko tiltas... Ne, neturi dyzeliniai ir elektriniai lokomotyvai tos rūšios romantikos, kokią turėjo senieji garvežiai su visu savo didumu, įsipūšavimu, baltais garų kamuoliais.

Šiaip ar taip autobusu važiuoti yra maloniau, autobuse galiu skaityti ar užmigti toj monotoniškoj motoro ir greitkelio muzikoj, autobuse net užmirštu, kad esu beviltiškas rūkalius, laikas išnyksta. O traukinio vagone – gal nuo to geležinio dundėjimo – laikas tik įsitempia, erdvė tampa nejauki ir pasijuntu svetimas joje, ir net įdomi knyga lyg sugenda prieš akis, ir taip noris užsirūkyti, o negalima... Negalima, negalima – kala ratai ir bėgiai... Negalima grįžti pas moterį, kurios neišsaugojai, negalima pasakyti gražiausių žodžių senolei, tėvui, mamai, jeigu nespėjau deramai atsisveikinti prieš jų mirtį.

Į sovietmečio traukinį nusigyvenęs studentas kartais įlipdavo be bilieto, ir tikimybė, kad kontrolieriai tarp Vilniaus ir Varėnos nepasirodys, buvo maždaug 1 prie 3.

Dar prieš patekdamas į tą sušniokštą sovietų kariuomenę, kartą neturėjau nė tų kapeikų ar rublio bilietui, beliko rizikuoti.... Pilname vagone susitikau draugą, irgi studentą iš mano kraštų, smagiai kalbėjomės, staiga – kontrolieriai žiauriame horizonte... Draugas sako, staigiai lįsk į tualetą tambūre, užsikabink, o aš būsiu šalia, kai pavojus praeis, pabelsiu... Tūnau suraukęs nosį toje prasmirdusioj nišoje, laukiu, girdžiu smūgius į duris, bet aiškiai ne draugo beldimą, o stiprų ir chaotišką daužymą... Na viskas, galvoju, belieka išlįsti ir pasiduoti... Iškišu galvą, o čia du kontrolieriai su girtu ir galingu „zuikiu“ grumiasi, visos tambūro sienos nuo jų galvų irgi kaulų barška, o mano draugas gestais man rodo lįsti atgal.

Laimingai tąsyk parvažiavome.

Po daug metų viena buvusi žygeivė papasakos, kaip sovietmečiu, gal 1967 m. jie, trys dešimtytys jaunučių žygeivių ir studentų, vadovaujant pačiam Tadiui Šidiškiui, sutiko Naujuosius metus tarp ežerų ir užpustytų pilkapių, beveik blaiviai dainuodami po šaltomis žvaigždėmis, o paskui Ignalinos stotyje į naktinį traukinį dauguma jų sulipo be bilietų... Ir kai šventiniame traukinio horizonte pasirodė kontrolierius, pagal vado T. Šidiškio komandą visas vagonas žygeivių pagarbiai atsistojo ir ėmė giedoti kontrolieriui „Ilgiausių metų, ilgiausiųuuu!“ Ir...

Kai rašau šias eilutes 2012 m. pavasarį, dar tebetraukia bent pusės tų žygeivių metus lyg vagonus jų asmeniniai „lokomotyvai“, susidedantys iš kūno ir dvasios, iš atsiminimų ir užmarščių. Ir mano gyvenimo traukinys dar ilgėja, ilgėja, nauji vagonai pasidaro lyg iš oro trinties, ne gale, o priekyje, nes pirmutinis vagonas gyvenimo traukinyje tuo pačiu yra ir lokomotyvas, nebūtinai per gimtadienį ir nebūtinai per Kalėdas pirmasis vagonas tampa antruoju, ir ilgumai jų nevienodi. Vienas vagonas, žiū, gal penkių metų ilgumo, tačiau atrodo trumpas, lengvas, skaidrus, o kitas būna gal mėnesio ilgumo, bet sunkus ir juodas.

Vis ilgėdamas traukinys tampa avariniu ir... Ne prekinis tas mano traukinys, o gal pusė jo keleivių yra „zuikiai“, sulipę lyg prieš mano valią, ir kontrolierius retsykliais sapne

pasirodo, vieną kitą išmeta, bet, žiūrėk, tas ir vėl eina išilgai vagonų, už mane žiūri pro langą. Taip retai ten pasirodo jūra, šmėkšteli kalnai, nors traukinys vis greitėja, greitėja...

Pasikartojantis su variacijom sapnas: vėl esu įstojęs į tą patį universiteto kursą, kuriame studijuoja tik keliolika vyrų ir dešimtys nuostabių jaunučių lituanisčių. Pats nežinau ar man aštuoniolika, ar trisdešimt, ar jau penkiasdešimt metų, bet visi draugai ir draugės ten – bent pagal veidus – jauni, jauni... Vėl bandau draugauti su viena, su kita, vėl esu lengvabūdiškas ir romantiškas poetukas, neabejoju, kad lyriko gyvenimas turi būti neilgas ir pilnas nuotykių, vėl praleidinėjau paskaitas, nekonspektuoju TSKP istorijos, apleidžiu lotynų kalbą, be vargo išlaikau literatūros egzaminus, bet jau žinau, kad mane tuoj išbrauks ir būsiu paimtas į kariuomenę, bet bijau tai pasakyti tėvui, mamai ir pats sau. O tos mano draugės – tokios švytinčios, mįslingos, traukiančios būti čia, o aš...

Kitas pasikartojantis sapnas: nesuvokiamu būdu vėl esu paimamas tarnauti į tą pačią Sovietų Sąjungos kariuomenę, gal todėl, kad pamečiau karinį bilietą, ir ne kartą niekaip negaliu įrodyti, kad jau seniai esu atsitarnavęs tuos du metus, ir niekas ten netiki, kad Lietuva jau seniai ne Sovietų Sąjungoj... Ir pats nežinau, kiek man metų, ir laikas vėl lėtai lėtai slenka, labai laukiu tos dienos, kai traukiniu vėl išbildėsiu namo, tik nežinau, ką ten berasiu, kiek man bus likę.

Atsiminimas: tėvas, prigimtinis kaimietis, aplankęs Trakuose vyriausiąjį sūnų, rimtuolį ir darbštuolį, grįžo laimingas ir ėmė su pasigardžiovimu pasakoti, kaip jis po Galvės ežerą plaukiojo „garvežiu“... Mes, jo jauniausieji, ėmėm prunkšti, kikenti, ir tėvas susinepatoginęs „garvežį“ pataisė į „garlaivį“... Ne, tėvo metų „traukinyje“ nebuvau geras keleivis, kaip ir mamos metų traukinyje – gal todėl, kad labai žemiški tie jų traukiniai atrodė, apdaužyti pokario, prispausti prie žemės, pripilti vargo ir grėsmės.

Lėtai bilda traukinys 1979 ujų vėlų rudenį, veža mus, apie tūkstantį jaunų kareivukų, iš tos latvių Duobelės – veža per naktį – per neįžiūrimą Lietuvą bildina mus į Kaliningrado sritį... Gal pusė mūsiškių sugebėjo įkaušti dar prieš sulipant į traukinį ir... Išilgai vagono eina jauna beigi sultinga uniformuota palydovė, trumpu sijonuku, apvaliom šlaunim, gal šimtui karių jų jauna „garbė“ išbrinksta, ir toks kietas stambus žemaitis tik cipt savo letenom – įsikimba į palydovės magišką šlaunį po jos uniforminiu sijonėliu, laiko, nepaleidžia... Palydovė tik šypsosi, šypsosi, bando išsiveržti, vagonas žvengia, lyg šimtas uniformuotų eržilų....

Paskui, naktimis bus daug rusiškų savos kūrybos dainų – apie traukinį. Romantiškai banalios, barškinant gitara, jos lyg primindavo, jog traukiniai tam ir padaryti: kad išvežtų naują toli toli, o paskui... Kai 1979-ųjų pavasarį mus, apkirptus kaip avinus, varė per Vilnių link gel. stoties, labiausiai norėjau bent skersgatvyje pamatyti bent vieną iš kursiokių... Naujokams laipinantis į traukinį, grojo karo orkestras, kad kitus garsus užgožtų, nes tame traukinyje jau sėdėjo šauktiniai iš Azijos, iš Kaukazo, pro pravertus langus kai kurie šūkavo: *ja matj tvoju jabal, ja matj tvoju*... Vėliau, dideliame Latvijos poligone, statydami stovyklavietę pamiškėj, mes, lietuviai ir žemaičiai, susiplieksime su jais, mūsų bus daugiau, bet jų rankose sužibo kirviai ir...

Šventė su pasekmėmis: jau Kaliningrado srity mus, tris tankistus, pasiuntė į Gvardeisko geležinkelio stotį – iškrauti vagoną arbūzų. Tiek rijom, putom, kad... Vėliau į tą pačią stotį bent keliolika karių buvo pasiųsti į „visiškai slaptą“ operaciją. Naktį turėjome pavogti elektrinę šildymo sistemą, dviejuose konteineriuose supakuotus šildytuvą, ventiliatorių ir didelę prietaisų spintą. Dviem karučiais tai turėjom tykia išvežti iš perono ir nutempti į poligoną už kilometro – „ugnies“ mokymo klasei apšildyti. Tas sistemas ten gamino

kaliniai, o peronas nebuvo taip stropiai saugomas kaip kalėjimas, tai ir įvykdė bataliono vado slaptą įsakymą. O vogdavo toj kariuomenėj viską – nuo skiriamųjų ženkliukų iki paradinių uniformų, nuo tankų akumuliatorių iki... Pagaliau išaušo man šventė, išsvajotu traukiniu bildėjau namo be uniformos, kukliais civilio rūbais, nesigailėjau, kad tą „paradkę“ man pavogė. Nepažįstamas pakeleivis savo draugui rusiškai pasakė, kad štai gal kareivis, persirengęs civiliu, slaptų atostogų važiuoja. Bet jo draugas tarė, kad tikriausiai ne, labai jaunai atrodo... Atjaunėjau per keletą dienų?

Po keleto metų viduržiemį einu pagal žibančius traukinio bėgius, pabėgiais žingsniuojau, ilgokai reiks eiti... Na, kukliose vėlyvose vestuvėse pabroliu buvau, viskas lyg rožėmis klojosi, bet visiems jau smingant ir sumingant, mano pamergė, kurios pats nepasirinkau, nėjo miegot su manim, tai aš gal antrą nakties ir išėjau iš tos gyvenvietės – geležinkeliu į Varėną. Atrodė, ką reiškia tie keliolika km. Bet blaivėju vienui vienas, žingsniuojau apšviestu geležinkeliu, sniegas ir miškai aplink, nuo šalčio ir vienatvės gina cigaretė, bet laikas tempiasi, tempiasi. Imu deklamuoti tai, ką skaitydavau sau iš atminties toj kariuomenėj, dažniausiai naktinėse sargybose. Štai beveik užmirštos Romualdos Pukalskaitės beveik užmirštas eilėraštis, spausdintas „Moksleivio“ žurnale maždaug 1977 m.

*Visada. Niekada. Tik akimirka.
Už tave. Už save. Už tikėjimą.
Šaltą. Degantį. O tik ne drungną.
Jausti laimės keistos palytėjimą.*

*Per gyvenimą švelniai neglostomas.
Skaudžiai stumdomas. Daužomas. Draskomas.
Laimės ugnį glaudi lyg pamišėlis.
Ją tą pačią minutę prarasdamas.*

*O prakeiktas palaimintas angele.
Nuodėmingo klajoklio erezija,
Eikš, pagirdyki degančiu vandeniu,
Jei tave pavadino poezija.*

O, padėdavo kariuomenėj šis eilėraštis, kai negaudavau gražaus laiško ar kai gaudavau į paširdžius, į kaulus, į... Ne, nežavėjo manęs vieno mano daug vyresnio kaimyno pasakojimas, kaip kariuomenėj jis draugavo su vietine rusaite. Smagiai, bet su abejonėmis, nes gimtinėj jo laukė tikroji sužadėtinė. O jau demobilizuodamasis slėpėsi ir spruko jis nuo tos ruselės, o jinai pasivijo jau lipantį į traukinį, iš už nugaros įsikibo į kareivišką diržą. Kareivis paskutiniu momentu atsisegė diržą ir be jo dingo už vagono durų, o išduota ruselė liko perone, laikydama rankose mylimojo diržą su spindinčia sagtimi, su kūju ir pjautuvu.

Varėna, pagaliau, stotis dvelkia tuštuma, dar nešvinta, bet jau stovi traukinys, pajudėsiantis ton pusėn, iš kur pabėgiais atėjau. Dar miegančioj Varėnoj randu tik šaltį ir neregius langus, tad – berods, už 15 kapeikų – nusiperku bilietą, bildu traukiniu atgalios, į antrą vestuvių dieną, nuovargis nusvarina galvą, įtraukia į sąlyginius kaip dangūs patalus, net bildėjimas pavirsta vienu žodžiu: laiminu, laiminu, laiminu... Nubudęs aptinku, jog seniai pramigau savo stotį, už jos jau „zuikiu“ netyčia prabildėjau keliasdešimt km... Gerai, kad nepagavo... Vėl tenka išlipti, vėl perku bilietėlį, laukiu traukinio atgalios...

Pagaliau. Tarpinėj Valkininkų stotyje prisimenu jos atsiradimo istoriją: po numalšinto sukilimo, kai 1863 m. caro inžinierius brėžė šitą geležinkelį žemėlapyje, imperijos korupcija klestėjo kaip reikiant. Ir inžinierius davė žinią Valkininkų žydams: reikia štai tiek ir tiek rublių, o jeigu jų nebus, tai geležinkelis bus nutiestas ne pro pat Valkininkų miestelį, o geroku atstumu nuo jo. Pasitarusi žydų bendruomenė nusprendė, kad suįžūlėjęs inžinierius prašo per daug, o dar nežinia ar bus naudos iš to geležinkelio, ir žydai inžinieriui kyšio nedavė, ir caro valdininkas savo „ultimatumą“ ištesėjo. Todėl paskui pagarbiu atstumu nuo Valkininkų išaugo ir Valkininkų gel. stoties gyvenvietė, nyki ir lyg anomališka, neišgelbėjusi miestelio nuo nuošalės. Užtat kitaip galvojančios gali džiaugtis sąlygine ramybe Valkininkų miestelyje be gel. stoties, nes visos gel. stotys dvelkia nerimu, pavojumi, jos žmonės veikia kaip gelžbetoniniai vampyrai. Gal tik vienoj kitoj, kaip kad Vaclovo Hrabalo romane, budėtojas naktimis deda gel. stoties antspaudus ant sekretorės užpakalio... Kai pagaliau atsirandu ten, iš kur naktį išėjęs, vestuvinininkai dar tik keliai iš miegų, ir, pasirodo, nieks ir nepastebėjo mano vėlyvo dingimo naktį, ir dabar jie galvoja, kad aš kažkuriame užkaboryje tebemiegu, ne lunatikas juk, neisiu stogais.

Dar po dešimties metų ir vėl einu geležinkeliu, naktį, bet ne žiemą ir ne vienas, su gražiąja redaktore dviese pabėgiais žingsniuojam iš Senųjų Trakų į Trakus, o mobiliųjų telefonų dar nėra. Nuotaika ne pati geriausia. Dalyvavom archeologų šventėje, kibirkščiavom prie laužo piliavietėj, kur archeologai atkasė Vytauto Didžiojo pilies pamatus, rado strėlių antgalių, manikiūrines žirkutes, dar aptiko moterišką žiedą ir, žurnalistų kamantinėjami, archeologai neatmetė galimybės, jog tą žiedą galėjo mūvėti pati Birutė, Kęstučio žmona irgi Vytauto Didžiojo motina. Tad redaktorė buvo laiminga, pirmoji moteris dabartinėj Lietuvoj pasimatavusi tą galimai Kęstučio dovanotą Birutei žiedą. Na ne iš aukso, užtat juvelyriskai pagamintas prieš šešis šimtus metų, kai... Mūsų rajoninio laikraščio vairuotojas, bernelis Jonelis, pačiame šventės smagume ėmė niurzgėti, kad jam pas mergas reikia ir apskritai neprivalo jis naktimis tąsytis su mumis. „Tai ir varyk pas savo mergas“, – pyktelėjo redaktorė, o Jonukas ir nuvarė sukriošusiais „Žiguliais“, o vėliau kiti išsisklaidė, o ryte mums reikia leisti laikraštį, tai trečią val. nakties ir einam geležinkeliu, bent dešimt km.

Vytauto laikais pėsčijam tai nebuvo daug.

Kilometrų ir valandų tuomet berods nebuvo. O kas buvo? Genai, labai tolimų mano mielos pakeleivės ir mano protėvių genai. Jie, pasakytų Benediktas Januševičius, kalti dėl visko... Vytauto laikais nebuvo sapnuojami geležinkeliai ir traukiniai, bet genuose jie buvo.

Kaip ir geležinkelių stotys, kur, susiklosčius aplinkybėms, esu praleidęs vieną kitą bemiegę naktį, nes didelėse stotyse milicininkai ar apsauginiai draudžia miegoti, bet leidžia sėdėti ant suolo ir nemiegoti, ir... Tuomet gali galvoti, kad didelės geležinkelių stotys naktimis dvelkia lyg gelžbetoninė skastykla ar pragarėlis, tačiau, jeigu pametei adresų knygelę ar mobilųjį telefoną, tai tik čia gali neužsalti, neužtrokšti, nepatekti į nagus plėšikėliams. Užstrigusiam nesvetingame mieste nepiniginam keliauninkui geležinkelių stotys naktimis atrodo prisigėrusios nesėkmingų keleivių nerimo, naktinių valkatų ir vagišių vilties, girtuoklių ir prostitučių kvapo, čigonų burtų, garsiakalbių orumo, tvarkaraščio ir laikrodžių žiaurasties, išsitempusio ir bergždžio laiko, pareigūnų balsų, mažų tragedijų, nervų muzikos... O nuobodybė – sėdėti per naktį, vis išeinant į peroną parūkyti, grįžtant į kietą suolą, stebint įtartiną jauną moterėlę, kuri visą naktį apsimetinėja

labai besidominti tiltų, geležinkelių ir stočių maketais po stiklu. O, koks patrauklus jos ankštai aptemptas apvalus užpakaliukas, kai ji lyg nekreipia dėmesio į mane. O viso to Kūrėjau... Dabar galvoju, kad teisingas bus/yra jaunas poetas Vainius Bakas, kuris „Pašvaistės“ žurnaliuke rašė, kad didžiausias poetas Visatoj yra Dievas. Tik Jo poezija kartais labai dviprasmiška – tikriausiai koks Telšių ar kt. vyskupas neleistų tokios poezijos skaityti bažnyčioj... Apsauginiai vis pasirodo kas keliolika minučių, išnyra iš tunelio, pasižiūri ar aš ir dar du trys nevykėliai nemiegam, vėl nueina... Atžingsniuoja dar viena įtartina mergužėlė, irgi su aptemptu užpakaliuku, pasirodo įkaušusi ir triukšmingų vyrų kompanija, ir apsauginiai su jais bando susitarti gražiuoju... Tokių stočių Vytauto laikais lyg nebuvo, bet vietoj jų buvo pilys ir jose, ypač laukiančiose artėjančio priešo ar jau ilgai apgultose, buvo... Buvo kosminė loterija ir galimybės man su miela redaktore po šešių šimtų metų eiti geležinkeliu, garuojant vynu iš mūsų, kai staiga iš rugsėjo nakties rūkų prieš mus lyg vaiduoklis... Nieks neišnyra.

O po keliolikos metų trečią val. nakties šaltame perone po kabančių lyg uola laikrodžiu surūkau kelioliktą cigaretę... Vėlai atvažiavęs į Vilnių iš Žemaitijos, aptikau, jog esu pametęs mobilų telefoną, troleibusai jau miega, negaliu pirštais per lietuvių prisiskambinti nei anai kursiokei, nei jokiame draugui. O gyvenimo draugė... Prisimenu jos brolio, žygeivių vadinto Vanzdelių pasakojimą: išsiskyręs su pirmąja žmona, pasitiesia ant stalo didelį Sovietų Sąjungos žemėlapi, užsimerkia, pasukioja pirštu, duria... Kur pataikė, ten ir išbilda traukinį – į Vidurio Sibirą, dirba statybose. Paskui... Vėliau... O... Vėloka man trenktis į Tolimuosius Rytus.

Persirūkęs grįžtu toliau nemiegoti ant kieto stoties suolo, išnyra sapno atsiminimas ir improvizacija: lekiu žiemą slidėmis, šliuožiu į šiaurės pusę ir netoli savo vienkiemio aptinku geležinkelio stotį, kur jos nebuvo niekad, ir galvoju: kaip aš ligšiol nemačiau šitos stoties ir negirdėjau triukšmo? Sustoja traukinys, aš su slidėmis įšoku į pirmą vagoną, jis pilnas sniego, keleivių nėra, tai ir šliuožiu išilgai... Kontrolierius išdygsta tarpdury, rimtas ir uniformuotas stovi, ir aš susivoki, kad neturiu bilieto. Esu „zuikis“, bet kontrolierius tik draugiškai nusišypso ir klausia, ar atpažįstu jį po trisdešimt metų, prabėgusių nuo tos nakties, kai mes, dar žali bernėliai, drauge patekom į blaivyklą provincijos gel. stotyje. Mus, laukiančius traukinio ir traukiančius vyną, vėlai vakare „susėmė“, kai aš jau buvau metamas iš universiteto. Na, o jo nieks ir neketino išmesti ir neišmetė iš geležinkelininkų technikumų... O, linksni tasyk laukėme traukinio, pigus vynas guldė visą pasaulį po kojom ir prieš akis, nieko blogo lyg nedarėme, tik linksni buvom, bet staiga mus apsupo draugovinė su raudonais raiščiais, nemušė, tik – į mašiną, į mašiną... Net vyną leido pabaigti pakeliui į milicijos būstinę, o paskui visą žiemos naktį ant kietų gultų – vadinamojoje Varėnos „duchovkėj“ kankinomės, dainavom ir piktinomės, budintį milicininką vadinom avinu ir stribu, o jis kentėjo, kentėjo... Paskui... Dabar, sako anos tragikomiškos nakties draugas, tu gali ir „zuikiu“ važiuoti, tik visi keleiviai čia pažįstami, vieni tave myli ar gerbia, kiti tavęs nekenčia, ir neaišku, kokių šiandien daugiau... Taip, tu neklysti, aš nespėjau baigti geležinkelininkų technikumų, žuvau gaisre gelbėdamas draugą, dabar esu degančių ir sudegusių geležinkelininkas.

Kitame vagone esu gal metais jaunesnis. Pasijuntu kaip Aldonos virtuvėj, čia aš lyg atjaunėju, o ji pusamžė, bet graži ir aistringa, ir filosofiška, štai rūko į krosnelės pakurą, pučia miglas ir paguodą. Ji lyg žinojo, kad ateisiu, gal specialiai išdžiaustė savo išskalbtas liemenėles ir kelnaites, sukabino lyg spalvingą girliandą šildymo vamzdžio palubėj. Ant to paties vamzdžio, kur Atgimimo metais pasikorė tuometinis šio būsto šeimininkas,

buvęs miestelio stribas, andai tremiamųjų prakeiktas, dabar neatlaikęs dar gyvų tremtinių patyčių... Jaučiu ir žinau, kad Aldona ne tik mane kartais pasodina prieš tą moterišką „girliandą“, sukabinėtą ant mirtino vamzdžio virtuvėje, nes tas vaizdas privalo būti provokacija ar iliustracija romanui, kuris kuo toliau, tuo...

O antrame vagone tampu dar metais jaunesnis, atsiduriu savo namuose, didžiajame kambaryje, kur pašarvota karste guli mano mama, dega žvakės, naktis ir aš, likęs vienas prie karsto, kalbu: mama, mama, jeigu tu mane girdi, tegu abiejų žvakių prie tavo galvos liepsnelės palinksta į mane... Ir po keliolikos sekundžių ugnelės palinksta, į mane... Ir aš toliau – per žvakes – bandau susikalbėti: mama, mama, jeigu tu...

Trečiame vagone man dar mažiau metų, esu kaip ir mano mieliausios moters trobelėje vidur miškų, aplink siaudžia vasara ir plyti vidudienio giedra, o mes mylimės, mylimės, mylimės... Ji net suvaitoja: dieve, kaip gera... Pagalvoju; negi, Dieve, aš tapau dievu? Ir taip paprasta prilygti Tau? Tu taip sutvėrei moterį ir vyrą, kad poros jausmai būtų kaip tavo paties?... Skersvėjis pro atvirą langą sujudina džiūstančių žolių puokštes, išgirstam, kad atvažiuoja ir sustoja kieme automobilis, bet pašnabždom susitariam: apsimeskim, kad mūsų nėra namuose, juk durys užakintos... Tylim palėpėj gulėdami po atviru langeliu, iš balsų atpažįstame tris draugus, linksmus vyriokus. Pakleбенę duris jie susėda ant suolo lauke, po tuo pačiu palėpės langeliu, kalbasi: pagerkim alaus, gal jie grįš nuo ežero, gal... O mes tylim, tylim, o jie gurkšnoja alų, gurkšnoja, jie jau linksmi, o vienas ir sako: o, Viešpatie, apsimyžau nuo to alaus... Ir toks juokas mumyse, nuoguose, tylinčiuose ir tariamai nesančiuose toj palėpėj, kaupiasi, kaupiasi, kaupiasi...

Tolimesniame vagone esu dar jaunesnis, sėdime mažoj mano dėdės dailidės dirbtuvėlėj, kur jis daro karstus, rodo man tą grabą, kurį pasidarė sau. Paskui jau virtuvėje apgirtęs vėl ima verkauti, kad neišpildė savo brolio ir mano tėvo prašymo, nepadarė Jonukui ažuolinio karsto, nedrįso dar gyvam esant, o paskui... Ak, ir kito dalyko jam nepavyko padaryti, dar gyvi amžininkai ir liudininkai taip ir neparodė tos vietos, kur miške užkastas vyriausias jų brolis ir tas mano dėdė... Sako, per klaidą nušautas, pats sau duobę prieš šautuvo vamzdį išsikasęs...

Kelioliktame vagone mano mieliausia dailininkė lipdo iš molio „Dvasiukus“, „Kerėplas“, „Skriejančius“, „Ratabailus“, „Kopkopus“ ir kt. mįslingus dalykus. Iš senų išdidintų nuotraukų žiūri jos išmirę giminės ir tėvai, iš jos tapytų paveikslų, atrodo, tuoj pasigirs tie angelukų pučiami trimitai... Jinai duoda man gabalą molio ir siūlo ką nors nulipdyti, o aš ilgai maigau tą molį, labai ilgai spaudau ir niekaip negaliu suteikti galutinės formos. Pagaliau ji atima tą moliuką iš manęs, deda antspaudą to pailgo ir susisukusio moliuko gale. Aš sugalvoju, o ji užrašo pavadinimą - „Kringelis“. Ir ji išraižo datą – gal gražiausių mūsų metų pabaigą.

Dar už keliolikos vagonų atsiduriu mažame muzikantės Audronės kambarėlyje – mieste tarp ežerų. Trise – su gražiąja, bet ištekęsio mano redaktore – kūrenam Audronės krosnelę viduržiemio vakarą, gurkšnojam brendį ir negarsiai dainuojam: mažam kambarėly ugnelę kuriu... Vartom pirmą mano poezijos knygėlę, pasirodžiusią to kruvino 1991 m. sausio metu... Paskui su Audrone liekame dviese, aš ją, minkštą ir šiltą, imu į glėbį ir nešuosi į jos miegamąjį, ji nesipriešina, ir – o žioplių Viešpatie – girta mano koja užkliūva už senovinio slenksčio ir griūdamas – netyčia, bet visu smagumu, lyg specialiai užsimojęs – teškiu ją į grindis ir...

Kitame vagone esu lyg lenkiško Lietuvos rajono laikraščio redakcijoje, labai graži ir jauna bendradarbė man prisega pirmąjį Sąjūdžio ženklą ir liepia vadovauti grupei, ir štai

sąjūdiečiai susirenka mano kabinete, bet... Paskui einam į biblioteką, vėliau vienai vienas tame mieste pasitinku Sąjūdžio dviratininkus su trispalvėm... Po savaitės redaktorius išsikviečia ant kilimo, išsitraukia nenaugus mano pasiaiškinimus, klausia, ar skirsimės gražiuoju, ar...

Sekančiame vagone aptinku savo pirmąjį darbo kabinetą rajoninio laikraščio redakcijoje, kur ant sienos kabo reprodukcija „Leninas Razlive“, po stalu stovi „Obuolių putojančio“ butelis už rublį ir dvidešimt kapeikų. Per pietus turėtų pasirodyti mano Linutė, bet dabar skubiai rašau šratinukui, nes atsakingasis sekretorius nerimaudamas ir skubindamas laukia mano beprasmiško reportažo apie javąpjūtę kolūkyje, kur buvau mirtinai vaišinamas vakar, o dabar... Netikėtai į kabinetą įžengia patsai to kolūkio pirmininkas, aukštas ir didingas, mano šefo irgi redaktoriaus draugas, sako, parodyk, Stasy, ką papaišei apie mane... Sakau, prisėskit, pirmininke, tuoj baigsiu, ir jis sėdasi, pataiko ant sulūžusios kėdės, ir visu savo aukštu kūnu nugarma ant grindų, po reprodukcija „Leninas Razlive“. Skubiai prisikėlęs lekia pas redaktorių...

Dar tolimesniame vagone vėl esu dvidešimtmetis kareivis, mes, du lietuviai, po metus atitarnavę, stovim kuopos sandėliuke, išsitempę prieš stambų irgi piktą viršilą, kuriam tarnauti liko gal savaitė, o prieš metus jam lietuviai snukį malė, tai atsisveikinimui jis ketina pamalti mums snukius. Ir ima masyvią peleninę, ir lėtai, bet užtikrintai mala snukį mano draugui, o aš...

Dar už dviejų vagonų vėl atsiduriu Pakupio kolūkio kultūros namuose, kur mūsų, pirmakursių lituanistų grupė apgyvendinta spalio mėnesiui, esam talkoje, rišam ir kraunam linus, raunam runkelius, esam tik keturi vaikinai su dvidešimt keliomis kursiokeimis, ruduo pilnas ateities ir paslapties, o mano kursioke, kurią vėliau labai sapnuosiu kariuomenėje, atrodo jau arti, arti... Tiek nedaug trūksta, tačiau tas „nedaug“ man atrodo kaip visas rudens dangus.

Dar kitame vagone vėl esu kaip namuose, man – dešimt metų, rudens vakaras, senolė mezga man pirštines, mama verda uogienę, namai kvepia spanguolėm beigi kamparo spiritu, nes tėvas juo išsitrynė skaudančią koją. O ką tik grįžęs iš kariuomenės vyresnysis brolis pasakoja, kaip jam puikiai sekėsi tarnauti karo aviacijoje, naikintuvo mechaniku, netoli Maskvos, ir dabar į sąsiuvinį jis man paišo naikintuvus ir bombonešius, aiškina, kaip aš tapsiu karo lakūnu, mokysiuos oro mūšyje numušti priešą ir taikliai mėtyti bombas.

Supurto traukinį, pabudina... Esu savo lovoj lyg stoties priešingybėje, pagalvoju, kad pasivažinėjau be bilieto, kontrolieriaus lyg pasivaideno, buvo ekskursija po važiuojantį traukinį, kur paskutinėm sekundėm buvau už lokomotyvo operatorių. Pamačiau į mane atlekiantį – tais pačiais bėgiais – kitą traukinį, o už jo lokomotyvo stiklo suspėjau atpažinti vaiką – save patį prieš daug metų.

Stasys STACEVIČIUS

MINDAUGAS PELECKIS

MULLA SADROS (ملاصدرای شیرازی)

„IEŠKOJIMO IR RADIMO“ EGZISTENCINĖ FILOSOFIJA

Pasirinkta tema išplaukia iš nūdienos aktualijų, kurios tiesiogiai siejasi su stiprėjančiais skirtingų civilizacinių pasaulių kultūros, filosofijos, vertybių sistemos kaitos procesais. Iranas, būdamas viena įtakingiausių civilizacijų jau daugiau kaip 2500 metų, dabar vėl atsiduria ant galimų pasaulinių konfliktų slenkščio. Karo, intervencijos, Vakarų civilizacijos įtakos nuojautos bei aktualijos suponuoja dar didesnę norą išlaikyti senąją kultūrą nepaliestą. Persiškoji filosofija užima ypatingą vietą Rytų civilizacijos bei Islamo pasaulyje. Iranas įdomus ir savo netyrinėtais kultūros, filosofijos lobiais, ir mažai vakariečiams pažįstamu šiizmu bei jo apokaliptine *mahdaviato* doktrina.

Nors Vakarų pasaulyje persų filosofas Mulla Sadra (Sadras, 1571–1641) žinomas mažai, pasak Oliverio Leamano, jis yra „svarbiausias ir įtakingiausias filosofas Islamo pasaulyje per pastaruosius 400 metų“. Sadro filosofija, *al-bikma al-muta'aliya*, apjungianti savyje iliuminacionizmą (išrakizmą), avicenizmą, Ibn Arabi sufiškąją metafiziką ir šiitų dvyliktininkų ašaritų teologiją, yra unikalus minties šuolis nuo esencializmo į egzistencializmą. Mulla Sadra dažnai lyginamas su Martinu Heideggeriu – tiek dėl jo įtakingumo, tiek dėl kai kurių ontologijos panašumų.

Lietuvoje Sadro filosofija nenagrinėta, apie ją trumpai yra užsiminę tik šviesios atminties profesorius Algis Uždavinys. Į Sadro susintetintą filosofiją žvelgiame kaip į Islamo religijos bei kitų senovės religijų, įvairių filosofijos krypčių ir mitologijos derinį. Keliame hipotezę, kad Sadro filosofijoje atsispindi per tūkstantmečius Afrikoje, Egipte, Mesopotamijoje, Irane ir kitur sukaupta išmintis. Neatsitiktinai savo filosofijos mokyklą Sadras pavadino „išminties filosofija“.

Mulla Sadros filosofiją reikia suvokti kaip kelių šimtmečių Islamiškosios minties tąsą, be kita ko, suformavusią ir mahdizmo – pagrindinės šiitų apokaliptinės srovės – kryptį. Sadro filosofijos suvokimas Irano (šiizmo), Islamo apskritai ir pasaulinės filosofijos kontekste atveria naujus horizontus ir padeda mums pažinti Rytų ir Vakarų sąsąukas.

Palygindami įvairiose šalyse, regionuose ir istorinėse epochose įsiviešpatavusių Islamo filosofijos formų vietą, nesunkiai įsitikinsime, kad persų filosofija jame vaidina kertinį vaidmenį. Neturime pamiršti, kad Islamo filosofija glaudžiai susijusi su graikų, žydų, krikščionių, zoroastristų ir kitomis Rytų epistemomis.

Žvelgdami į Islamo filosofiją kaip į vientisą darinį ir tuo pačiu lygindami ją, pasitelkdami žymiausio persų filosofo Sadro įžvalgas, pamatysime, jog pamatinės civilizacinės Irano sąvokos susišaukia su kitų regionų, kultūrų ir civilizacijų dimensijomis.

Neabejotina, kad Sadro filosofija padarė įtaką ne tik tokiems žymiausiems šiuolaikiniams Irano filosofams kaip Allameh Tabatabaei, Mahmoud Khatami, bet ir *mahdaviato* doktrinai. Natūraliai kyla šie esminiai, su pagrindiniu tyrinėjimo objektu ir problemų lauku susiję, problematiški klausimai: koks šiizmo ir iš jo kilusios *mahdaviato* doktrinos vaidmuo dabartiniame Islamo pasaulyje? Kuo unikali Sadro filosofija, tapusi tarsi alcheminiu svarbiausių Islamo filosofijos idėjų lydiniu ir pradėjusi Islamiškąjį egzistencializmą, kokia jos vieta Islamo pasaulyje? Kokios metodologinės prielaidos ir tyrinėjimo strategijos gali padėti geriau pažinti šiuos procesus?

Šių problemų svarba Vakarų filosofijoje nebuvo reikiamai įvertinta. Tik neseniai prašnektą apie Sadro ir persų, Islamo filosofijos svarbą pasauliniame kontekste. Tam buvo daug objektyvių priežasčių, iš kurių pirmiausia reikėtų išskirti „helenomanijos“ mitologijos gyvybingumą, eurocentrinių nuostatų viešpatavimą, Islamofobiją, menką neeuropinių filosofijos tradicijų pažinimą. Tai – viena iš priežasčių, kodėl šiame darbe pasirinktas akademinės filosofijos marginaliosiose buvęs persų filosofijos fenomenas. Jis tampa raktu, atveriančiu duris į artimą, ir vis dar tolimą Islamo pasaulį. Islamo – kaip labiausiai plintančios pasaulyje religijos, ir Islamo – filosofijos, atveriančios mums naujas ontologines įžvalgas.

Manome, kad filosofijos ankstesnės raidos pakopose, kai nebuvo išplėtoto metodologinio

instrumentarijais, detalesniems lyginamiesiems tyrinėjimams būtinos iš kitų civilizacinių pasaulių empirinės medžiagos, buvo sunku tikėtis išsamesnių lyginamųjų Rytų ir Vakarų filosofijos tradicijų studijų. Vadinasi, klasikinės Vakarų filosofijos raidos kelią ir viešpatavusias eurocentrines nuostatas pirmiausia lėmė menkas neeuropinių filosofijos tradicijų pažinimas, tų civilizacinių pasaulių žmonių kultūrinio horizonto, kalbų, tekstų nežinojimas ir daugybės civilizacinio pasaulio kultūros vertybių ir simbolių sistemų, pagrindinių mąstymo kategorijų nepažinimas.

Persų (farsi), arabų, turkų kalbų studijos būtinos, norint suvokti Islamo filosofiją, kad galėtume ją komparatyvistiškai lyginti su Vakarų filosofijos palikimu. Deja, kol kas Irano filosofijos vertimų į Vakarų kalbas nėra daug. Negausios ir vakarietiškosios Islamo ir Irano filosofijos studijos, o apie Sadrą jų skaičius nesiekia tuzino.

Gilinantį į Islamo ir Irano filosofiją tapo aišku, kad, nors kai kurios sąvokos, terminai įsitvirtino mokslinėje literatūroje ir jau pradedami vartoti, jų preciziškumą pravartu nuolatos patitikslinti, juolab, kad tai gali atverti kelius į svarbių filosofijos istorijos gairių bei metodologinių slinkčių geresnį pažinimą. Islamiškieji, persiškieji filosofijos terminai reikalauja atskiros analizės, kuri Lietuvoje nebuvo atlikta.

Su Islamu Lietuvoje mus geriausiai supažindino A. Uždavinio knyga „Sufizmas Islamo civilizacijoje“, Egdūno Račiaus „Islamso žodynas“, kelios verstinės knygos.

Nors Lietuvoje Islamas – tradicinė religija, kurios šaknys siekia XIV a. (daugiausia musulmonų – totorių), ji pažįstama mažai, todėl dažniausiai vadovaujamės mitais ir stereotipais.

Pagrindinis šio darbo objektas – persų filosofo Mulla Sadros (Sadro) būties (*wujūd*) filosofija, apjungianti kelis šimtmečius Islamo filosofinės minties ir sujungianti Rytus su Vakarais.

Pasitelkiant komparatyvistinį metodą, nagrinėjami šie laukai: Sadro filosofijos santykis su ikiislamiškosiomis tradicijomis; su šiizmu ir Islamo filosofija apskritai; su pasaulinėmis filosofijos tradicijomis, ypač M. Heideggerio filosofija; su *mahdaviato* doktrina.

Čia nagrinėjami paties Sadro tekstai, kurių didžioji dauguma parašyta arabų kalba, taip pat žymių Islamologų tekstai (Seyyed Hossein Nasr, Henry Corbin, Fazlur Rahman, William Chittick, Christian Jambet ir kt.). Remtasi šaltiniais, prie kurių pavyko prieiti lankantis Irano Islamo Respublikoje, bendraujant su šios šalies akademinė visuomene, skaitant joje išleistas knygas, dalyvaujant konferencijose, skirtose *mahdaviatui*, Islamo filosofijai.

Gvildenant pasirinktą objektą analizuojamos ir žymiausių komparatyvistų idėjos bei metodologiniai principai, veikę XX a. antrosios pusės komparatyvistinės filosofijos raidą.

Pagrindinis darbo tikslas – įvairiais aspektais kompleksiskai iširti būties Sadro filosofijoje problemą. Siekiant šio tikslo, išskirtinis dėmesys kreipiamas į Rytų ir Vakarų filosofijos tradicijų sąveiką, kultūrinę įtaką, skolinių, simbolių ir motyvų difuziją iš vieno civilizacinio pasaulio į kitą.

Darbe nesiekiami aprėpti visą Islamo filosofiją, o tik ją gerai atspindinčią Sadro filosofiją, paminėti visus Irano ir Islamo filosofijos autorius, kurie nagrinėjo būties problemas. Atsirenkant personalijas pagrindinis kriterijus buvo jų koncepcijų reprezentatyvumas, conceptualumas, metodologinių prieigų ir tyrinėjimo strategijų perspektyvumas.

Darbas remiasi įvairiomis komparatyvistinėmis strategijomis ir metodais, parankiausiais analizuojant sudėtingas filosofijos formų, simbolių ir motyvų problemas iš Rytų ir Vakarų.

Analizuojant komparatyvistinės filosofijos ištakas, vadovautasi tiek rekonstrukcine, tiek kritine strategijomis. Pirmiausia remtasi hermeneutiniu metodu, idant išryškėtų klasikinės ir komparatyvistinės filosofijos principinių conceptualių nuostatų skirtumai.

Vėliau, atsižvelgiant į konkrečius tyrinėjimo uždavinius, plačiai pasitelkiamos ir kitos tyrinėjimo strategijos bei metodai, iš kurių pirmiausia reikėtų išskirti istorinį kultūrinį, kontekstinį ir lyginamąjį metodus.

Pagrindinę ir didžiąją analizuojamų šaltinių ir interpretacinės literatūros dalį sudaro įtakingiausių XX–XXI a. komparatyvistinės filosofijos šalininkų (S.H.Nasro, M.Aminrazavi, T.Burckhardto, F.Schuono, H.Corbino. W.Chitticko, A.M.Schimmel ir kt.) veikalai, skirti tradicionalistinei problematikai. Ši interpretacinė literatūra padeda surasti tiltą tarp Irano ir Vakarų. Taip pat remiamasi šaltiniais arabų ir persų kalbomis – pradedant šventraščiais – Biblija ir Koranu, ir baigiant paties Sadro bei kitų filosofų veikalais.

Tiesiogiai su pavadinime apibrėžta tema („Mulla Sadros (Sadro) filosofija“) Lietuvoje tyrinėjimų nėra. Tačiau būtų neteisinga teigti, kad jo filosofija anksčiau nebuvo gvildenta, skaityta.

Šio darbo tekstas ir išvados yra glaudžiai susietos su naudotais šaltiniais ir kita pagalbine tyrimo medžiaga, kurią pirmiausia sudaro analizuojamų filosofų mintys apie *wujūd*. Tyrimo pabaigoje pateiktas literatūros sąrašas tiksliai nurodo, kokia medžiaga tyrime buvo panaudota.

Šis darbas yra originalus ir naujas probleminių tyrinėjimo lauku, nes specialiai šiai problematikai skirtų darbų Lietuvos humanistikoje nėra.

Tačiau Sadro filosofijos tyrinėjimai komparatyvistiniu požiūriu neįmanomi be Lietuvoje vis didesnį populiarumą akademinuose sluoksniuose įgaunančios A. Uždavinio komparatyvistinės kultūrologijos, filosofijos tradicijos, kurios šalininkai siekia įvesti į lietuviškąjį mokslinį diskursą naujausias komparatyvistines tyrinėjimo strategijas, metodus bei įvairių neeuropinių civilizacijų kultūros laimėjimus.

I. Pagrindiniai Sadro nagrinėti Islamo filosofijos konceptai

Prieš analizuodami pagrindinius Sadro nagrinėtus Islamo filosofijos konceptus, turėtume suvokti keletą svarbių dalykų. Islamo, juolab Irano Islamo, filosofijos konceptai iš esmės yra neišverčiami (kaip ir Islamo Apreiškimo šaltinis – Koranas) ir vakarietiškas kalbas, todėl bandysime tik apytiksliai suvokti gana aptakias, galias jų sąvokas ir sąvokų laukus.

Nors persų (Irano) Islamo filosofijai didžiulę įtaką padarė arabų filosofija ir terminija, visgi nemaža dalis svarbių terminų dėl fonetinių ir istorinių priežasčių turi savo prasminius persiškus atitikmenis (pvz., *malda* arab./pers. – *ṣalāh* arba *ṣalāt / namāz*). Nesutampa ir persiškas bei arabiškas kalendoriai (pirmasis – saulės, dar iš zoroastrizmo laikų, antrasis – mėnulio), taigi ir kai kurios šventės (pvz., daugelyje Islamo šalių švenčiami naujieji metai *nowrūz* yra vėlgį zoroastrizmo palikimas; griežtesniems musulmonams unitams tai atrodo pagoniškas paprotys).

1. Wujūd

Bene pagrindinis Islamo filosofijos sąvokų laukas susijęs su, kontinentinės Europos filosofijos terminais kalbant, egzistencijos arba būties klausimu (tačiau jokių būdu tarp jų negalime dėti lygybės ženklo). Tai – arabiškosios šaknies W-J-D (skaitoma W-DŽ-D) vediniai, iš kurių pagrindinis – *wujūd* (skaitoma wudžūd, وجود). Persų filosofai šio svarbaus termino nevertė, todėl ir arabiškojo, ir persiškojo vertimas į Europos kalbas turi bent kelias reikšmes, paprastai (šiuo atveju – anglų kalba) skambančias kaip: *presence, existence, being, substance, entity*. *Wujūd* pažodžiui reiškia „radimas, radinys“ ir įeina į sąvokų lauką „radėjas“ (*wājīd*) ir „rastasis“ (*manwūd*).

Religiniu Islamo, ypač mistinės jo atšakos sufizmo (*tasawwuf*) požiūriu, radėjas, rastasis ir radimo procesas yra viena, filosofiniu – tai susijungusi „radimo“ kaip intuityvistinės pasaulėjautos „trejybė“ (kitaip tariant, žinovo, žinijos ir pažinimo objekto susilieėjimas, noetinė vienybė), padedanti suvokti vieną Beribę Realybę/Realųjį/Absoliutą (deja, kaip matome, šie vertiniai mažai ką pasako). Prie minėtų trijų terminų būtina nepamiršti ir sufiškos „ekstazės“ (*wajd*), padedančios pasiekti *wujūd*.

Nors suprantame, kad *wujūd* yra susijęs su dvasinių paieškų apoteoze, galutiniu „radimu“ To, kas Neišreikšta (iš dalies lygintina su Dao, Nirvanos, Dievo konceptais), kyla klausimas, ar įmanoma suderinti mistinį (metafizinį) ir filosofinį požiūrius į *wujūd*? Platono, Plotino, Ibn Arabi, Suhrevardžio, Mir Damado sekėjas ir mokinys Sadras sugebėjo sintezuoti racionalųjį ir iracionalųjį požiūrius į „būtį, egzistenciją“ (*wujūd*), išobulinę Ibn Arabi sufijų mokyklos *wabda al-wujūd* („būties vienovė, vienatis“) ir Suhrevardžio *tashkik al-wujūd* („būties gradacija“) konceptus. Per juos ir gimė Sadro sukurtoji filosofijos kryptis, vadinamoji išminties arba transcendentinė filosofija (dar vadinama teosofija, tačiau nereikėtų šios teosofijos painioti su vakarietiškąja *al-bikma al-muta'aliyya*). Tai – išpūdingiausias visoje Islamo filosofijoje „projektas“, savo grandioziškumu primenantis Safavidų laikų (1501-1736), kuriais gyveno Sadras (1572-1640), architektūrą.

Būdama mistinė, Sadro filosofija tuo pačiu turi ir tvirtą racionalų grūdą, todėl iki šiol laikoma gyvybingiausia ir svarbiausia Islamo mokykla pasaulyje, ypač Irane, kur veikia Mulla Sadros institutas, jo

filosofijos paveikti mokslininkai rašo straipsnius, disertacijas, rengiamos konferencijos, gimtosios Sadro vietos prižiūrėtos, o šalyje gausu gatvių ir kitų objektų pavadinimų, skirtų Sadrai pagerbti.

Wajd ir *wujūd* tiesiogiai susiję su *tawhid* (monoteizmo, Vienintelio Dievo doktrinos) sąvokomis, nes tik *wajd* būdu suvokus *tawhid* kaip visa ko pradžią, galima suvokti *wujūd* kaip visa ko pabaigą (pilnatvę). Tai primena Biblijos bei Arvydo Šliogerio (skirtingai traktuotas, tačiau panašumo turinčias) Alfą ir Omega, Niekį ir Esma („Pradžioje yra Niekis. Pradžioje esti Esmas.“¹), arba kai kuriose religijose, filosofijos mokyklose įvardijamą neapibrėžtą Absoliutą (arab. *wujūd mutlaq*).

Wahda al wujūd – „būties vienovė“ – reiškia, Muhammado Kamalio žodžiais tariant, tai, kad „tėra vienintelė Būtis, ir visa egzistencija yra tos Vienos Būties išorinio spindesio manifestacija“².

Pasak A. Uždavinių, „metafizinė „būties“ problematika ir pačią „būties“ koncepciją ankstyvojo Islamo mąstytojai paveldėjo iš antikinės helėnų filosofijos“³.

Vis dėlto, norėdami geriau suprasti esminės, svarbiausios arabų kalbos šaknies W-J-D etimologiją, padėsiančią mums analizuoti *wujūd* konceptą, turėsime imtis minimalios lingvistinės analizės ir kelti hipotezę. Arabų kalboje šaknis W-J-D (pagrindine forma galėtume laikyti veiksmažodį *wajada*, nors tradiciškai, nesigilinant tai laikoma bendratimi, iš tikro tai – tiesioginės nuosakos būtojo laiko vienaskaitos trečias vyriškos giminės asmuo) turi bent kelias svarbias reikšmes, susijusias su būtimi, egzistencija. Tai – *wajada* „rasti, būti rastam, egzistuoti, būti“, *yijadu* „yra, patirti, jausti, kentėti, mylėti“, *wajd* „stipri emocija, meilės ekstazė“, *wjdan* „ekstazė, jausmas“, *falsafa al-wujūd* „egzistencializmo filosofija“, *manjida* „jausmas, pyktis“. Įdomu, kad meilė, pyktis (greičiau egzistencinis nerimas) ir būtis, egzistencija čia eina kartu tarsi neatsiejami dalykai.⁴

A. Uždavinių pritaria Toshihiko Izutsu, teigusiam, kad *wujūd* konceptas – graikų filosofijos paveldo dalis.⁵ Viena kurtinių savo veikalų A. Uždavinių įrodo, kad graikų filosofija (*philosophia*) ir teurgija (*theourgia*) tiesiogiai susijusios „su religinėmis Viduržemio jūros, Egipto ir Artimųjų Rytų praktikomis, kuriose po lygiai būta kontempliacijos ir veiksmo (kartais vadinto kilimu į Dangų), suvokiant, jog toks yra būdas gyventi tobulai, t.y. pagal dieviškuosius pavyzdžius ir archetipus, taip užpildant žmogaus galutinį tikslą (*telos*), kuris yra išlikti *Nous* (dieviškojo Intelkto) lygmenyje, kad jis sugrįžtų prie Vienintelio“⁶.

Svarbus dėmuo Sadro filosofijos tyrinėjimuose – mistinė pajauta, tiesiogiai susijusi su tuo, kas vadinama teurgija. Kaip esame rašę, „Uždavinių teurgijos tyrimai išryškino anksčiau marginaliose buvusius šio reiškinių tipologinius bruožus, ypač kalbant apie filosofijos ir teurgijos santykį, lyginant jų panašumus ir skirtumus. Dieviškoji (arba dvasiška pažengusiojo) kelionė per erdvę suvokiama kaip teurginis aktas ir nepriklauso „draudžiamų okultinių fenomenų“ klasei. Tai susiję su kiekvieno žmogaus *maqam* (arab. „dvasiniu lygiu“). Nors Islamas, kaip ir judaizmas bei krikščionybė, nepripažįsta burtų ir magijos, vis dėlto viskas nėra visai taip kategoriškai, kaip galėtų pasirodyti. Islamo filosofijoje, gnosticizme (*ʿirfān*) ir misticizme yra arabiškas terminas *keramat* (كرامة), reiškiantis „stebukladario dovaną“, turint galvoje pranašų atliktus stebuklus. Vis dėlto sufijai tiki, kad, nors stebuklus gali atlikti tik pranašai (tiksliau, Allahas sukuria stebuklą, kad palaikytų pranašus), *keramat* yra ypatingas fenomenas, kurį gali atlikti *awlīyāʾ* „šventieji, ne pranašai, tačiau savo dorumu ir žiniomis bei Islamo praktikavimu per pastovų *zikr* (Allaho prisiminimo ritualą). Visi *keramat*ai įvyksta tik su Allahu valia ir tas, kuris atlieka juos, pats stebuklą nekontroliuoja. Vienas įdomiausių *keramat*ų – *tayy al-arḍ* (arab. „žemės sulenkimas“) arba, nūdienos terminais kalbant, teleportacija. Šį terminą, reiškiantį kelionę nepaisant erdvės, amerikiečių rašytojas ir anomalijų fenomenų tyrinėtojas Charlesas Hoyus Fortas (1874-1932) 1931 metais pasiskolino būtent iš arabiškojo *tayy al arḍ*. Jo atitinkmu judėjų tradicijoje – *kefitzat baderech*, „kelionės sutraukimas“. Tai – stebuklinga kelionė tarp dviejų tolimų vietų per trumpą laiko tarpą. Talmude (BT *Sanhedrin* 95) aprašomos trys biblinės istorijos, kuriose įvyksta *kefitzat baderech*. Chasidų istorijose kalbama apie rabinus, turėjusius teleportacinių sugebėjimų. Aladino pasakoje iš „1000 ir vienos nakties“ džinas nukeliauja iš Kinijos į Maroką ir atgal. Islame *tayy al arḍ* fenomenas žinomas ir sunitams, ir šiitams, ir sufijams (tiesa,

¹ Šliogeris, Arvydas. *Niekis ir Esmas. I tomas*. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 189.

² Kamal, Muhammad. „The Self and the Other in Sufi Thought.“ *Religion East & West* 6 (2006): 21-32.

³ Uždavinių, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 486.

⁴ Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Ed. by J Milton Cowan. Third Edition. Ithaca, New York: Spoken Language Services, Inc., 1976, p. 1049-1050. Tai – profesionaliausiu pasaulyje laikomas, moderniają ir senąją kalbos versijas suderinęs arabų kalbos žodynas, sudarytas vokiečių arabisto Hanso Wehro (1909-1981), pirmąsyk išleistas 1961 m.

⁵ Uždavinių, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 198.

⁶ Uždavinių, Algis. *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*. San Rafael, CA: Sophia Perennis, 2010, p. 2-3.

interpretacijos skiriasi). Kai kurie sufijai jį dar vadina *tayy al makan* („erdvės sulenkimas“). Šie žodžiai – arabiški, tačiau vartojami ir persų kalboje. Didžiąsą persų kalbos „Dehkhoda“ žodyne *tayy al ardh* aprašomas kaip „keramatas, kurio metu vietoje judėjimo į priekį tikslo link žemė ima greitai sukis priešais keliautoją ir jis atsiranda bet kurioje vietoje, nesvarbu, kur ši būtų“. Korane (27:38-40) aprašomas Saliamono pokalbis su džinu Ifritu, kuris per itin trumpą laiką („akies mirksni“) išminčiai atgabena Šebos karalienės sostą. Vienas žymiausių nūdienos persų filosofų Allameh Seyyed Tabatabaei (1892-1981) *tayy al ardh* aprašė taip: „Materijos dingimas, išnykimas pradinėje vietovėje ir jos atsiradimas ir atkūrimas galutinėje vietovėje (į kurią keliauta)“. Teleportacijos stebuklas aiškinamas žmogaus valia (prisiminkime *thelema*), sąmoningu noru. Islamo filosofijoje manoma, kad žymūs šeichai, Imamai, pvz., Rumis, Al Khidras, Abusaeidas Abolkheiras buvo įvaldę keramatą. Tačiau Islamo išminčiai pabrėžia: vaikščiojimas ant vandens, keliavimas erdve nėra nieko ypatinga, didžiausias stebuklas – tai savo širdies nukreipimas Dievopi. Šiitų Imamai valdė keramatą, o Imamas Mahdi (a.s.), Laiko Imamas (pers. *Imam az Zaman*), laukiamasis Mesijas, manoma, buvo įvaldęs didelį keramato „arsenalą“. Būtent dėl to šiitai neabejoja, kad Imamas Mahdi (a.s.) jau greitai grįš iš savo didžiosios okultacijos, kurioje yra jau daugiau nei 1000 metų. Keramato fenomeną nuodugniausiai yra ištyrę Islamo filosofai Mulla Sadra, Ayatollah Marashi Najafi (1315-1411 AH), Allameh Seyyed Tabatabaei⁷.

Kaip matome, filosofija ir magija (teurgija) glaudžiai viena su kita susijusios, jų ryšys neturi nei chronologinių, nei geografinių, nei jokių kitų ribų. Vis dėlto, grįžtant prie *wujūd* koncepto, artimiausias jam, spėjame, būtų egiptietiškas *w3dyt* konceptas, senovės Egipto mitologijoje įkūnytą į deivę Wadžet. Turint omenyje, kad arabų ir senovės egiptiečių kalbos priklauso tai pačiai kalbų šeimai⁸, neatmestina versija, jog semitų W-J-D ir egiptiečių *w3dyt* (sen. Egipt. *wadḡ* – žalias, popiruso spalvos) – giminingi žodžiai bei konceptai. Trumpai apibūdinant, Wadžet – gyvatė-deivė, saugodavusi kiekvieną faraoną (jos simbolis) , spjaudavusi nuodus į kiekvieną faraono priešą. Wadžet – Egipto globėja, pirminė pasaulio gyvatė (pagal įvairių tautų mitologijas, gyvatė – pirmasis iš pirmakščių vandenų pasirodęs sutvėrimas, simbolizuojantis gyvybę, egzistenciją, taigi *wujūd*). Dar Wadžet žinoma kaip Wedžat, Udžat, Edžo, Uto, Ra Akis, Horo Akis. Manoma, kad būtent iš Per-Wadžet miesto (dabar Tell al-Fara'in, anksčiau – gr. Boutos), kuriame buvo pagrindinė Wadžet šventykla, į Graikiją pasklido orakulų tradicija⁹, taigi teurgija tapo filosofija. Ikinastiniame Egipte įkurta Per-Wadžet šventykla – pirmoji žinoma vieta, kur dar paleolito laikais buvo garbinama gyvybė / gyvatė Wadžet, ir tai buvo pirmoji žinoma orakulų tradicija.

Bene rimčiausia monografija apie Sadrą vadinama Fazluro Razmano knyga „The Philosophy of Mulla Sadra (Sadr al-Din al-Shirazi)“ (2005) apie Wadžet nieko nekalba, tačiau joje Sadro ontologija pristatoma kaip skirtinga nuo ankstesnių filosofų požiūrio į *wujūd*, nes „Sadrui egzistencija negali būti rūšis ar rūšies skiriamasis požymis, kadangi egzistencija, kuri *kuria* visą esmę, esenciją (*essence*), kuri kad ir kiek turėjo savyje „būtiškumą“ (*is-ness*), nepriklauso esencijai *per se* – taigi savyje esencijos nei „yra“, nei „nėra“. Tai atsitinka, nes jos kyla iš tikrosios egzistencijos“¹⁰.

Už šios gana sudėtingos formuluotės slypi tikrasis Sadro intuityvistinis mąstymas: filosofas tarsi balansuoja tarp šio ir „kito“ pasaulio, tikrosios egzistencijos ir jos pagimdytų „gradacijų“ (*tashkik*). Sadras, kaip ir Sokratas bei kiti didieji filosofai, gyveno taip, kaip mąstė. Jis atsisakė didžiulių valdovų privilegijų, turėjo mokinių, keleriems metams buvo pasitraukęs į vienetę apmąstymams prie Kahako kaimelio, netoli Qomo, Irane.

Kaip iš tikro suvokė pirmąją egzistenciją Sadras, mums gali atsakyti jo paliktos knygos, tačiau kad ir kiek jas interpretuotume, akivaizdu, jog giliausia būties paslaptis įmanoma, paties mąstytojo žodžiais tariant, tik patiriant dvasines keliones (jos nuodugniai aprašytos Sadro *magnum opus* – *Asfar arba'a*, arba „Keturiuose kelionėse“), per savo vidų kontempliatyviai perleidžiant pasaulį, o grįžus į „ši“ pasaulį, pateikiant tai kiek įmanoma paprastesniais žodžiais.

Manome, kad Sadras anksčiau Islamo filosofų išbandytą terminiją pasirinko būtent tam, kad ji būtų paprasčiau suprantama jo mokiniais – tiek jam gyvam esant, tiek dabar, po 400 metų, kai Sadro populiarumas vis auga.

⁷ Peleckis, Mindaugas. *Algio Uždavinių įnašas į teurgijos tyrinėjimus* // Rytai-Vakarai: komparatyvinių studijų XI. Kultūrų sąveikos. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 376-378 [367-378].

⁸ http://www.ethnologue.com/show_family.asp?subid=52-16. Žiūrėta 2012 05 21.

⁹ Herodotas. *Istorija*. Vilnius: Mintis, 1988, p. 400.

¹⁰ Rahman, Fazlur. *The Philosophy of Mulla Sadra (Sadr al-Din al-Shirazi)*. Lahore, Pakistan: Suhail Academy, 2005, p. 31.

Grįžtant prie F.Rahmano frazės „nei „yra“, nei „nėra“, čia galime rasti paralelę su Aristotelio esmės (esencijos) konceptu. Aristotelio *to ti esti* („tai, kas yra“) arba *to ti ên einai* („tai, kas buvo“) į lotynų kalbą buvo išversta kiek nuskurdintu žodžiu *essentia*. „Platono filosofijoje iš *tiesų* (*ontôs*) egzistuoja ne kas kita kaip eidai, kurie yra ir tikrieji *esiniai* (*ta ontá*)“¹¹. Tibeto budizme naudojamas panašus konceptas – „nei vienas, nei daug“ (*gcig du 'bral ba'i gtan tshigs*)¹² – jis kažkiek primena Sadro bandymą suvokti ir paaiškinti *wujūd*, kurio negalima apibūdinti žodžiais. Tiesa, nereikėtų tibetietiškojo koncepto sulyginti su sadriškuoju: vis dėlto Sadras buvo musulmonas, ištikimas *tawhīd* doktrinai, pagal kurią egzistuoja Vienas Dievas, Viena Egzistencija, ir jam dėl to nekilo abejonių. Tačiau didžioji problema, kaip suvokti Sadro *wujūd*, yra vienovės ir daugio (gradacijų) problema. Ar Sadras ją išsprendė, bandysime analizuoti tolesniuose skyriuose.

2. Tashkīk

Kuo gi Sadro metafizinė filosofija Islamo pasaulyje laikoma tokia revoliucinga? Daugelio tyrinėtojų manymu, ji unikali, nes pirmoji postulavo egzistencijos (tiksliau – *wujūd*) doktriną. *Wujūd* Sadro filosofijoje turi ontologinį primatą (*asālat al-wujūd*), tai – vieninga realybė, sugraduota į intensyvumo laipsnius, tačiau pats *wujūd* išlieka paslaptingas, „nepagaunamas už rankos“ ir negali būti niekaip pilnai suvoktas. Bet koks bandymas konceptualizuoti ir įdaiktinti *wujūd* yra logiškai klaidingas, sako Sadras, beveik visuose savo veikaluose tai pabrėždamas vis iš naujo, tarsi kartodamas savotišką mantrą. Sadro veikalų specifika – Islamiška, ji kitokia nei europietišųjų filosofų, tad nenuostabu, kad iki šiol į vakarų kalbas išversti vos keli iš beveik 50 Sadro veikalų.

Bene žinomiausiame vertime – knygoje „Gnostikų eliksyras“ (*Iksir al-'Arijin*) – filosofas daug dėmesio skiria ir metafiziniams dalykams (sielai, pomirtiniam pasauliui, angelams ir šėtonui), ir racionaliajam pradui (mirties, laiko suvokimui, mokslui). Sadras – ir psichologas, aptarinėjantis, pvz., atleidimo prasmę. Su Sadro kūryba menkai susipažinusiame žmogui gali pasirodyti, jog jis – eklektikas, tačiau taip iš tikro nėra, ir tai nesunku pagrįsti. Sadro veikalai visi suskirstyti logine tvarka (dažniausiai nuo racionalių dalykų einama prie iracionalių), sistematizuoti temomis ir potemėmis, juose yra tam tikras skaičius skyrių ir dalių. Pvz., „Gnostikų eliksyras“ yra keturios dalys, talpinančios 5, 10, 10 ir 10 skyrių; beje, skaičius keturi Sadrai itin svarbus, nors jis ir ne numerologas. Vis dėlto senovinė keramato praktika, persiskumas šioje vietoje labai svarbūs, ir, kaip ir žydų mistikams kabalistams, pasaulio skirstymas į tam tikrus lygmenis, sluoksnius, gradacijas Sadrai labai svarbus. Kodėl? Mūsų spėjimas būtų, jog tai – Korano įtaka. Kaip yra pažymėjęs A. Uždavins, „Šlovingasis *Koranas* užrašytas ant Saugomos Lentelės (*al-lawh al-mahfur*)“. Taip teigia *Koranas*, tarsi apibendrinamas ir sintezuodamas visą ilgaamžę Mesopotamijos, Sirijos ir Palestinos raštininkų kultūrą, kurią nesunku interpretuoti neoplatonizmo požiūriu. Sufizmo hermeneutika tvirtina, kad šiame kontekste Lentelė reiškia neregimą dvasinę tikrovę, tarsi substratą, į kurią įrašomas amžinasis Dievo Žodis, virstantis noetinių formų raštu. Pirmieji Pranašai apreiškitojo *Korano* ajatai jau mini Rašiklį (*qalam*), šitaip pabrėždami kosmogoninę ir sakramentinę rašto funkciją“¹³.

Kiek toli nuo Ibn Arabi nutolo Sadras, teigdamas, kad pasaulis, egzistencija, *wujūd* yra nesuvokiamas? Ibn Arabi savo *magnum opus* „Mekos apreiškimai“ (*Al-Futūḥāt al-Makkiyya*) pabrėžė, kad „pats didžiausias neišmanėlis tas, kuris siekia Dievo“¹⁴, nes jo pasiekti neįmanoma, nes *wujūd* nėra suvokiamas, jis tik gali save manifestuoti esiniais (*manjudad*).

Sadras gerai išmanė Ibn Arabi bei jo idėjas tęsusio Suhravardžio filosofiją, tačiau žengė tolimesni žingsnį. Remdamasis aristotelizmu, Koranu, sufijų mokymais bei savo paties įžvalgomis, jis nesuvokiamąjį *wujūd* suskirstė į gradacijas, *tashkīk*. Sadras, kaip ir Tyrieji Broliai (إخوان الصفا, *Ikhwan as-safā*), slapta X a. Bastroje veikusi draugija, pasirinko keturių žmogaus sielos lygmenų sistemą. Iš Pitagoro mokyimo atėjusi skaičiaus keturi prasmė – keturių kosmoso sandara, keturių rūšių materija, keturios gėrio ir blogio kategorijos, taip pat – keturi sielos lygmenys (gyvulinė siela, egocentrinė siela, atgailaujanti siela, nurimusi siela). Visi šie lygmenys, išskyrus gyvulinę sielą (*al-nafs al-bayawaniyyah*), paimti iš Korano.

¹¹ Kardelis, Naglis. *Vienovės įžvalga Platono filosofijoje. Monografija*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Versus aureus, 2007, p. 75.

¹² *The Adornment of the Middle Way: Shantarakshita's Madhyamakalankara with commentary by Jamgön Mipham*. Boston, Massachusetts, USA: S hambhala Publications, Inc., 2005, p. 39.

¹³ Uždavins, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 186.

¹⁴ *Futuhāt IV.424.15*, iš Ibn al 'Arabi. *The Meccan Revelations. Vol I, II. Ed. by Michel Chodkiewicz. Translated by William C. Chittick and James W. Morris*. New York: Pir Press, 2005.

Kaip teigia Sadras, Dievo ryšys su kosmosu negali būti tiesioginis, nes jis neturi kauzalinio ryšio su pasauliu, t.y. gali tik manifestuotis. Tokiu būdu Sadras postulavo teologinį Dievo buvimo įrodymą, pavadinęs jį Teisingumo įrodymu (*borhān al-ṣeddiqin*), pagal kurį „egzistencijos tiesa pirmiausia yra tokia, kad pati egzistencija yra tyra, beribė“¹⁵. Arba, kaip rašė pats Sadras, *baṣṭ al-ḥaqīqa koll al-ashyāʾ* („visi dalykai yra paprasti“): tik Dievas, Vienintelis, yra paprasta ir tyra Būtis, todėl tokia yra ir visa egzistencija, *wujūd*.

Ši monistinė vienintelės egzistencijos doktrina Sadro filosofijoje papildoma daugio iliuzinių fenomenų – egzistencijos gradacija (*tashkik al-wujūd*). Daugį paaiškinti ne taip paprasta, todėl Sadras ne kartą, ne viename savo veikale pabrėžia, tarsi mantrą kartoja panašius į šiuos žodžius: „Korano apreiškimas yra šviesa, kuri padeda matyti. Tai tartum saulė, kuri dosniai apipila mus savo spinduliais. Filosofinis protas [intelektas] yra akis, kuri mato šią šviesą, ir be jos mes nieko negalime matyti. Jei užsimerksime, t.y. jei apsimesime, kad mums užtenka tik filosofinio proto, šviesos nebematysime, nes nebebus akių, kuriomis ją galėtume pamatyti“¹⁶.

Seyyedas Hosseinas Nasras *wujūd* verčia kaip Realybė (*reality*), pabrėždamas, kad *wujūd* turi vidinę ir išorinę formas – konceptą (*mafhūm*) ir realybę (*ḥaqīqa*). *Mafhūm* egzistuoja tik mūsų prote, ir tai galime prilyginti Platono eidui. Tuo tarpu *ḥaqīqa* egzistuoja ne žmogaus prote, o nepriklausomai nuo jo. „Šioje vietoje susitinka filosofija ir gnozė, ir aukščiausioji patirtis, imanoma dvasinių praktikų pagalba, tampa amžinai egzistuojančia realybe, kuri sudaro visų filosofų konceptų pagrindą“¹⁷.

Persiškojo, Islamiškojo egzistencializmo pagrindas – apreikštajame Korane, kuriame rašoma, jog Dievas yra „Pirmasis ir Paskutinis, Išorinis ir Vidinis, Žinantysis visus dalykus“¹⁸. Žymiausias Kadžiarų (*Qajar, Dowlat-e Aliyye-ye Irān*, 1785-1925) dinastijos Persijos filosofas, teologas, poetas, mistikas Šeichas Mula Hadi Sabzavari (1797-1873) geriausiai žinomame savo veikale *Sharb al-manẓuma* (1845) sufiškomis eilėmis surašė sadriškosios filosofijos *summa summarum*. Tokiu būdu savo įkvėpėją Sadrą Sabzavari gynė nuo jo kritikų, iš kurių aršiausias – Šeichas Ahmadas Ahsāʾ i (1753-1826), įkūręs šeichitų mokyklą. Šeichitai – viena iš trijų šitų denominacijų (kartu su usulizmu ir achbarizmu).

Sadrą Šeichas Aḥmadas Ahsāʾ i kritikavo dėl jo susikoncentravimo ties *wujūd* kaip svarbiausiojo būties koncepto, glumindamas Islamo filosofus ir teigdamas, kad *wujūd* ir *māhiyya* (pažodžiui – „kas ji(s), tai?“) yra vienodai svarbūs. Pasak A.Uždavinio, *māhiyya* – „esmė“, *quiddiās*, „kasybė“, „tai, kuo daiktas „esti“, nepriklausomai nuo to, ar jis aktualiai egzistuoja raiškos lygmeniu (...). Vudžudijos mokyklos sufijams pirmesnė būtis, egzistencija (*wujūd*). (...) Vudžudijos sufijų mokyklos antiesencializmas minėtąsias esmes paverčia dieviškosios imaginacijos modusais „būties vienybės“ sistemoje“¹⁹. Paneigdamas šeichitų įkūrėjo nuomonę, Sabzavari sukūrė dveilį, kuriame kitu terminu pabrėžė *wujūd* primatą:

Mafhūmuhu min aʾrafiʾl-ashyāʾ-i

Wa kunbuhu fi ghāyatiʾl-khifāʾ-i

(Jos sąvoka yra vienas iš geriausiai žinomų dalykų

Tačiau jos giliausia tikrovė [*kunb*] itin paslėpta)²⁰.

Sabzavari žodžiui *ḥaqīqa* čia panaudojo sinonimą *kunb* („šerdis“). Kaip ir Sadras, Sabzavari akcentuoja, kad tikroji realybė – tai archetipo pasaulis, *wujūd*, kuris turi primatą prieš visa kita.

Korane trinarė šaknis W-J-D (و ج د) arba *wāw jim dāl* sutinkama net 107 kartus, iš jų 106 kartus kaip veiksmazodžio *wajada* forma, kartą – kaip daiktavardis *wujūd*, kurio reikšmė nesusijusi su *wujūd* ir jam giminingais žodžiais. Pavyzdžiui, 93 sūroje „Al-Duhā“ („Rytas“) yra frazė *wawajadaka* „Ir Jis rado tave“ (7 ajatas: „Ir Jis rado tave pasimetusi, ir suteikė tau prieglobstį“). Ta pati frazė pasikartoja ir 93 sūros 8 ajate: „Ir Jis rado tave vargšą, ir praturtino“. Kituose Korano ajatuose, susijusiuose su šaknimi W-J-D, taip pat kalbama apie Dievo ieškojimą, radimą (sic! ne tik žmogus ieško Dievo, bet ir Dievas žmogaus, ir jį *randa*

¹⁵ Ayatollah, Hamidreza. *Mulla Sadra's Seddiqin Argument for the Existence of God: An Islamic Response to Hume and Kant*. Tehran: Sadra Islamic Philosophy Research Institute Publication, 2005, p. 31.

¹⁶ Nasr, Seyyed Hossein. *Islamic Philosophy from its Origin to the Present. Philosophy in the Land of Prophecy*. State University of New York Press, 2006, v.

¹⁷ Ibid, p. 73.

¹⁸ Qur'an 57:3. <http://corpus.quran.com/translation.jsp?chapter=57&verse=3>. Žiūrėta 2012 05 23. Čia ir toliau Korano citatos pateikiamos iš šio šaltinio.

¹⁹ Uždavinys, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 470.

²⁰ *Sharḥ-e ġorār al-farāʾidmaʾ ruf ba Sharḥ-e manẓuma-ye ḥekmat: qesmat-e omur-e āmma wa jawhar oʻaraʾ*, ed. Mehdi Moḥaqeqq (Mohaghegh) and Toshihiko Izutsu. Tehran: McGill University Institute of Islamic Studies, 1969, p. 4.

vienas kita – tai, ko gero, yra visa Islamo religijos ir filosofijos bei mistinės pasaulėžiūros sufizmo kvintesencija).

Taigi *radę vienas kitą* (*tajidū(hu)*), „tu surasi“, *ajidu* „randu, ar galiu rasti“, *yajiduka* „Jis randa tave“ ir kt.), ieškančiai tampa Viena Realybė, *wujūd*²¹.

Vis dėlto mums įdomu, kaip Vieningoji Realybė, *wujūd*, Sadro filosofijoje tampa sugraduota. Iš tikro tai nebuvo originali jo idėja. Tiesiog iš Aristotelio „Metafizikos“ per šimtmečius atkeliavęs gradacijos fenomenas Sadro įvardijamas kaip *tashkik*. Pabrėžtina, kad ir Vakarų filosofai viduramžiais ir renesanso laikotarpiu dalijo visatą į įvairias hierarchijas (tam ypač pasitarnavo kabalizmas) – nuo *materia prima* iki Dievo (per mineralų, augalijos ir gyvūnijos, žmonių bei angelų karalystes). Ši schema buvo užbaigta ne Aristotelio, kaip dažnai manoma, bet Ibn Sinos (Avicenos), kuris „Gydymo knygoje“ (*Kitāb al-Shifā'*, 1014–1020) pirmąsyk filosofijos istorijoje aprašė pilną hierarchiją, apimančią visas karalystes. Hierarchijos arba būties grandinės (*maratib al-wujūd*) idėja – svarbi Islamo filosofijai, ji kildinama iš Korano. Apie gradacijas savitai kalbėjo ir Ibn Rušdas (Averrojus), kalbėjęs apie pirmąjį judintoją, kuris, kaip „Metafizikoje“ rašė Aristotelis, egzistuoja pagal būtinybę. „Daugialypumas skleidžiasi tik materialiuose kūnuose“.

Ibn Rušdas pastebi, kad jo pateikta dangiškojo judėjimo samprata gali būti vertinama įvairiai, pavyzdžiui, Aristotelis tai aiškino kitaip. Jis teigė, kad pirmasis judintojas, nors ir jis yra nematerialus, tačiau turi apibrėžtą vietą visatos pakraštyje (*Fiz.* Kn. VIII, sk. 10, 267b 15–25)²². Skirtingai nei Al Farabi, Ibn Sina, vėliau – ir Sadras, Ibn Rušdas visatos vienybę stengėsi konstruoti kitu keliu, atmesdamas *wujūd* ir neoplatonikų idėjas, teigdamas, kad tobulumas glūdi pačiame dangiškųjų kūnų judėjime. Visgi Ibn Rušdas pripažino, kad „egzistavimas sielos viduje yra veikiančioji judėjimo priežastis“²³.

Sadro filosofijoje gradacijos doktrina pateikiama naujoje šviesoje, remiantis *wujūd* primato (*asāla*) ir transcendentinės vienovės (*wahda*) konceptais. Sadras teigia, kad yra ne tik pasaulio gradacija nuo „grindų“ (*farsb*) iki Dieviškojo Sosto (*'arsb*), bet kiekvienoje egzistuojančioje mahijoje (*māhiyya*) slypi egzistencija – *wujūd*, kurios šaltinis – Dievas, Absoliuti Egzistencija (*al-wujūd al-mutlaq*). „Visata yra niekas kitas, kaip *wujūd* stiprybės ir silpnumo laipsniai, besidriekiantys nuo archangeliškosios realybės intensyviųjų *wujūd* gradacijų iki dulkių, iš kurių buvo sukurtas pirmasis žmogus. Gradacijos būdingos tik *wujūd*, o ne *māhiyya*. Norint suvokti gradacijų reikšmę, reikia suprasti, kad realybė vienu metu yra ir vienis, ir daugis“²⁴.

Sudėtinga Sadro gradacijos teorija rado savo vietą ir XX–XXI a. Islamo filosofijoje. Bene žymiausias šių dienų filosofas, sekantis transcendentiniu Sadro metodu ir plėtojantis *tashkik* konceptą, – Irano mąstytojas Mahmoudas Khatami (محمود خاتمی, g. 1963 Tehrane), geriausiai žinomas kaip *ontetinės filosofijos* (ontetinis, pasak M.Khatami, – neapibrėžtas ir hierachiškas) mokyklos kūrėjas. M.Khatami naudoja „ontetinę redukciją“, dekonstruodamas Egzistencijos / Sąmonės / Gyvenimo šerdį pagal *tashkik* konceptą. Ontetinė M.Khatami logika primena Edmundo Husserlio (su kuriuo neretai lyginamas Sadras) fenomenologinį metodą: „Transcendentinis metodas prasideda nuo bepradžio prasidėjimo idealo“²⁵. M.Khatami neo-sadriškoji filosofija sudėtinga, ji inkorporuoja ir vakarietiškoji fenomenalizmą, arba, kaip jis pats rašo, „įeina į Sadro filosofiją per modernybės duris“.

Tiesos (tikrovės) ieškotojas arba tiesos (tikrovės) mokinys (*talib al-baqq*) M.Khatami filosofijoje turi patirti dvasinę kelionę per „kelionę ir vadovavimą“ (*sayr wa soluk*) – *afaqi* (egzistenciją būties horizonte) ir vertikalėn kylančią *anfusi*, siekiančią tyriausio egzistencijos šaltinio. Siekdamas triados „sąmonė–veiksmas–būtis“, žmogus, kaip teigia M.Khatami, „centralizuoja savo subjektyvumą ir ryšį su pasauliu“²⁶.

Apibendrinant *wujūd* ir *tashkik* konceptų raišką Sadro ir ikisadriškoje bei neo-sadriškoje filosofijoje, būtina pažymėti, kad be ją visur lydinčių kelionių (šventųjų kelionių / šventųjų knygų) *asfar* (vns. *safar*) mūsų bandymas suvokti Sadro transcendentinę teosofiją bus beprasmis, todėl tiesiog privalome leisti į kelionę po Mullos Sadros *magnum opus* „Asfar arba'a“ („Keturių kelionės“ arba „Keturių knygų“) ir paanalizuoti šioje knygoje išdėstytas įžvalgas.

²¹ Remtasi <http://corpus.quran.com/qurandictionary.jsp?q=wjd>. Žiūrėta 2012 05 24.

²² Stančienė Dalia Marija, Žilionis Juozas. *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2010, p. 294.

²³ Ibid, p. 295.

²⁴ Nasr, Seyyed Hossein. *Islamic Philosophy from its Origin to the Present. Philosophy in the Land of Prophecy*. State University of New York Press, 2006, p. 78.

²⁵ Khatami, Mahmoud. „The Transcendent method: A Reconstruction“, in *Comparative Studies on Mulla Sadra*, V.4, ed. SIPRIN. Tehran: Mulla Sadra Foundation, 2002.

²⁶ Khatami, Mahmoud. *Lectures on Contemporary Western Philosophy*. Tehran: Elm Publisher, 2008, Introduction.

3. Asfar arba'a

Trinarė arabų kalbos šaknis S-F-R turi kelias reikšmes, tarp kurių – „keliavimas“ bei „atskleidimas“, „mediatorius“. *Safr* (dgs. *asfar*) – „kelionė“. Jos motyvas itin svarbus Sadro filosofijoje.

Asfar arba'a savo reikšme Islamo filosofijai lyginama su Ibn Sinos *Šbīfā* ir Ibn Arabi *Futūbāt al-Makkeyyah*. Iš tikro tai ne tik pagarbų palyginimas, bet ir nuoroda į tai, kad Sadro *magnum opus* talpina savyje ir aviceniškąjį peripatetizmą, ir Ibn Arabi misticizmą. Dėl knygos pavadinimo daug ginčytasi, kadangi *asfar* arabų kalboje (veikalas parašytas arabiškai) yra dviejų žodžių daugiskaita: *safr* („kelionė“) ir *sifr* („knyga, šventraštis“, iš čia – Europos kalbų žodis „šifras“). Iš pradžių ši veikala atradę Josephas Arturas de Gobineau ir Edwardas Granville'is Browne'as manė, kad tai tėra knygos apie paprastas keliones, tačiau jau gerokai vėliau paaiškėjo, jog viskas kur kas sudėtingiau. Sadras knygos įvade mini, kad kelionės – tai iniciacijos realizavimo (*sulūk*) etapai: 1) sukurtąjį (*kebalq*) kelionė link Tiesos Kūrėjo (*Haqq*), 2) kelionė Tiesoje su Tiesa, 3) kelionė iš Tiesos su Tiesa į sukurtąjį pasaulį, 4) kelionė su Tiesa sukurtojame pasaulyje. Kelionės etapai Sadro filosofijoje logiškai pagrįsti, nors tai ir metafizika, tačiau gnosticizmas turi savąją logiką.

Pirmojoje *Asfar arba'a* knygoje pradeda aiškėti, kas yra toji Kelionė. Tai – *wujūd*, egzistencija, būtis, ieškojimo ir radimo procesas, nes „tikrovė yra vienas išskaidytas Dvelksmas“²⁷. Dvelksmo (*ruh* – dvasia, dvelksmas) ir tikrovės (*Haqq*) santykis gana akivaizdus: A. Uždavins taikliai, nors ir subtiliai, pastebėjo, kad abu šios lygties dėmenys neaperskiriama susiję, o „išskaidymas“ – tiesioginė nuoroda į *tashkik* konceptą. Pirmoji Sadro *magnum opus* knyga labiau skirta *wujūd* manifestacijoms apibrėžti ir analizuoti, antroji kalba apie „paprastąsias substancijas“, t.y. intelektus, sielas, kūnus, gamtą, trečioji skirta teodicėjai (gr. θεός – „dievas“, δίκη – „teisingumas, teisė“; tai – bandymas išspręsti blogio problemą, pateisinant Dievo gerumą; be abejo, šis terminas nenaudotas Sadro filosofijoje, jį 1710 m. sukūrė Gottfriedas Leibnizas), ketvirtoji kalba apie sielą, pradžią ir pabaigą. Visos šios temos didžiuliame Sadro veikle aptariamoms smulkiai, analizuojant ir lyginant iki jo gyvenusių filosofų įžvalgas. Galima tvirtinti, kad *Asfar arba'a* apibrendino beveik tūkstančio metų Islamo filosofijos (pirmuoju Islamo filosofu laikomas Al-Kindi, 801-873) pasiekimus ir tuo pačiu įkūrė naują filosofinę mokyklą, ėjusią gerokai toliau nei jos pirmtakai ir įkvėpėjai.

Williamas C. Chittickas pastebi, kad Sadrai jo filosofinėje ir teologinėje *summa summarum* (*al-Hikma al-muta'aliyya fi-l-asfar al-'aqliyya al-arba'a*, „Keturių intelekto kelionių transcendentinė išmintis“, arba tiesiog *Asfar arba'a*) ypač svarbios keturios dvasinio tobulėjimo stadijos: *shari'a*, *tariqa*, *haqiqa* ir *marifa*.

Shari'a – tai Islamo teisė, apreikšta Korane. Pirmasis tobulėjimo žingsnis – tobulai vykdyti dieviškuosius įstatymus, kad būtų įrodyta meilė Dievui, atsidavimas, savidisciplinavimas, gyvenimas pagal tikėjimo tiesas. Žemiškosios taisyklės, linkusios į konformizmą, parodo, kaip dvasią veikia kūnas. Todėl kūną pašvenčiant Dievui, pasak Sadro, dvasia apvaloma, o apvalyta dvasia reikalinga antrajai stadijai.

Tariqa („būdas, metodas, maniera“, nuo *tariq* – „kelias“) apibūdina šiut ir sufijų broliją, ordiną. Šioms brolijoms vadovauja dvasinis lyderis *awlīya* (dgs. *walī*), kuris Dievo valia gali atlikti stebuklus. Jo vadovaujami einantieji dvasiniu keliu inicijuojami į *awrad*, tam tikrą maldų visumą, specifinę brolijai. Maldos prieš jas recituojant turi būti gerai išstudijuotos, nes recituoti klaidingai – nuodėmė. Kai mokinyš išstudijuoja ir recituoja *awrad*, palaipsniui dvasiniai apšvietimai, kurie paslėpti nuo daugelio žmonių, ima atsiskleisti. Tai – trečioji stadija, *haqiqa*.

Haqiqa („tai, kas tikra, autentiška dėl metafizinio ar kosminio būvio“) – sudėtingas konceptas, apibrėžiantis žinojimą, kuris ateina iš susijungimo su Dievu. Žmogus tokiu būdu gali matyti toliau nei fizinis pasaulis.

Marifa – „žinojimas, gnozė“ (*'irfān* – „gnosticizmas“). Tai – žinojimas, gautas Dievo akivaizdoje, neturintis jokio ryšio su žemiškuoju žinojimu, kurį galima gauti tik per asmeninę patirtį. *Marifa* ateina iš tiesioginio Dievo apšvietimo tiems, kas praėjo pirmąsias tris stadijas²⁸.

„Keturias keliones“ Sadras pradėjo rašyti dar 1606 metais Kahake (baigė 1638 metais Širaze), kuriame kelerius metus gyveno kaip atsiskyrėlis ir siekė pats pereiti visas keturias dvasinio tobulėjimo stadijas. Šiame veikle tarp daugybės filosofinių, teologinių, loginių, fizikinių, metafizinių svarstymų išryškėja

²⁷ Uždavins, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006, p. 116.

²⁸ Chittick, William C. *Faith and Practice of Islam: Three Thirteenth Century Sufi Texts*. Albany: State University of New York, 1992, p. 99.

pagrindinė gija, kuri tapo Sadro filosofijos esmė – sielos kelionė *šiam* pasaulyje. Nuo metafizikos Sadras lengvai pereina prie sudėtingesnio uždavinio – suderinti ją su racionalumu.

Pasak Sadro, siela, keliaujanti per šį pasaulį (ieškotojas-radėjas), bėga nuo daugio ir fenomenų, kurie yra iliuziniai, link vienio ir jame slypinčios realybės prigimties. Antrajame kelionės etape Sadras aprašo garsųjį Dievo įrodymo argumentą (*sediqqin*), kurį jau trumpai aptarėme. Mistikas, ištįręs dieviškumą ir pamatęs tikrąjį „aš“, trečioje kelionėje aiškina, koks Dievo ir pasaulio santykis, kalba apie šio pasaulio ontologines kategorijas, gamtą, laiką ir kūrinių. Mistikui tai – sugrįžimas į „blaivumą“, šią „realybę“, kuris padeda suvokti savo moralinių išpareigojimų vertę ir galimybes juos realizuoti (šiuo aspektu Sadras vėliau ne kartą bus lyginamas su I.Kantu). Galutinė, ketvirtoji, kelionė – tai soteriologija ir eschatologija, kitaip tariant, dvyliktininkų šių pripažįstamas šio pasaulio pabaigos, Mesijo atėjimo konceptas. Sadras plačiai aprašė būsimojo Mesijo – Mahdi, dvyliktojo šių Imamo – atėjimą (kartu su Isa – Jėzumi). Be to, ketvirtojoje kelionėje prieš kosminės svarbos įvykius siela (ieškotojas-radėjas) galiausiai suvokia, kad viskas kaip suvienyta visuma atspindi ontologinį dieviškumo vienį, ir patiria norą sugrįžti prie pradžių pradžios, šaltinių šaltinio, Dievo.

„Keturios kelionės“ gali pasitarnauti ir kaip kompendiumas, kuriame galime surasti ne tik analizę tokių žymių filosofų kaip Ibn Sina, Suhurvadiš, Ibn Arabi, bet ir iki šiol menkai težinomų Širazo mąstytojų įžvalgas. Tarp jų – Mir Ghiyath al-Din Mansur Dashtaki (m. 1541), Shams al-Din Muhammad Khafri (m. 1550). Taigi pagrindinis Sadro veikalas yra vertingas ne tik metafizikai, eschatologijai, bet ir filosofijos istorijai, logikai.

Asfar arba'a idėjas tęsia kiti taip pat gerai žinomi Sadro filosofinės teologijos veikalai: *al-Hikma al-'arshīyya* („Sosto išmintis“), *al-Shawabid al-rubūbiyya* („Dieviškieji liudininkai“), *al-Masha'ir* („Ikvėpti atpažinimai“), *Mafātīh al-ghayb* („Paslėpties raktai“), *Asrar al-ayat* („Ženklų / Korano eilučių paslaptys“), *Mutasabihat al-Qur'an* („Korano alegorijos“). Šiuose ir kituose Sadro veikaluose išryškėja dar vienas svarbus konceptas – *huduth al-'alam*, Europos filosofijoje labiau žinomas kaip *creatio ex nihilo*. Korane yra bent šešios eilutės (ajatai), kuriose kalbama apie pasaulio sutvėrimą iš nieko, pvz.: „Kai dangaus ir žemės kūrėjas pasako materijai „būk“, taip ir nutinka“ (2:117; *bad'u l-samāwāt wal-ardi wa-idhā qaḍa amran fa-innamā yaqūlu labu kun fayakūnu*). Egzistencialistinis imperatyvas *kun* („būk“) Korane puikiai susiūkia su *wujūd* konceptu, taip pat ir su *huduth al-'alam* (19:67; „Argi neprisimena žmogus, kad prieš jį sukuriant nebuvo nieko?“; *awalā yadhikuru l-insānu annā kbālaqnāhu min qablu walām yaku shayān*).

Nepaisant šių teologinių argumentų, „Keturiuose kelionėse“ kritiškai apibrėžiama, kas yra filosofija, ir Sadru ji yra ne tik dvasinė praktika, bet ir proto veiksmas – argumentavimas, analizė, taigi suderinama neoplatoniškoji filosofijos vizija su platoniskąja ir aristoteliskąja. Žinant, kad filosofija tobulina žmogaus sielą, teigia Sadras, jos keliu einantis žmogus tampa panašus į Kūrėją ir suvokia kosmoso tvarką²⁹.

Sadru galutinis filosofijos (dvasinių kelionių) tikslas – metafizinis: įgyti žinojimą apie dalykus, kurie *egzistuoja* ir suvokti jų *esmę*, atmetant jų kaip fenomenų iliuziškumą. Sadras siūlo racionalų, intelektualinį požiūrį į realybės suvokimą, kitaip tariant, žmogaus protas, anot filosofo, geba suvokti realybę tobulindamas save.

Sadro manymu, tobulas filosofas – tai koraniškasis *al-insān al-kāmil* (arab. „tobulas žmogus“; pers. *ensān-e kāmāl*). Šiuo terminu Korane vadinamas Pranašas Muhammadas (s.a.w.). Tai – tyros sąmonės žmogaus archetipas, ypač naudojamas sufijų, pvz., Ibn Arabi veikaluose. Manoma, kad *al-insān al-kāmil* konceptas – ikiislamiškas, susijęs su manichėjų ir gnostikų „pirmuoju žmogumi“ *protanthropos* (veikale „Pistis Sophia“ jis vadinamas Aeon Jeu), Filono „dangiškuoju, pirmuoju žmogumi“ *γενιώς* arba *οὐρανιος ἄνθρωπος*; panašus konceptas randamas ir žydų misticizme (Izaako ben Solomono Lurijos Aškenazio Kabaloje tai – *adam kadmon*, *adam ha-kadmoni*), *samkhyā* krypties hinduizme (*purusā*, „kosminis žmogus“), krikščionybėje – *homo imago Dei*³⁰.

Sadro filosofijoje tobulas filosofas siekia būti panašus į savo kūrėją, suvokdamas, kad visų daiktų formos egzistuoja už proto ribų, todėl, norint aprašyti racionalią visatos tvarką, reikia suprasti kauzalumo ir dalykų tarpusavio santykių principus. Korane minimas pirmasis žmogus *ādam* (آدم) tiesiog ir reiškia „žmogus“ (*ādamiya* – „žmonija“), tai nėra tikrinis vardas. Judėjų tradicijoje (ir iš jos tai perėmusioje

²⁹ Mulla Sadra. *Al-Hikma al-muta'aliya fi-l-asfar al-'aqliyya al-arba'a [The Transcendent Philosophy of the Four Journeys of the Intellect]*, gen. ed. S.H. Khaminī, 9 vols. Mulla Sadra's *summa* with the glosses of his 19th commentator Sabzavari, 2001, VI: 6.

³⁰ www.iranicaonline.org/articles/ensan-e-kamel. Žiūrėta 2012 05 31.

krickščionybėje) Adomas antropomorfizuojamas (jau Pradžios knygoje). Arabiškoji šaknis *dāl mīm* (D-M) reiškia „kraują“ (identiška hebrajų kalbos šaknis 'ADM talpina savyje sąvokas „raudonas“, „gražus“, „žmogus“, „žemė“, „kraujas“), tiksliau, „kraujas“ arabiškai – *dam* (asirų kalba – *damu*, *admu*, „jaunas paukštis“). *Adam* Islame – ne tik pirmasis žmogus, bet ir pirmasis pranašas, žmonijos pradininkas, Korane minimas 25 kartus. *Khalāqa l-insāna min 'alaqin* (96:2) – Korano eilutė, kurioje aiškiai pasakoma: „Jis sukūrė žmogų iš kraujo krešulio“. Tiesa, čia vartojamas ne žodis *dam* („kraujas“), o *'alaq* („kraujo krešulys“).

Nors lyginamoji civilizacijų ir jose egzistavusių simbolių analizė nėra šio darbo tikslas, tačiau negalime nepaminėti, jog egzistuoja pakankamai logiškai pagrįsta panbabilonizmo teorija. Jos apologetas, vokiečių asirologas, senovės Artimųjų Rytų specialistas, liuteronų pastorius Alfredas Jeremias (1864-1935), remdamasis „Gilgamešo epu“, kurį išvertė ir išleido vokiečių kalba 1891 metais, judėjiškosios Biblijos kilme aiškino babiloniečių mitologijos terminiją. A. Jeremias nustatė, kad nemažai Biblijos istorijų kilusios iš Mesopotamijos mitologijos. Tai liečia ir šiaurės vakarų semitų kalbų žodį 'Ēl, reiškusį aukščiausiąją dievą bei tapusį El bei Il hebrajų ir arabų kalbose (akadų – *ilum*), vėliau – Elohim ir Allah (tiksliau, artikelis *al-ir 'ilāh*, „dievas“).³¹ Semitų kalbų prokalbės dvinarė šaknis *ʔ-L reiškia „stiprus“. Šumerų kalboje, padariusioje įtaką visai Mesopotamijai, o pirmiausia akadams, žmogus vadinamas *lu* (dėmesio – ta pati *l*, kaip ir semitų kalbų prokalbės šaknyje *ʔ-L), *Adapa*. Dievas Enki šumerų mitologijoje sukuria žmogų iš (*si*) molio ir (greičiausiai menstruacinio) kraujo, kas visiškai atitinka po kelių tūkstančių metų Korane atsiradusią žmogaus sukūrimo versiją.³²

Pagrindinis filosofo tikslas, anot Sadro, – tapti „dieviškuoju filosofu, išminčiumi“ (*ḥakīm muta'allih*), siekiančio pažinti realybę per transcendentinę filosofiją (*al-bikma al-muta'alīyya*). Tokiu filosofu *galima* tapti, tai nėra duotybė, o iniciacinė grandinė (*silsila*), prasidedanti nuo Adomo (pirmojo žmogaus *adam*), talpinantis savyje Biblijos pranašus, Graikijos filosofus, Indijos ir Babilono išminčius, galiausiai per Pranašą Muhammadą (s.a.w.) pasiekianti sufijų ir Islamo filosofus. Veikale, skirtame pasaulio sukūrimui iš nieko (*Risāla fi budūth al-'alam*), Sadras filosofų genealogiją apibūdina taip: „Žinokite, kad pirmasis filosofų žagavo Adomas, pasirinktas Dievo, ir jopalikūnys Setas, Hermis bei Nojus, nespasaulis niekada negalibūti be žmogaus, kuris nustato žinią apie vieną Dievą ir sugrįžimą pas Jį. Didysis Hermis paskleidė filosofiją įvairiuose kraštuose, paaiškino ją ir taip praturtino žmones. Jis – filosofų tėvas, labiausiai išsimokslinęs iš žinančiųjų. (...) Romoje ir Graikijoje filosofija nebuvo tokia sena, jie sukūrė retoriką, laiškų rašymą, meną ir poeziją. Abraomas, tapęs pranašu, mokė juos dieviškosios vienybės mokslo. Kaip minima istorijoje, pirmasis graikų filosofas buvo Talis iš Mileto, kuris tai pavadino filosofija. Jis pirmiausia užsiėmė filosofija Egipte, tada nuvyko į Miletą, kur būdamas senas žmogus paskleidė savo filosofiją. Po jo buvo Anaksagoras ir Anaksimenas iš Mileto. Po jo atsirasdo Empedoklis, Pitagoras, Sokratas ir Platonas“.³³

Viena centrinių Islamo filosofijos ir mistikos idėjų vadinamas *al-insān al-kāmil* konceptas, Sadro filosofijoje konkretizuotas kaip „dieviškasis filosofas, išminčius“ (*ḥakīm muta'allih*), sufijų mąstymo paradigmoje reiškia žmonių rasę, kilusią iš Dievo, kosmoso ir grįžtančią atgal pas Dievą mistinio virsmo metu. Norint tapti išminčiumi, pirmiausia būtina tapti Dievo draugu *walī* (dgs. *awliya'*), „saugotojas“, „padėjėjas“). „Tik Dievas yra tavo *walī*, taip pat jo Pranašas ir tie, kurie tiki, padeda vargšams, meldžiasi“ (5:55; *innamā walīyukumu l-lahu warasulubu wa-alladhina āmanū alladhina yuqimūna l-ṣalata wayu'tūna l-zakata zakab wabum rāki'ūna*). *Walī* pasaulietiniame gyvenime – tai autoritetas, globėjas (*walaya*), pvz., tėvas savo vaikams, platesnė prasme – tai „autoritetas Dievo akyse“, *walīyu l-lāh*. Šis terminas ypač svarbus šiitams (tuo pačiu – ir Sadro filosofijai). *Walīyu l-lāh* arba *Walīullāh* – autoritetas, kurį Dievas suteikė Pranašui Muhammadui (s.a.w.), tada pirmajam iš dyklikos Imamų – Ali (Muhammado (s.a.w.) pusbroliui ir žentui, jo dukters Fatimos vyrui). Šiitai į pagrindinę maldą, tiksliau, tikėjimo išpažinimą (*al kalima*) šalia žodžių „Nėra kito dievo, išskyrus Dievą, Muhammadas yra Dievo pranašas“ (*lā 'ilāha 'illā l-lāh, Muḥammadun rasūlu l-lāh*) įtraukia ir frazę „ir Ali yra Dievo draugas“ (*wa 'Alīyyun walīyyu l-lāh*). Sufijų brolijos vadovas vadinamas *walī as-sajjāda*.

Sadro filosofijoje Dievo draugas yra tas tobulasis žmogus ir išminčius, kuris 1) suvokė savo vienybę su Dievu, kuris jį sukūrė, 2) patyrė Dievą savo sąmonėje, šia patirtimi sutvirtindamas savo tikėjimą savo nemirtingumu, 3) asketiškos disciplinos keliu pasiekė etinį ir moralinį tobulumą. „Siela šiame kūne yra kaip

³¹ Matthews, Victor Harold. *Judges and Ruth. New Cambridge Bible Commentary*. Cambridge University Press, 2004, p. 79.

³² http://realhistoryww.com/world_history/ancient/Misc/Sumer/Sumerian_Religion.htm. Žiūrėta 2012 06 06.

³³ Mulla Sadra. *Risāla fi huduth al-'alam [On the Incipience of the Cosmos]*, ed. S. H. Musaviyan, 1999, p. 153-154.

avis su trimis surištomis kojomis, ir tik viena laisva³⁴. Šią savo alegoriją Sadras aiškina taip: siela, patirdama mistinę kelionę, palaipsniui nusimeta nuo savęs kūniškuosius prisirišimus (ryšius su augalijos, gyvūnijos, žmonių pasauliais), ir jai lieka ketvirtoji koja, būtina sielai atvykus ten, kur „džiaugiasi vidinės akys, o paprastos akys to nėra matę, ausys – girdėję“³⁵. Panaši aliuzija yra ir Korane, tai – viena paslaptiingiausių jo vietų: „(...) angelai – tai pranašai su sparnais: dviem [paž. abiem], trimis ar keturiais“ (35:1:7-13; *l-malāikati rusulan uli ajn* *ḥatin mathnā waṭbulātha warubā'a*).

„Keturios kelionės“, keturi angelų sparnai, keturios sielos kojos... Ką gi tai galėtų reikšti? Nors numerologija nėra Islamo pripažįstama, tačiau žinant tai, jog visų mistinių mokymų šaknys veda į vos kelias pagrindines senovės civilizacijas, turime pripažinti, kad ir Islame yra vietos šiam mistiniam pseudomokslui (kuris, žvelgiant fenomenologiškai, gali kai ką paaiškinti). *Jafr* (džiafr, „būrimas, pranašavimas“) – būrimo menas Islamo mistikoje ir gnozėje, kurio būdu nusakomas predestinuotas tautų, dinastijų, religijų ir atskirų žmonių likimas. *Jafr* metodai gausiai aprašyti Umajadų (661-750) ir Abasidų (750-1258, 1261-1517) chalifatų literatūroje. *Jafr* literatūros svarbus komponentas – apokaliptinės pranašystės (*malāhem, ḥedṭān*), todėl šis „mokslas“ vadintas „slaptuoju, paslėptuoju, vidiniu“ – '*ilm al-bāṭin*'. Korane sakoma: „Jis yra pirmasis ir paskutinis, matomas ir paslėptas, visažinis“ (57:3; *huwa l-analu wal-ākhiru wal-ḡābiru wal-bāṭinu wabūwa bikulli shayin 'alimūn*). Matomo ir paslėpto pasaulių konceptai tiesiogiai siejami su '*ilm*' („mokslas, žinojimas“). Žymus Islamo mokslininkas ('*alim*'), teologas, logikas Taqī ad-Dīn Ahmad ibn Taymiyyah (1263-1328) rašė: „'*Ilm al-bāṭin* kartais gali būti vidinių dalykų žinojimas, pvz., žinojimas intuicijos ir nuotaikų, kurios egzistuoja širdyje, taip pat tai gali būti viršusinių dalykų žinojimas, kurį turėjo pranašai. Iš kitos pusės, '*ilm al-bāṭin* gali reikšti žinią, kuri paslėpta nuo daugelio žmonių (*yabṭon 'an faḥm akṭhar an-nās*)“³⁶. Paslėptos ir matomos, akivaizdžios žinijos konceptai – priimtinausi šitam ir sufijams, labiausiai į mistiką, metafiziką linkusioms Islamo srovėms.

Maginio ir mokslinio mąstymo santykio problemą, galima sakyti, paralelią paslėptajai ir matomajai žinijai, yra analizavęs Gintautas Mažeikis. „(...) Daugeliui maginių meditacijų, kurių metu praktikuojamos įvairios, pirmiausia vizualinės transo būsenos, yra būdingas stiprus intelektualinis azartas. (...) Maginių procedūrų intelektualumas, siekis spręsti įvairiausias psichologines, fizikines, chemines, botanikos problemas ne tik suartina mago ir mokslininko samprotavimus, bet ir jų diskursus bei tikslus“³⁷.

Filosofijos ir teurgijos santykį bei jų artumą ne viename veikle aprašė A. Uždavinyš, visada siekęs pabrėžti, kad tarp mago (teurgo) ir filosofo iš esmės nėra skirties. Saulius Kanišauskas akcentuoja: „Kai susiduriama su *priešingais* tikrovės aspektais, ryškinant vieną iš jų ima blankti kitas – taip gana vaizdžiai ir *plačiausiai* galima interpretuoti šį principą. *Ontologijoje* tie priešingi būties aspektai paprastai vadinami *materijos* ir *idėjų* (arba joms analogiškais) sąvokomis. (...) Ir idealumas, ir materialumas yra (gana paradoksaliai) susiję, egzistuoja papildomumo santykyje, todėl pažįstant tikrovę šių tikrovės aspektų negalima *nei tapatinti, nei išskirti* kurį nors vieną. Mūsų manymu, tikrovės pažinimas turi vykti abiem kryptimis, kurios *papildo* viena kitą“³⁸.

Todėl nenuostabu, kad *jafr* pranašauja net Mahdi (Mesijo) atėjimą, naudojant „raidžių mokslą“ - '*ilm al-ḥuruf*', paremtą 28 arabų kalbos abėcėlės (abūdžo) raidėmis. Raidžių magija *simiā* paremta Saugoma Lentele (*al-lawḥ al-mahfūz*), kurioje surašyta visa pasaulio žinija ir jo ateitis. Šiitai tiki, kad egzistuoja slapta „Pranašysčių knyga“ (*kitāb al-jafr*), parašyta Ali (manoma, kad jis pirmasis praktikavo *jafr*) pagal Pranašo Muhammado (s.a.w.) nurodymus. Šioje slaptoje knygoje, kurią dabar turi okultacijoje esantis Mahdi, surašyta daug svarbių dalykų: slaptieji 12 Imamų mokymai, praeities ir ateities įvykiai, visų pasaulio karalių vardai, visų pranašų mokymai, tikroji Evangelija (*Injil*), tikroji Tora (*Tawra*), tikrasis *Zabur* (Dovydo – Dawud - psalmės), tikrasis Abraomo mokymas (*Subuṭ Ibrāhim*) ir kiti mistiniai mokymai³⁹. *Kitāb al-jafr* budvis padalinta į dvi dalis: baltojoje (*al-jafr al-abyaḍ*) – 14 mokymų, iš kurių kiekvienas sudarytas iš 14 dalių; raudonojoje (*al-jafr al-aḥmar*) – Pranašo Muhammado (s.a.w.) ginklai (tarp jų – ir garsusias kardas *Zulfikaras*, *Ḍubū l-Fiqār*, „padalintas į dvi dalis“), kurį Muhammadas dovanojo Ali, o dabar jis esąs pas

³⁴ Mulla Sadra. The Elixir of The Gnostics. Iksir al-'Arifin. Translated by William C. Chittick. Pakistan: Suhail Academy Lahore, 2005, p. 64.

³⁵ Ibid.

³⁶ A. Ibn Taymiyya. Resāla fi 'ilm al-bāṭen wa'l-ḡāher, in Majmū' at al-rasā' el al-monīriyya I. Beirut, 1970, p. 229-252.

³⁷ Mažeikis, Gintautas. Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika. Mokslinė monografija. Šiauliai: Saulės delta, Inter-studia humanitatis leidinys, 2005, p. 247.

³⁸ Kanišauskas, Saulius. Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai (Filosofiniai ir moksliniai aspektai): monografija. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2008, p. 188-189.

³⁹ <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=661&page=3>. Žiūrėta 2012 06 02.

Mahdi. *Jafr* metodologija paremta pranašų tekstais, helėnų neopitagorietiškais ir neoplatoniškais mokymais, žydų misticizmu, zoroastrizmu (pats terminas kilęs iš partų kalbos žodžio *žafr*, „gilus“, vid. pers. *žuf*, nauj. pers. *žarf*). Vis dėlto Seyyedas Hosseinas Nasras pabrėžia, kad, nepaisant šių įtakų, *jafr* – Islamiškas mokslas⁴⁰. Tačiau „neįmanoma rasti numerologijos šaknų neišpajiniojant į kerintį Kabalos, hebrajų kalbos abėcėlės, Biblijos, protėvių išminties ir paties garsiausio skaičių šalininko, Pitagoro, biografijos pasaulį. (...) Jaunystėje Pitagoras išvyko iš gimtojo Samos miesto ir 30 metų keliauvo bei mokėsi pas įvairius mokytojus iš kaimyninių šalių. Rabbis išmokė jį slaptųjų Mozės papročių, kurių pagrindu atsirado Izraelio įstatymai. Egipte Tėbų žyniai jį mokė Izidės paslapčių ir čia jis mokėsi 22 metus. (...) Pitagoras išmoko viską, kas įmanoma, iš graikų filosofų. Jam buvo atskleistos Babilono ir chaldėjų paslaptys. Sakoma, kad jis mokėsi su Zoroastru, (...) kelerius metus studijavo Indostane su Brahmano šventikais, kurie vieninteliai galėjo interpretuoti šventuosius hinduizmo tekstus Vedas“⁴¹. Pasak Shirley Blackwell Lawrence, ketvertas (grįžtame prie *Asfar arba'a*) yra „išraiška, nes jis eina po Kūrybinės Trejybės: Idėjos, Pasodinimo, Auginimo. Ketvertas sulaukiame derliaus. (...) Keturšonė figūra buvo laikoma šventa, nes ji simbolizavo formos pradžią. (...) Taigi 4 simbolizuoja reprodukcinę galią, iš kurios atsiranda visi įmanomi deriniai, kuri yra visko, kas gali būti įvardyta, pagrindas. (...) Ketvirtoji Sefira vadinama Chesed, arba Gailestingumu. (...) Sefiroje Chesed paslėpti turtai: ji pati turtingiausia iš visų 10 Sefirot“⁴².

Gershomas Scholemas, analizuodamas Lurijos Kabałą, pastebėjo, kad „proerdvėje pirma visų kitų esybių dieviškosios esencijos spindulyje radosi pražmogis, *Adam Kadmon*. *Adam Kadmon* yra ne kas kita, kaip pirmoji konfigūracija dieviškosios šviesos, iš *En-Sof* esmės plūstelėjusios į *Cimcum* proerdvę – tiesa, ne iš visų pusių, o kaip spindulys, tik viena kryptimi. Taigi jis yra pirmoji ir aukščiausioji forma, kuria dievybė pro *Cimcum* pradeda manifestuotis. (...) ištryško sefirų šviesos“⁴³. Mūsų manymu, *cimcum* – Dievo kūrybos akto – konceptas itin artimas Islamiškajam *wujūd*.

Nors mažiau į mistiką linę Islamo tyrinėtojai dažnai neigia galimas Islamo ir Korano sąsajas su kitomis religijomis, filosofijos kryptimis, senovės civilizacijomis, tačiau faktai rodo, jog ikiIslamiškajame pasaulyje būta daug ko, ką sumaniai savaip interpretavo Islamo filosofai. Sadrą galime pavadinti sumaniausiu iš jų – jis lyg Sokratas sugebėjo laviruoti tarp dviejų kraštutinumų – tų, kurie nemėgo misticizmo ir tų, kurie pernelyg akcentavo „ezoterinę“ Islamo pusę. Sadro veikaluose visur randame tvirtą pagrindą – *wujūd*, ir jėgų mąstyti filosofui suteikiantį Dievą, apreiškusį Koraną.

Antanas Andrijauskas pastebi, kad kiekvienoje integralioje tradicinio tipo civilizacijoje dvasinio gyvenimo šerdis yra religija, turinti dvi dimensijas – egzoterinę, prieinamą plačiajai visuomenei ir ezoterinę, prieinamą tik išrinktiesiems⁴⁴. Sadras, sėkmingai sudėrinę šias abi dimensijas, yra unikalus pasaulinio masto filosofas ir išminčius.

Štai kodėl manome, jog Sadras ketvertą savo pagrindiniam veikalui greičiausiai pasirinko neatsitiktinai (o ir kituose jo veikaluose dažniausiai esti keturi skyriai). Drįstame teigti, kad paslaptįgasis pitagorietiškas ketvertas tiesiogiai susijęs su *wujūd* konceptu, nes jis taip pat žymi visa ko esmę.

4. Al-hikma al-muta'aliyya (I). Ištakos

Mistinė Islamo filosofijos šaka turi galias tradicijas. Joje – kelios kryptys: nuo ismailitų pasaulėžiūros iki Al Ghazali ir Ibn Arabi metafizikos, nuo Suhravardžio *ishraq* iki Sadro ir t.t. Remdamiesi ankstesne filosofija (ypač graikų, konkrečiau – peripatetikų, *mashsha'un*, taip pat pitagoriečių, neoplatonikų, hermetikų), kitų kraštų išmintimi, Islamo filosofai sugebėjo sukurti savą, grynai Islamišką mistinę filosofiją. Sadras nuėjo dar toliau: derindamas anksčiau buvusius mistinius mokymus, jis pridėjo prie jų persiško (nors rašė arabiškai) – kitaip tariant, Isfahano mokyklą, kuriai Sadras priskiriamas, tapo persiškosios minties viršūne, jos reikšmė milžiniška jau keturis šimtmečius.

Tai, kad Sadras dabar kaip niekad aktualus Islamo pasauliui ir ypač Iranui, turi kelias priežastis:

- 1) Sadro filosofija yra unikali ir tuo pačiu universali, lanksti;
- 2) Sadro filosofijoje gausu mistikos, tačiau netrūksta ir racionalumo;

⁴⁰ Nasr, Seyyed Hossein, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines: Conceptions of Nature and Methods Used for Its Study by the Ikhwan al-Safa, al-Biruni, and Ibn Sina*, Boulder, Colorado, 1978, p. 75-76.

⁴¹ Lawrence, Shirley Blackwell. *Slaptasis numerologijos mokslas: slapti skaičių ir raidžių reikšmės*. Vilnius: Vaga, 2009, p. 65-66. ⁴² *Ibid.* p. 209-211, 270.

⁴³ Scholem, Gershom. *Žydų mistika ir jos pagrindinės srovės*. Vilnius: Aidai, 2009, p. 260.

⁴⁴ Andrijauskas, Antanas. *Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 343.

3) Sadras išsamiai išanalizavo Islamiškąjį mesianizmą – *mahdaviat* (mahdizmą), kuris yra oficiali eschatologinė Irano šiitų dvyliktininkų doktrina;

4) Sadro filosofija randa vis daugiau vietos Vakarų pasaulio universitetuose (didžiausi nuopelnai – tradicionalistų mokyklos atstovų Henry Corbino, Seyyedo Hosseino Nasro, Williamo C. Chitticko ir kitų mokslininkų), ji yra lyginama tiek savo idėjomis, tiek reikšmingumu su I.Kanto, M.Heideggerio, S.Kierkegaardo, E.Husserlio ir kitų svarbių Europos filosofų indėliu.

Apie panašumus (ir skirtumus) su europiečiais dar kalbėsime, o dabar norėtusi paanalizuoti, kuo unikali Sadro *al-bikma al-muta'aliyya*. Terminas „mistinė filosofija“ arabų kalboje atsirado dar gerokai iki Sadro, ji vadinta *al-bikma al-dhawqiyya*, „paragauta išmintimi“, kaip priešingybė racionalistinei, diskursyviajai filosofijai *al-bikma al-bahthiyya*⁴⁵. Pirmąja mistine Islamo filosofija galima vadinti ismailitų pasaulėžiūrą.

Ismailizmas (arab. الإسماعيليون *al-Isma'īlīyūn*, pers. اسماعیلیان *Esmā'īlīyān*) – antra pagal gausą šiitų bendruomenė po dvyliktininkų (*Ithnā' ashariyya*). Nesigilindami į šių bendruomenių tikėjimo teologinius skirtumus (jie nėra dideli), pabrėšime, jog nuo musulmonų sunitų jos skiriasi gana smarkiai, nes tiki, jog tik Pranašo Muhammado (s.a.w.) šeima (*Ahl al-Bayt*) yra Dievo išrinkta, nesutepta (*isma*) ir skirta vadovauti musulmonų pasaulinei bendruomenei (*umma*). Po ismailitų Imamo Muhammado ibn Ismailo mirties 809 metais ismailizmo mokymas atsiskyrė nuo labiau pažodinio, racionalaus achbaritų, usulių mokyklų mokyimo ir pasinėrė į mistiką. Ismailitų mokyje svarbi numerologija, ypač – skaičius septyni. Septintuoju Imamu (dvyliktininkams jis – dvyliktasis) ismailitai vadina Mahdi arba Al-Qā'im, „tuo, kuris pakils“ (arba Imam az-Zaman, „Laiko valdovą“, Al-Muntathar, „Lauktuoju“, Al-Hujjah, „[Dievo teisingumo] įrodymu“, Wali al-'Asr, „[žmonijos] sutemų sergėtoju“ ir kt.). Ismailitai tiki, kad atėjęs Mahdi atkurs tikrąją, pirminę religiją (*ad-dīn ādama al-awwal*), kurią Adomas ir angelai praktikavo rojuje. „Pasaulio pabaiga“ (tiksliau, *yawm al-qiyāma*, „prisikėlimo diena“ arba *yawm ad-dīn*, „religijos, teisingumo diena“) yra ne kartą minima Korane, taip pavadinta ir 75-oji sūra (*al-qiyāma*). Atėjus *tai* dienai ir valandai, visos mirusiųjų sielos bus prikeltos iš „šaltojo miego“, tarpinės būvos *barzakb* (برزخ), minimos ir Korane (23:100). Įdomu tai, kad siela pagal ismailitų mistinį mokymą išgyvena keturis etapus: 1) iščių, 2) mirtingojo pasaulio, 3) kapo arba *barzakb*, 4) amžinybės – po to, kai Dievas ją prikels Teisingumo dienai atėjus. Ismailitai *tai* vadina keturiais elementais (*arkān*; šis žodis primena lotyniškąjį *arcenum*, „paslaptis“)⁴⁶.

Kaip matome, ismailitų misticizmas, jų aprašyta numerologija ir eschatologinės vizijos turėjo nemažą įtaką Sadrai. Vis dėlto reikėtų nepamiršti, kad šiizmui ir ypač ismailizmui itin artimi hermetizmas ir pitagoriečių mokymas, kuriuos ypač populiarino žymus polimatas (šiuo atveju – filosofas, fizikas, pirmasis, kaip manoma, alchemikas, astronomas, astrologas, inžinierius, geografas, gydytojas, farmacininkas) iš Persijos Tuso miesto, geriausiai žinomas kaip Geberas (Abu Mūsā Jābir ibn Hayyān, 721-815). Jo mokytojas – šeštasis dvyliktininkų (arba penktasis ismailitų) Imamas Ja'far ibn Muhammad al-Sādiq (702-765), kuris taip pat domėjosi mistiniais mokymais. Gebero dėka apie hermetizmą sužinojo Ibn Arabi, Ibn Sina ir daugelis kitų Islamo mistikų. Vis dėlto pirmoji iš kitų išsiskirianti persiška Islamo misticizmo mokykla atsirado, kai 1186 metais pasirodė Persijos kurdo (kitais duomenimis – perso), filosofo Suhrevardžio (Yahya ibn Habash as-Suhrawardī, Sohrevardī) *magnum opus* („Apšvietimo filosofija“ (*Kitāb hikma al-isbraq*)). Galima sakyti, kad Suhrevardis buvo tas katalizatorius, kuris po keturių šimtmečių iššaukė Sadro filosofinės mokyklos atsiradimą. Priešingai nei Sadras, Suhrevardis savo pagrindiniame veikale teigė, kad norint ką nors suvokti, būtina žinoti to dalyko esmę, o ne egzistenciją. Priešingai nei peripatetikai (ir vėliau – Sadras), Suhrevardis, primatą suteikė „kasybei“ (*māhiyya*) ir tvirtino, kad egzistencijos, *wujūd* konceptas (prieš tai analizuotas Ibn Arabi) tėra tuščias teorinis svaichiojimas. „Egzistencija ir universali esmė tėra proto sugalvoti konceptai“⁴⁷.

Suhrevardžio filosofijos tyrinėtojas Mehdi Amin Razavi pastebi, kad Suhrevardžio filosofijos (išrakizmo) tikslas – sielos kelionė, kai žinios ateina iš dieviškosios sielos (nafs al-qudsiyya), o svarbiausias konceptas šioje kelionėje – Šviesa⁴⁸. Nors iš pažiūros tai primena po keturių šimtmečių atsiradusią Sadro mokyklos filosofiją, visgi Sadras tartum aukštyn kojom apvertė Suhrevardžio įžvalgas, tuo pačiu pasisėmęs išminties iš išrakizmo. Suhrevardžio Šviesa – tai konceptas, paimtas sujungus graikų ir Islamo filosofų

⁴⁵ Nasr, Seyyed Hossein. *Mystical Philosophy in Islam*, in UK: Routledge Encyclopedia of Philosophy, Churchill College, University of Cambridge, 1998, p. 616-620.

⁴⁶ Stern, S. M. *Studies in Early Ismā'īlism*. Jerusalem and Leiden, 1983, p. 3-29.

išmintį su ikiIslamiškąja gnoze. Suhravardis tikėjo, kad senovės persai, kaip ir graikai, sėmėsi išminties iš egiptiečių. Seyyedo Hosseino Nasro manymu, Suhravardis tarsi nubrėžė svarbią liniją tarp ikiIslamiškojo ir Islamiškojo Irano, harmoniškai sintezavęs tai, kas abiejuose geriausia – „senovės Persijos pasakas ir Korano išmintį“⁴⁹.

Suhravardžio naudojami simboliai, angelologija, Šviesos simbolika – iš zoroastrizmo (jo Sadro veikaluose liko mažiau), pvz., Aukščiausioji Šviesa vadinama ir al-nūr al-a'zam (Korano terminas), ir Vohuman (avest. Vohu Manah – „geras tikslas“, „geras protas“, iš sanskrito su-manas, naująja persų kalba – Bahman), kaip zoroastrizmo „Gathose“.

Suhravardis žymiausiais persų filosofais (hukamayi-fars), praktikavusiais ishraqi išmintį, vadina Zaratustrą (avest. Zara-ϑuštra), Džamaspą (Zaratustros laikų filosofą), Gošaspą (arba Višaspą – vieną pirmųjų Zaratustros sekėjų), Kavi Husravah (legendinį Kajų dinastijos karalių, minimą persų nacionaliniame epe Shahnameh), Frašostarą (apie jį informacijos beveik nėra, spėjama, kad tai – Zaratustros bendražygis) ir Bozorgmerą (Bozorgmehr-e Bokhtagan arba Borzūya - viziris, valdęs 531-578 metais, išradęs nardų žaidimą). Suhravardis ne tik rėmėsi zoroastrizmo išpažinėjams bei senosios persų literatūros žinovams gerai pažįstamais vardais, bet ir zoroastrizmo terminologija, naudodamas tokius konceptus kaip minu (bėkūnis pasaulis), giti (kūniškasis pasaulis), Suruš (pranašas, Gabrielius), Farvardin (žemesnysis pasaulis), Gawhar („tyroji esmė“), Bahram, Hurakhš (Saulė), Amordad, Šahrivar (angelas), Kiyani Khwamah ir kt. Viduramžių istorikai ir filosofai Suhravardžio iluminacionistinę filosofiją vadino „naujove“ ir „tobuliausia sistema“ (al-nezām al-atamm). Tikroji žodžio ishraq reikšmė – „Spindėjimas“. Manoma, kad Suhravardžiui įtaką padarė ir Platono „Septintasis laiškas“, kuriame kalbama apie šviesą: „Nuolat ilgai būnant kartu ir kartu gyvenant vardan paties dalyko, staiga kaip šviesa, suspindusi nuo išsižiebusios liepsnos, atsiranda sieloje ir maitinasi pačiu savimi“⁵⁰. Platono metafora apie saulę kaip apšvietimo šaltinį ir tiesą, minima „Valstybėje“⁵¹, kartojasi beveik visuose iluminacionistiniuose tekstuose. Vis dėlto Suhravardis buvo pirmasis filosofas, platoniskąją metaforą panaudojęs logikoje, epistemologijoje ir kosmologijoje. Suhravardžiui išpūdį darė ir XII a. persų matematiko ir logiko Omar ibn Sahlān Sāvaji veikalai apie matematiką⁵².

Suhravardžio kritika, adresuota peripatetikams, priminė Williamo iš Ockhamo metodą („Ockhamo skustuvą“). Abu filosofai – ir Suhravardis, ir Ockhamas – griežtai kritikuoja Aristotelio logiką. Suhravardis atmeta Aristotelio dešimt kategorijų ir palieka penkias – substanciją, kiekybę, kokybę, santykį ir judėjimą. Remdamasis stoicizmu ir neoplatoniku Jamblichu, Suhravardis kuria logiką ir semantiką, apibrėždamas santykius tarp minties, daikto ir jo esmės, vystydamas sudėtingą tipologiją. Suhravardis atskiria žinojimą-dabar (al-'ilm al-huduri) nuo vaizduojamojo žinojimo (al-'ilm al-husuli). Kitaip tariant, Suhravardis įveda intuityvaus pažinimo konceptą (kurį vėliau „pasiskolins“ Sadras), teigia, kad pasaulį galima pažinti ne tik per fiziką, bet ir per metafiziką – mitų, sapnų, fantazijų, įkvėpimo pasaulį. Žmogus, kaip teigia Suhravardis, savo paties vidinės egzistencijos švytėjimu gali suvokti save⁵³.

Suhravardis, prieštaraudamas Aristoteliiui ir Ibn Sinai, primatą suteikia esmei, o ne egzistencijai, kurios egzistavimą Suhravardis vadina tik vaizduotės kūryba. Suhravardžio realybės kontinuumas susideda iš keturių (sic) dalykų: intelekto, sielos, materijos ir „vaizduotės pasaulio“ (kitos galimos reikšmės – „dvasių, fantazmo, fantazijos, chimėrų, šešėlių, vizijų, pėdsakų pasaulis“) 'alam al-khayāl (Henry Corbinas naudojo lotynišką vertimą mundus imaginalis), primenančio Platono eidus. Vaizduotės pasaulis ir jame esančios idėjos atsiranda tada, kai būna „apšviestos“ Vienintelio Šaltinio, Šviesų Šviesos (tai išties primena wujūd, tačiau Šviesų Šviesa nei yra, nei nėra, ji neturi ir valios, kaip Korane aprašytas Dievas).

Būtent iluminacionizmui ir Suhravardžio Šviesos teorijai turime dėkoti, kad atsirado Isfahano mokykla, be kurios nebūtų buvę ir Sadro filosofijos. Išrakizmas populiarus iki šiol, jį po Suhravardžio

⁴⁷ Suhrawardi. Opera Metaphysica et Mystical 2. Edited and Introduction by Henry Corbin. Tehran: Institute d'Etudes des Recherches Culturelles, 1993, p. 64.

⁴⁸ Mehdi Amin Razavi. Suhrawardi and the School of Illumination. Surrey: Curzon Press, 1997, p. 33.

⁴⁹ Ibid, p. 16-17.

⁵⁰ Platonas. Antrasis ir septintasis laiškas. Vilnius: Aidai, 2005, p. 88.

⁵¹ „Daiktai matomi tik tada, kai juos apšviečia saulė; tiesa sužinoma tik tada, kai ji apšviečiama gėrio idėja“. Plato. Republic, VI, 508. http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=767&chapter=93812&layout=html&Itemid=27.

⁵² Žiūrėta 2012 06 10.

⁵³ <http://www.iranicaonline.org/articles/illuminationism>. Žiūrėta 2012 06 03.

⁵⁴ Hossein Ziai, Oliver Leaman. Illuminationist philosophy, in UK: Routledge Encyclopedia of Philosophy, Churchill College, University of Cambridge, 1998, p. 301.

plėtojo gausybę filosofų. Tuo tarpu kai kurie tyrinėtojai skeptiškai žiūri į Suhrovardžio filosofiją, pvz., Hossein Ziai, Toshihiko Izutsu, Fazlur Rahman išrakizmą vadina analitine filosofija ir atmeta jo tariamą misticizmą⁵⁴. Mūsų manymu, be Sadro filosofinių išvalgų išrakizmas liktų labiau mitologiniu nei filosofiniu konstruktui, aktualiu tik sufijams, tuo tarpu naujoje, sadriškoje, šviesoje Suhrovardis suspindėjo kitaip – pirmiausia,

5. Al-hikma al-muta'aliyya (II). Mīr Dāmādas ir Isfahano mokykla

Keturis šimtus metų karaliavęs ir formą keitęs išrakizmas XVI a. pasiekė kulminaciją, kai buvo įsteigta vadinamoji Isfahano mokykla. Jos steigėjas – Mīr Dāmādas (Mīr Burhan al-Din Muhammad Baqir Dāmād, pravarde Ishraq, m. 1631), vadintas „Trečiuoju Mokytoju“ (al-mu'allim ath-thāliṭh); po Aristotelio ir Al Farabi), „Labiausiai išsimokslinusių princų“ (Sayyid al-Afādil). Šis žymus savo laikmečio šiitų dvyliktininkų teologas, filosofas, juristas ir poetas vardą Dāmād („žentas“) gavo iš tėvo, vedusio žinomo šiitų teologo dukterį. Sadro filosofijai Mīr Dāmādas padarė didžiulę įtaką, pasakojęs jam apie mistinę filosofiją kaip apie „patirtinę“ žinią, tiesioginę viziją iš aukščiausios realybės ir angeliškųjų pasaulių, viziją, susijusią su „širdies akimi“ (‘ayn al-qalb). Tuo pačiu, be qalb („širdies“) filosofija turinti būti ir logiška, racionali. Galima sakyti, kad visi filosofai, kurie jau keturis šimtmečius sieja save su Sadro sukurtą filosofijos mokykla al-hikma al-muta'aliyya (arab. „transcendentinė teosofija“), vienu metu yra ir filosofai, ir mistikai. Indijoje, pavyzdžiui, Islamo filosofija pradėjo plisti tik po Suhrovardžio, tad Sadro mokyklai šis filosofas tarsi nutiesė kelią: ir Irane, ir Indijoje Sadro filosofija laikoma giliausia, labiausiai priartėjusia prie egzistencijos paslapties. Vienas žymiausių Indijos sufijų ir filosofų Shah Waliullah Muhaddith Dehlawi (Qutb al-Din Ahmad ibn 'Abd al-Rahim, Muhammad Baqir, 1703-1762) savo veikaluose arabų ir persų kalbomis puikiai derino filosofiją ir misticizmą, ypač daug dėmesio skyrė wahda al-wujūd konceptui bei jo antitezei – Šeicho Ahmado Sirhindi wahda al-shuhūd („sąmonės, suvokimo, akivaizdos, liudijimo vienybė“). Imam Rabbānī Shaykh Ahmad al-Farūqī al-Sirhindī (1564–1624), sufijus ir hanafitų mokyklos teisininkas iš Pundžabo, teigė, kad pagal wahda ash-shuhūd doktriną Dievas ir kūrinija nėra identiški; pastaroji – Dievo vardų ir atributų šešėlis, atspindys jų nebūties veidrodžiuose (a'adam al-mutaqabila). Vis dėlto Šeichas, kritiškai pažvelgęs į Ibn Arabi ir Sadro mokymą, palaikė visus metafizikus, ir galiausiai teologams (mutakallimun) teko pirmąsyk Islamo istorijoje pripažinti wahda al-wujūd⁵⁵.

Mīr Dāmādas buvo filosofas gnostikas, teigęs, kad proto dėka galima patirti dvasines vizijas, o vizionieriška patirtis duoda peno racionaliai minčiai. Jis derino tarpusavyje įvairias Islamiškosios filosofijos tradicijas, aristotelizmą, neoplatonizmą, sufijų mokymus. Isfahano mokykla tapo prisodrinta įvairių idėjų ir mokymų. Mīr Dāmādas abstrakčius konceptus įsivaizdavo kaip pagrindą, už kurio slypi gyva mistinė patirtis. Mīr Dāmādas sugebėjo suderinti filosofiją, mistiką, teisę, logiką, etiką, asketizmą. „Žarijų knygoje“ (kita galima reikšmė – „Pasninko dienų knyga“; Kitāb al-qabasat) ir kituose veikaluose Mīr Dāmādas pateikė dešimt išvadų („žarijų“, qabas). Pagrindinis šio veikalo keliamas klausimas – pasaulio sukūrimas ir jo galimybė atitolti nuo Dievo. Pirmoji „žarija“ kalba apie egzistencijos lygmenis, įvairias sukurtas būtybes. Antroji qabas teigia, jog primatas turi būti suteiktas ne egzistencijai, o esmei (t.y. ne wujūd). Trečioji „žarija“ konstatuoja pasaulio dualumą, ketvirtoji pateikia argumentus iš Korano, Pranašo ir Imamų tradicijų, penktoji kalba apie egzistencijos suvokimą, šeštoji – apie laiko ir judesio ryšį (ittisal'). Mīr Dāmādas neigia skaičių begalybę laike, teigdamas, kad laikas yra ribotas (al-hawāḍith al-zamanīyya). Tuomet septintąja „žarija“ filosofas polemizuoja, pateikia kitų mąstytojų nuomones šiais klausimais. Aštuntojoje teigiama, kad Dievas yra aukščiausias autoritetas, tačiau tiesai suvokti būtinas protas. Devintoji qabas kalba apie proto, intelekto archetipą (al-jawhar al-'aqliyya). Egzistencija Mīr Dāmādui – cikliška, su pradžia ir sugrįžimu. Paskutiniojoje, dešimtojoje „žarijoje“ Mīr Dāmādas rašo apie dieviškąjį įšventinimą (al-qada' wa al-qadar), maldos būtinybę, Dievo teisingumą ir paskutinįjį teismą⁵⁶. Visgi šiuose dešimtyje knygos skyrių svarbiausia yra tai, kad Mīr Dāmādas išvėliai į šimtmečius trunkančius ginčus dėl wujūd / māhiyya primato. Mīr Dāmādas, kaip minėta, renkasi antrąjį variantą, kurį jo gabiausias mokinyš Sadras po kiek laiko sukritikavo.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Muhammad Abdul Haq Ansari. *Sufism and Shari'ah: A study of Shaykh Ahmad Sirhindi's effort to reform Sufism*. The Islamic Foundation, 1997, p. 247.

Vos pasirodęs, Al-Qabasat tapo centriniu Islamo filosofijos tekstu, jam komentarus rašę ne vienos vėlesnės generacijos filosofai. Daugelį sudomino iki tol menkai nagrinėtus konceptus, kaip antai: qidam (būtis-iki-amžinybės), hudūth (kūrimas), masbūqun bi'l-'adam (priklausymas nuo nebūties). Mīr Dāmādas, kaip ir Ibn Sina, neduoda galutinių atsakymų, primindamas, kad vietoje įrodymų (burhan) čia svarbiausia dialektika (jadali). Mīr Dāmādas, remdamasis emanacijos teorija (tashkīk), kalba apie Aukščiausiąją – Šviesų Šviesą (nūr al-'anwār), pirmąsias, archetipines šviesas ('anwār qāhira) ir iš jų kilusį Visuotinį Intelektą ('aql-i kull). Iš jo atsirandancios „dangiškosios sielos“ (nufus-i falakiyya), „visuotinės sielos“ (nafs-i kull), „valdančios šviesos“ ('anwar-i mudabbira) ir galiausiai „gamtos sielos“ (nufus-i muntabi'a), kurias pagal keturias (sic) prigimtis sukūrė „visuotinė siela“. Taip gimė kosmosas. Galutinė ontologinė būties emanacija – materijos sukūrimas. „Absolūtus kūnas“ (jism-i mutlaq) pirmiausia įsikūnija į mineralus, tada į augalus, gyvūnus ir žmogų, kuris kaip kūrinijos vainikas turi galimybę susiliesti su Šviesų Šviesa. Kūrimas (ibda') Mīr Dāmādui yra „pradžios suteikimas“ iš „absoluto-nebūties“. Kūrinija, sukurta pagal priežasties-pasekmės dėsnį (ma'lul) yra sukurta laike (ihdath, muhaddath), taigi ją apibrėžia laikas (zaman), judėjimas (haraka) ir kismas (taghayyur)⁵⁷. Laiko suvokimas Mīr Dāmādui itin svarbus: filosofo teigimu, kūrinija (huduth) ir būtis-iki-amžinybės (qidam) yra trejopa: esminė (dhati), belaikė (dahri) ir laiko ribojama (zamani). Esminė būtis-iki-amžinybės apibūdinama sąvokomis, kurioms artimas lotyniškasis nihil: ne-būtis (laysiyya), niekumas ('adam). Jau-esanti-būtis husul atsiranda laike, kurio pradžia neturi laikiškosios pradžios.

Trumpą Mīr Dāmādo filosofijos apžvalgą, kuri mums būtina, kad suvoktume jo mokinio Sadro mąstymą, baigsime Sadro sapno aprašymu⁵⁸. Teigiama, kad kartą sapne Sadras išvydo Mīr Dāmādą, kurio paklausė, kodėl žmonės jį (Sadra) išvadino eretiku. Mīr Dāmādas atsakė: „Yra priežastis. Tai dėl to, kad aš rašiau apie filosofinius dalykus taip, kad religinei valdžiai (ulama) jie pasirodė nesuprantami, galiausiai jų nesuprato niekas, išskyrus kitus filosofus. O tu suvulgarinai mano filosofiją ir pateikei ją taip, kad ją suprastų net pradinės religinės mokyklėlės mokytojas. Štai kodėl tave, o ne mane vadina šventvagiu, eretiku“⁵⁹.

Šia Mirzos Muhammado Tunikabuni pateiktą istoriją kontekstu ir faktais papildė Isfahano mokyklos terminą sugalvoję Henry Corbinas ir Seyyedas Hosseinas Nasras, kiti tyrinėtojai (pvz., Hamidas Dabashi). Pasak H.Dabashi, „Mīr Dāmādas ir Mulla Sadra niekada nepraleisdavo progos pasmerkti dogmatikus, kurie juos laikė šventvagiškais bedieviais“⁶⁰. Isfahano mokyklos atstovų kova su misticizmo nepripažįstančiais dvasininkais buvo gana arši: viena pusė ant kitos yra parašiusi ne vieną veikalą, pamfletą. Dvasininkai užsipuolė ne tik Isfahano mokyklos atstovus, bet ir visus sufijus, filosofus apskritai, klievo ir Ibn Sinai, o vienas gambiausių Sadro mokinių Mullā Muhsin Fayd Kašani (m. 1680) buvo išvadintas „zoroastriečių mokytoju“. Tačiau viskas tuo nesibaigė, ir po teologų darbo ėmėsi teisininkai, kurių dėka filosofija Safavidų laikais de jure buvo uždrausta. Vis dėlto Isfahano mokykla ir Mīr Dāmādo bei Sadro sekėjai neišnyko, priešingai – suklestėjo. „Šiitiška Isfahano filosofijos mokykla triumfavo kaip unikali filosofinė mokykla Safavidų valstybėje, kurioje šiizmas tapo oficialia religija. (...) Isfahano mokyklos susiformavimas – institucinė trijų diskursų suderinamumo išraiška: joje derėjo filosofija, mistika ir šiizmo doktrina. Nepaisant sėkmių ir nesėkmių, Isfahano mokykla Mīr Dāmādo ir Mulla Sadros dėka pasiekė beprecedenčio filosofinio diskurso lygį, kurio kulminacija tapo al-hikma al-muta'aliyya“⁶¹.

6.Al-hikma al-muta'aliyya (III). Žvaigždės

Mīr Dāmādas savo filosofines įžvalgas neretai papildydavo eilėmis.

Visata ir jos žvaigždės tokios gražios, tyros ir harmoningos.

*Kas egzistuoja danguje, tas formą turi žemėj*⁶².

Be abejo, atidžiam skaitytojui nesunku pastebėti, jog šio dvidečio antroji dalis – pagrindinė hermetizmo

⁵⁶ Mīr Damad. Kitāb al-qabasat (Book of Embers), ed. M. Mohaghegh, T. Izutsu, M. Bihbahani and I. Dibaji. Tehran: McGill University, Institute of Islamic Studies, Tehran Branch, 1977.

⁵⁷ Ibid, Chapter 3.

⁵⁸ Tunikabuni, Mirza Muhammad. Qisas al-'ulama' (Stories of the Scholars). Tehran: Intisharat-'illmiyyah Islamiyyah, 1985, p. 334-335.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Nasr, Seyyed Hossein, Leaman, Oliver (ed.). History of Islamic Philosophy. Iran: Qum, Ansariyan Publications, 2008, Chapter 34, Hamid Dabashi, Mīr Dāmād and the founding of the „School of Isfahān“, p. 600.

⁶¹ Ibid, p. 625.

maksima, atėjusi dar iš senovės Egipto ir minima vadinamojoje „smaragdinėje lentelėje“ (tabula smaragdina), kuri pirmąsyk aprašyta arabiškoje X a. Kitāb sirr al-asrār („Knyga apie valdymo mokslą“, XII a. išversta į lotynų kalbą kaip „Secretum secretorum“ – „Paslapčių paslaptis“), randama ir vadinamajame „Hermetiniame rinkinyje“ (Corpus Hermeticum). „Hermis gali būti suvoktas kaip archetipinė funkcija, kaip mitinė tam tikros rūšies paradigmos personifikacija“⁶³. Reikia pažymėti, kad Hermio pėdsakų esama ir Irane: jis vaizduotas ant monetų (graikų-baktrų, indų-skitų ir partų laikais, III–I a. pr. Kr.). Kušanų imperijoje (sanskrit. Kuṣāṇ Rājavalāṃśa, part. Kušanxšaθr) Indijoje (30–375 m.) Hermio simboliką „pasiskolino“ dievas Pharro, kaip tai galima pamatyti to laikmečio monetose ir antspauduose. Pasak Mary Boyce, nėra iki galo aiški Hermio kilmė, tačiau greičiausiai tai nebuvo helėnų dievas, o kur kas senesnių laikų dievybė, kurią mokslininkė siejo su asirų ir babiloniečių išminties ir rašto dievu Nabu, kilusiu iš šumerų moteriškosios dievybės (ji globojo žinią, raštą, mokslą, derlingumą, laikyta Žemės Motina Deive) Nanibgal (𒂍𒀭𒂍𒀭𒂍𒀭𒂍𒀭, kiti vardai – Nisaba, Nidaba)⁶⁴. Hermis – tai ir egiptiečių įstatymų (dieviškųjų bei žmogiškųjų), teisingumo, rašto, harmonijos dievas Totas (ḏḥwty), hinduistų bei džainų žinijos, mokslo ir meno deivė Sarasvatī (tamil. Kalaimagal, Kalaivaani, Vaani). Hermis, spėjama, turi ir persišką atitikmenį – Tirą (avest. Tištrya), zoroastristų gyvybę nešančio lietaus ir derlingumo dievą, aprašytą ir persų nacionaliniame epe Shahnameh, pieštą kaip strėlę⁶⁵. Dabartinio Irano (ne zoroastristų) kalendoriuje ketvirtasis mėnuo vadinamas Tir.

Pasigilinus paaiškėja, kad Nanibgal / Nabu / Tištrya / Hermis / Totas / Sarasvatī (vieni daugiau, kiti – mažiau) susiję su ryškiausia nakties danguje Žemėje matoma žvaigžde Sirijumi (gr. Seirios – „spindintis, kaitrus“). Kuo ji ypatinga tyrinėjant Sadro filosofiją? Sadro sintezuotoje „transcendentinėje teosofijoje“ nemažai vietos skirta kosmologijai. Mūsų manymu, Sirijus (senovės Egipte vadinamas Sopdet, arab. aš-šīrā; kita reikšmė – „valdovas“) ne veltui minimas ir Korane: „Ir Jis [Dievas] yra Viešpats Sirijaus“ (53:49; wa-annahū huwa rabbu l-shīrā). Manoma, kad Korane Sirijus galėjo atsidurti todėl, kad jį garbino ikiislamiškosios arabų gentys. Sirijus garbintas bemaž visame senajame pasaulyje – nuo Egipto ir Mesopotamijos bei Irano iki Skandinavijos, Kinijos, Afrikos, Amerikos indėnų kraštų, Polinezijos, Indijos. „Oriono šuo“ Sirijus sietas su karščiausiomis metų dienomis, vadinamosiomis „šunų dienomis“ (lot. diēs caniculārēs) – ši tradicija galbūt atkeliavo iš Egipto ir Mesopotamijos, kur Sirijus danguje ryškiai sužibėdavo prieš pat potvynį. Tiesa, tai nepaiškina, kodėl Aliaskos inuitai Sirijų vadina „Mėnulio šunimi“, blekfutai – „šuns veidu“, čerokiai laiko žvaigždę-šunį „sielų kelių“ sargybiniu. Šiuolaikiniai teosofai Sirijų vadina Žemės atsiųsto jos prižiūrėti Sanat Kumara'o, gyvenančio Šambaloje, tėvyne. Milijono žmonių nesiekianti Afrikos dogonų tauta (Mali, Nigeris, Burkina Faso), remiantis prancūzų antropologu Marceliu Griaule'iu (1898–1956) bei dar keliais jo kolegomis (Germaine Dieterlen, 1903–1999, Robertu K. G. Temple'u, g. 1945), nuo senovės žino, kad Sirijų lydi žvaigždė antrininkė Sirijus B (nematoma plika akimi), kalba ir apie trečiąją Emme Ya, dėl kurios egzistavimo mokslas galutinio atsakymo dar nedavė. Kaip dogonai sugebėjo paskaičiuoti „šuns žvaigždės“ dvynės buvimą ir sudaryti tikslų kalendorių pagal Sirijų, nėra žinoma. Dogonų animistinėje religijoje Sirijus (Sigui, Sign Tolo) vaidina svarbų vaidmenį garbinant protėvių dvasias nommo („duoti atsigerti“; tai – į žuvis panašios hermafroditiškos amfibijos), „vandens valdovės“, „stebėtojos“, „mokytojos“. Dogonai teigia, kad nommo – iš planetos, kuri sukasi aplink Sirijų, atskridę į Žemę, sukūrė vandens telkinį ir jame apsigyvenę. Nommo būtinas vanduo, kitaip jie Žemėje neišgyventų. Nommo išmokė žmones įvairių dalykų, teigia dogonai. Dogonų mitologija, persipinanti su astronominė realybe, sukėlė daug ginčų dar paleokontakto su ateiviais iš kosmoso šalininkais ir neigėjais.

Greta šių faktų dar pridursime, kad Sirijų garbina ir sudėtingą kosmologiją, susijusią su juo, turi sererai (Senegalas, Gambija, Mauritanija), kurie vadina jį Yoonir. Sirijus sererams – šventas, gydančioji žvaigždė, ją, kaip visatos centrą, simbolizuoja nupiešta penkiakampė žvaigždė. Protėvių dvasios, atkeliavusios iš Yoonir, vadinamos pangool (vns. fangool), jos atrodančios kaip gyvatės. Penkiakampės žvaigždės viršūnėje – aukščiausioji dievybė Roog, o kiti keturi kampai – visatos esminiai taškai. Penkiakampe žvaigždė sererai dažnai pasirašo dokumentus.

Siek tiek nukrypę nuo esminės mūsų temos – Sadro filosofijos analizės – šiais pavyzdžiais norime

⁶³ Hādī, Akbar. Sharh-i hāl-i Mīr Dāmād wa Mīr Findiriskī. Iran: Isfahān, 1984, p. 66.

⁶⁴ Uždavinys, Algis. Hermio Trismegisto išminties kelias. Hermetinis rinkinys. Vilnius: Sophia, 2005, p. 16.

⁶⁵ Boyce, Mary. „The Lady and the Scribe: Some Further Reflections on Anāhīt and Tīr“, A Green Leaf. Papers in Honour of Professor Jes P. Asmussen (Acta Iranica 28), Leiden, 1988, pp. 277–282.

⁶⁶ Holberg, J.B. Sirius: Brightest Diamond in the Night Sky. Chichester, UK: Praxis Publishing, 2007, p. 103.

parodyti, kad ne tik filosofija ir teurgija, kaip įrodė A. Uždavins, yra tarpusavyje susijusios, bet esama ir daugybė dar iki galo neatskleistų ryšių tarp šiaurės, pietų, rytų ir vakarų kultūrų bei civilizacijų. Tikimės, kad šis darbas ne tik supažindins su vienu iškiliausiu Islamo pasaulio filosofu Sadru, bet ir privers pasidomėti platesniu kontekstu, susijusiu su misticizmo, religinės patirties ir filosofijos santykiu. Drįstame teigti, kad Islamo mistikai šiitai ir sufijai, remdamiesi senovės išmintimi, atskleidė daug dalykų, padariusių didžiulę įtaką ir Europos filosofijai. Sadras buvo tarpinė grandis, kuri ne tik teoriškai sujungė tikėjimą su žinojimu, bet ir savo gyvenimu parodė, kad uoliai Hadžą atlikinėjęs žmogus (ir miręs pakeliui į jį eidamas penktą kartą) taip pat galėjo būti ir nepaprastai įžvalgas, kaip Ockhamo skustuvus, filosofas.

7. Al-hikma al-muta'aliyya (III). Mahdaviatas

Mahdaviatas – persiškas šiūtų dvyliktininkų teologijos terminas (mahdaviat, مهديت), reiškiantis „tikėjimą ir pastangas besiruošiant Mahdi atėjimui“. Mahdi – Mesijo – atėjimu tikintys žmonės vadinami mahdavi (Mahdi sekėjai).

Islam eschatologijoje prieš antrąjį Jėzaus (Isa) atėjimą pasirodys Mahdi, dvyliktasis Imamas, „Laiko Imamas“ (pers. Imām az-Zamān). Jį Dievas paslėpė po jo tėvo – vienuoliktojo Imamo (Imam Hasan ibn 'Alī ibn Muhammad al-'Askari, 846-874) – mirties. Ši slaptis nuo pasaulio vadinama ghayba („nebuvimas“), dar žinoma kaip okultacija. Senajame Testamente aprašomas atvejis, kai Adomo palikuonis Enochas (arab. 'Idrīs), Nojaus proprosenelis, „ėjo su Dievu. Paskui jo nebebuvo (hebr. 'ē-nen-nū, יֵדְרִישׁ), nes Dievas jį pasiėmė“ (Pradžios knyga, 5:23–24)⁶⁶. „Enoch knygoje“, kurią į kanoną yra įtraukusios tik Etiopijos bei Eritrėjos ortodoksų bažnyčios (Enochas kaip šventasis svarbus ir Armėnų apaštališkai bei Armėnų katalikiškai bažnyčioms), parašytoje IV–I a. pr. Kr. ge'ez kalba su aramėjų, graikų ir lotynų kalbų fragmentais, daug dėmesio skiriama apokaliptinėms vizijoms.

Zororastrizmo apokaliptinėje mitologijoje demonų žudikas, didvyris Garšaspas (avest. Kərəsāspa) taip pat pabunda iš ilgo miego. Okultacijos konceptas, propaguotas šiūtų kaisanitų bendruomenės, paplito dar apie 718–719 metus Isfahane⁶⁷. Irano filosofas, teologas Šeichas Tusi (Abu Jafar Muhammad Ibn Hassa Tusi, Shaykh al-Ta'ifāh, 995-1067) – didžiausias šiūtų hadisų rinkėjų autoritetas. Dvi jo hadisų⁶⁸ knygos (Tahdhib al-Ahkām ir Al-Istibṣār) įcina į vadinamąjį „Keturių knygų“ (sic) hadisų rinkinį, šventą šiitams, tačiau nepripažįstamą sunitų. Šeichas Tusi mums svarbus ir dėl to, kad parašė šiitams puikiai žinomą „Slapties knygą“ (Kitāb al-Ghayba), kurioje išdėstė ghayba konceptą – nuo to laiko jis niekieno nebestebino, ir tikintieji šiitai pagaliam aiškiai suprato, ką daryti nesant Imamui⁶⁹. Tuomet imta laukti Mahdi sugrįžimo (zohūr), paruzijos (gr. παρουσία, „atėjimas“, paž. „šalia buvimas“; Biblijoje šis žodis minimas 24 kartus, iš jų 17 – apie Jėzų ir vieną kartą apie „ano Nedorėlio atėjimą“, kurį „dėl šėtono įtakos lydės įvairūs galingi darbai, netikri ženklai ir stebuklai“, Antrasis laiškas Tesalonikiečiams, 2:9⁷⁰). Pagal oficialią šiūtų doktriną, dvylktojo Imamo ghayba prasidėjo iš karto jo vienuoliktojo Imamo mirties 874-ųjų sausio 4-ąją. Okultacija skirstoma į mažąją (ṣoḡhrā), kai dvylktasis Imamas 874-941 metais bendravo su žmonėmis per savo pagalbininkus, ir didžiąją (kobrā), trunkančią jau daugiau kaip 1071 metus.

Po Islamo Revoliucijos Irane 1979 metais, t.y. XX a. pab. – XX a. pr. šioje šalyje ypač aktualios tapo mesianistinės grupės ir Mahdi reikšmė Islamo religijoje, tiksliau, šiizme⁷¹. Mahdi laukimas (arab. intizār, pers. entezār) tapo aktyvia religinio ir filosofinio gyvenimo forma – tiek Mahdi, tiek Sadru, kurio filosofija grįstas mahdaviatas, Irane kasmet rengiamos konferencijos, į kurias suvažiuoja akademinio pasaulio atstovai iš daugybės šalių. Galima sakyti, kad mahdaviatas yra šių dienų revoliucinė apokaliptinė religijos atšaka, kurioje svarbiausi terminai – „[Mahdi] apsiरेiskimo laukimas“ (pers. entezār-e zohūr), „galutinio išgelbėjimo ženklai“ (pers. 'alāmāt-e faraj), „Laiko Viešpaties“ palaikymas (Ṣāḥeb al-Zamān), tapimas, kaip tikimasi, greitai ateisiančio Mahdi draugu ir pagalbininku. Apie Mahdi galime rasti daugybę knygų, pašvęstų ne tik teologijai, bet ir poezijai, mistikai. Nagrinėdami mahdaviatą, negalime pamiršti ir

⁶⁶ Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2009, p. 35.

⁶⁷ <http://www.iranicaonline.org/articles/ghayba>. Žiūrėta 2012 06 11.

⁶⁸ Islamo tradicijoje hadīth'as (dgs. aḥādīth) – tai Pranašui Muhammadui (s.a.w.) priskiriamų žodžių atpasakojimas, kurio tikrumas patikrintas ir pripažintas žinovų. Naudojama šalia Korano kaip šventas tekstas.

⁶⁹ Abū Ja'far Moḥammad b. Ḥasan Tūsī, Ketāb al-ghayba, ed. Āgā Bozorg Tehrānī. Najaf, 1385/1965.

⁷⁰ Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2009, p. 2478.

ikiIslamiškojo tikėjimo įtakos, kurią jam daro zoroastrizmas. Jo mokyme taip pat laukta Mesijo – Saošiant, kalbėta apie tūkstantmečių ciklus (hazārag), pasaulio atnaujinimą frašokereti (gr. ἀποκατάστασις). Pagal zoroastrizmo religijos nuostatus, galutinai atjauninus visatą, visas blogis bus sunaikintas, ir tuomet visi gyvenęs tobuloje vienybėje su Dievu (Ahura Mazda) rojuje ferdows. VIII a. Iraną pasiekė kiek kitokie apokaliptiniai mokymai, atėję iš judaizmo ir krikščionybės per karaimų bendruomenę Irane. Zoroastristų ir judėjų kultūriniai mainai pastebimi dar Babilono eros laikais, ir tai padarė įtaką šiizmo formavimuisi⁷². Žydiškojo Mesijo (Māšiah) pėdsakai aptinkami jau VIII a. kaisanitų (kaisanijos) judėjime Mesopotamijoje ir pietvakarių Irane. Sunitų Islamo atšakoje Mahdi laikomas liaudies religijos dalimi, šiitams jo laukimas inkorporuotas į tikėjimo pagrindus (usul ad-din) ir yra Imamato principo reikšminga dalis. Visose šiizmo kryptyse Mahdi laukimas yra centrinis dalykas religinėje sąmonėje. Paslėptojo Imamo okultacija (ghayba) ir manifestacija (zohur) susiję su eschatologiniu tikėjimu, kad jis sugrįš (ma'ād) ir prisikels (qiyāma). Kaip Laiko Pabaigos ženklas Mahdi yra neatskiriama šiitų apokaliptinio naratyvo dalis, – tikima, kad atėjęs Mahdi pakeis politines ir socialines pasaulio realijas ir pradės ciklišką atsinaujinimą. Ayatollah Khomeini, būdamas Islamo Revoliucijos vadovu, nepaisant spėlionių, paneigė esąs Mahdi (Irano istorijoje buvo daug apsišaukėlių „mesijų“), tad jis laikomas esąs Imamo Mahdi padėjėjas (pers. nā'eb-e emām). Naujai užgimusios Irano Islamo Respublikos kova su buvusia provakarietiško šacho dinastija ir vakarų pasauliu buvo laikoma apokaliptine kova prieš „globalios arogancijos“ (pers. estekbār-e jahāni) jėgas. Prie Qom'o miesto Irane yra Džiamkarano (جمکران) mečetė, kuri tikėjime Mahdi atėjimu vaidina svarbų vaidmenį – tai svarbi piligrimams vieta, pagal svarbą ją galimaulyginti su Fatima katalikams. Šventa ši mečetė laikoma bent nuo 984 metų, kai, kaip teigiama mečetės interneto tinklalapyje⁷³, Imamas Mahdi buvo susitikęs su nemirtingu pranašu Al-Khidr („žaliuoju“), minimu Korane, apie kurį pasakojama, kad šis gyvenęs ir Mozės, ir vėlesniais laikais. Korane (18:65-82) Mozės Al-Khidr paprašo apie jį neklausinėti, jis netgi neminimas vardu (taip pat ir Biblijoje). Visgi legendos apie šį žuvies pavidalą galintį pasirodyti pranašą (dar vadinamą Ezr) paplitusios Balkanuose, Irane, Indijoje, Vidurinėje Azijoje, Afganistane, jis siejamas su kalendoriumi ir vaisingumo kultais. Mokslininkai spėja, kad Al-Khidr – personažas, egzistavęs dar šumerų „Gilgamešo epe“ kaip Utnapištimas⁷⁴. Apie jį yra rašęs ir lietuvių bei vokiečių filosofas Helmutas Arnašius (g. 1941) knygoje „Gilgamešo epas“: „Utnapištimas su žmona amžiams vienišas (tiesa - kartu su žmona) buvo apgyvendintas pačiame pasaulio pakraštyje, beveik be šansų bendrauti su kitais žmonėmis, bet ir anaipatol nepriimtas į dievų tarybą ar bendruomenę danguose. Taigi, nemirtingųjų didžmogių amžinasis gyvenimas anaipatol nebuvo pavydėtinas. Tačiau šiuose mituose aišku ir tai, kad žmonija, kaip dievų vergija, buvo vėl atgaivinta, nors apie tai ir nieko ypatinga neminima. Matomai skaitytojai vis tiek buvo aišku, kad žmonija po šios, kone visai pražūtingos, baudos ir toliau gyvavo. Moralas, kuris iš to turėjo būti teologiškai suprstas, buvo, kad nūnai nebe valia „šėlti“, nevykdant dievų valios, o būtina laikytis kulto bei religijos nuostatų, kurias jiems išaiškins šventikai ir kunigai. Galima spėti, jog socialinė-religinė šio mito reikšmė ir yra ta, kad žmonėms dera laikytis dievų įstatymų, kurių paprastas žmogus taip tiksliai žinoti net negali ir todėl turi kreiptis į tokiu būdu nebe nereikalingą, o privalomą dvasininkų luomą“⁷⁵. Šis personažas (Al-Khidr) – dažnas svečias ir sufijų veikaluose bei poezijoje (pvz., Suhruvardžio, 'Abd-al-Karim Jili, Rumi). Rumi klasikiniame kūrinyje „Mathnawi“ Mozės ir Al-Khidr susitikimas yra tartum mirtingojo-nemirtingojo (arba – mokinio-mokytojo) bendravimas (morid-moršed). Spėjama, kad Utnapištimas-Al-Khidr turėtų būti tapatinamas su Avestos dievybe Sraoša, „paklusnumu“ (Islam taip pat reiškia „paklusnumas“), tapatinamu su mūsų jau minėta Sarasvati-Sirijumi. Sraoša – daena (religijos, sąmoningumo) mokytojas, „sąžinės balsas“.

Šios paralelės rodo, jog Sadro filosofija ne dirbtinai suvienijo, susintetino įvairių filosofijos, religijos kryptų mokymus ir mitologiją, o (pa)sąmoningai (intuityviai, bet naudojant ir racionalumą) atskleidė daugybę senovinių archetipų ir pritaikė juos Islamo šiitų mokymui bei pagrindinei jo kryptčiai – mahdaviui. Kaip teigia Šviesios ateities instituto vadovas Masoud Poursayed-Aghaie, „mahdaviatas yra revoliucijos kodas ir dvasia. Imamas – tai ryšys tarp žmonių ir Dievo“⁷⁶.

⁷² Vienas svarbių pavyzdžių – Šviesios ateities institutas Qom'e, Irane, turintis ir savo tinklalapį www.intizar.ir. Žiūrėta 2012 06 14.
⁷³ Moazami, Mahnaz. *Millenialism, Eschatology, and Messianic figures in Iranian Tradition*. <http://www.bu.edu/mille/publications/winter2000/moazami.PDF>. Žiūrėta 2012 06 14.

⁷⁴ www.jamkaran.info. Žiūrėta 2012 06 14.

⁷⁵ patikrintas ir pripažintas žinovų. Naudojama šalia Korano kaip šventas tekstas.

⁷⁶ Wensinck, A. J., Kramers, J. H. *Handwörterbuch des Islam*, Leiden, 1941, p. 286.

⁷⁷ Arnašius, Helmutas. *Gilgamešo epas*. Data ir leidimo vieta nežinoma.

⁷⁸ www.csmonitor.com/2006/0104/p07s02-wome.html/%28page%29/2. Žiūrėta 2012 06 14.

Pirminė literatūra

Abdul Rahim Afaki, The Notions of Māhiyyah and Eidos: A Comparison between Sadra's Transcendent Philosophy and Husserl's Phenomenology // Transcendent Philosophy 2, 173-191, London: Academy of Iranian Studies.

Acikgenc, A., Heidegger and Sadra. ISTAC: Kuala Lumpur 1992.

Ayatollahy, Hamidreza, Mulla Sadra's Sediqqin argument for the existence of God. An Islamic response to Hume and Kant.

Chittick, William, tr., The Elixir of the Gnostics, Provo: Brigham Young University Press, 2003.

Burrell, David, Thomas Aquinas and Mulla Sadra Shirazi and the primacy of essence/wujud, Philosophical theology, vol. 8 (1999), pp. 207-19.

Izutsu Toshihiko, The Concept and Reality of Existence, Studies in the Humanities and Social Relations 13, Tokyo: Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies, 1971.

Jambet, Christian, The Act of Being: The Philosophy of Revelation in Mulla Sadra, Trans. Jeff Fort, New York: Zone Books, 2006.

Kamal, Muhammad, Mulla Sadra's Transcendent Philosophy, Ashgate Publishing, Ltd., 2006. Rahman, Fazlur, The Philosophy of Mulla Sadra, Albany: State University of New York Press, 1975.

Mahmoud Khatami, From a Sadraean Point of View: Toward an Ontetic Elimination of the Subjectivistic Self, Tehran: Salman-Azadeh Publication, 2004.

Morewedge, P., tr., The Metaphysics of Mulla Sadra. The Society for the Study of Islamic Philosophy and Science. New York 1992.

Morris, James W., tr., The Wisdom of the Throne: An Introduction to the Philosophy of Mulla Sadra, Princeton: Princeton University Press 1981.

Nasr, S.H., Sadra al-Din Shirazi and his Transcendent Theosophy. Tehran: Institute for the Humanities and Cultural Studies 1997 (2nd Edition).

Peerwani, Latimah, tr., On the Hermeneutics of the Light Verse of the Qur'an. London: ICAS, 2004.

Rizvi, Sajjad H., Mulla Sadra Shirazi: His Life, Works and Sources for Safavid Philosophy, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Rizvi, Sajjad H., Mulla Sadra and Metaphysics, Taylor & Francis Ltd., 2009.

Pirminiai šaltiniai

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), On the Hermeneutics of the Light Verse of the Qur'an (Tafsir Ayat al-Nur).

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), Al-Hekmat al-'Arshiyyah, ed. Ahani, Tehran 1981 [English trans. by J. W. Morris, The Wisdom Of The Throne].

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), Al-Hekmat al-Muta'aliyah Fi al-Asfar al-Arba'ah al-'Aqliyyah, also ed. S. M. H. Tabataba'ii, Vols. I-IX, Tehran, 1958, 1982.

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), Mafatih al-Ghayb, ed., trans. M. Khajavi, Tehran 1984.

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), Al-Rasa'il, Tehran 1968.

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), Al-Shawahid al-Ruboobiyyah, Mashhad 1978.

Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), Sharh Usul al-Kafi, Tehran, N. D.

Mindaugas PELECKIS

ALBINO BERNOTO LAIŠKAI ARVYDUI GALGINUI

Albinas Bernotas ir Arvydas Galginas iki juodviejų abiejų skausmingo išėjimo Anapilin buvo geriausi draugai, beveik visą gyvenimą susirašinėjo laiškais, juos nepaprastai saugojo ir brangino. Vaikystėje kartu lankė Antabūdžio pradinę mokyklą, abu baigė Griškabūdžio (Sakių raj.) vidurinę. Vėliau abu mokėsi Vilniuje, Arvydas – Vilniaus universitete, Albinas – Vilniaus pedagoginiame institute. Geriausiai Arvydo asmenybę apibūdina Albino įvadinis straipsnis, parašytas A. Galgino poezijos rinktinei „Iš niekur atėjau“:

„<...> Arvydas tyliai rašė visą gyvenimą ir nelabai kam tuo gyreisi, net savo artimiausiems draugams. Stalčiuose liko apie pusantro tūkstančio eilėraščių, iš kurių trečdalis atrinkta šiai knygai.

Tai savotiškas eiliuotas dienoraštis, anot paties Arvydo, – tikras „buvimo vežimas“, kurį, sunkiai pakrautą ir nelinksmi girkždančių, ne kokiais ten lygiais asfaltais, o per duobes ir per duobes, nesveikai širdžiai kaskart vis grėsmingiau užsikertant, jis kantriai tempė iki to ankstyvo balandžio ryto, kai, nežinas duonos kepalėliu iš parduotuvės, staiga suklupo Griškabūdžio miestelio gatvėje, nespėjęs peržengti savo namų slenkščio. Tasai tėviškės slenkstis kaip koksai magnetas jį traukė visą gyvenimą, net ir tada, kai, baigęs universitete germanistiką ir gavęs paskyrimą Vilniuje, – tais laikais tai buvo bene kiekvieno diplomanto didžiausia, bet retai kam išsipildanti svajonė – jis į viską numojo ranka ir, gimtųjų namų nostalgijos kamuojamas, grįžo atgal į Griškabūdį, mokytojavo, slaugė ir laidojo savo tėvus, skaudžiai, kaip reta kas pergyveno jų netektį ir metų metais vyriškai grūmėsi su vienuolika ir kraupiomis artėjančios nebūties nuojautom. Kuo labiau silpo sveikata, tuo daugiau ir gal geriau rašė. Tai kraujo lašai iš panagių, kai visomis jėgomis, dar likusiomis ir kasdien mažtančiomis, vis atkakliau kabinosi į skaudžiai šerpetotą skardį ir gerai žinai, kad vienašyk, gal tuojau pat, ranka atsigniauš, ir tu neišlaikysi...“

Arvydas Galginas mirė taip ir neišvydęs savo knygos, kaip ir Albinas – staiga amžinai suklupęs, nespėjęs net pasisveikinti su neužilgo išleista knyga...

Albino laišakai, rašyti Arvydai, atskleidžia jų tarpusavio santykius ir išgyvenimus. O pirmuoju 1987 metais rašytas laiškas pasirinktas neatsitiktinai: jame prisimenama pažinties pradžia.

Arvydai,

<...> iš tikrųjų – kodėl ir kaip kadaise mudu suartėjom? Kodėl? – klausimas sudėtingas, vienu sakiniu neatsakysi, galima svarstyti, spėlioti, daryti prielaidas, prisiminti, nustatinėti dvasios giminystės kraujo grupę, tai jau visas romanas su savo laiku, aplinka, atsitiktinumis, lemtiniais momentais ir t. t. Kaip? – čia jau lengviau, jei atmintis būtų skaidri kaip stiklas, pamatytume tartum pro langą: susitiko du berniukai – kur? – ar tik ne šventoriuje, suvesti mamų, visai atsitiktinai. Tu nebuvai toks bažnytinis kaip aš, bažnyčioje Tavęs nė neprisimenu, prisimenu kitą berniuką, kurį kažkodėl laikiau Galginuku (o gal mama, Tavęs gerai neįsidėmėjusi, jį taip pavadino?). Dabar tasai „Galginukas“ – šarkiai įmitęs vyras, sočios žvilgančios fizionomijos, atrodo, lyg jis visą laiką prakaituotų, pro Jūsų virtuvės langą ne sykį mačiau jį pavakare grįžtantį keliuku iš fermų ar garažų. Toksai storasprandis, būdamas Griškabūdyje, pastebėjau, kad jis lig šiol stropiai lanko Dievo namus, į Tave nepanašus, apvalios galvos, apytamsis, bet ne juodas, kiek pasigarbanojusiais plaukais, akys, rodos, mėlynos. Kai mudu vėl susidūrėm (ar tik ne mokykloje), aš gerokai nusistebėjau, kad Galginukas tai Tu o ne anas. Kažkodėl tėvų namuose „Galginukas“ buvo ir liko ligi pernai) beveik šventas žodis, matyt, ši aplinkybė irgi bus nemažai pasitarnavusi mudviejų suartėjimui. O detalių, kurias galėčiau parodyti, paspalvinti, apibrėžti riebesne linija, kol kas lyg ir neatseku, nėra kaip padaryti „ne visai taip“, o kai nėra „ne visai taip“, nėra ir „taip“ (keista dialektika), nebent su maocedūniška apykakle rusvas švarkas, nebent stebėtinai švariai nuplautos basos kojos, ant šaligatvio ties kooperatyvu, ir tų kojų ilgi balti pirštai, dabar pašmaikštaučiau: tokiais tik pianinu skambinti, muzikos mokytoja (Danutė), užuot pasakius: atpalaiduok riešą! – pasakytų: atpalaiduok čiurnelę! Nesijuok, mudviejų kojos, ko gero, šimtąsyk muzikalesnės nei rankos, kurios mudu sugrosim ir gal dar sugrosim ne vieną sonatą panovio žemėje. Sonata keturioms kojoms (plg.: keturioms rankoms). Šios sonatos aš vienas kažkodėl nedirstu nė pradėti, „Pigmaliono sindromė“ tik tavo pavardė sykį paminėta, ir viskas, ir visa muzika, ne ką daugiau ir apie Tavo tėvą, bet jau keliom eilutėm vis dėlto daugiau. Jei tik turėsiu parako, ties juo žadu apsistoti, kai rašysiu apie ugnį. Kaip skirtingai dega pušis, beržas, drebulė, eglė, alksnis, obelis, slyva, vyšnia, šaltkėsnis, gluosnis... Ir dar tas gluosnis, pušis – krosnyje gluosniui pušiai nelygūs, įsidedimas, liepsna, žarijos, pelenai, degimo įvairūs garai – kokio nepanašaus charakterio. Savanaudiškai žiūrint, ir žmones būtų galima surūšiuoti kaip malkas. Yra kvailų, bet jaukių žmonių, su jais bendraujant, nesunku nusileisti iki jų lygio, jie nepabosta, su jais pailsi lyg kortuodamas. Bet kiti jaukūs kvailiai tuoj ima erzinti savo žioplumą, jiems norisi priešgyniauti, pajunti, kad jų proto seklumas tam tikromis sąlygomis būtų net pavojingas. Yra agresyvūs mąstytojai, su jais įdomu susitikti nuolaidžiaujant juos išklaudyti (Antanas Marcinkevičius), bet jų samprotavimų griūties netrukus išvargina. Yra uždarų galvočių, jie Tave stebi lyg pro raktą skylutę, tartum laukytų, kol tu iškrėsi kokią nesąmonę, nuo tokių, jei tik gali, mauni šalin. Yra tuščių pagyrūnų, su jais kartais malonu pažaisti, kaip katei su pele. Yra visokių, toks tokiam nelygus, kaip kad beržinė malka, kitai beržinei malkai. Ir tarp jų visų – nė vieno, kuriam atsivertum kaip pats sau. Ką ten – pats sau: ir pats sau juk žmogus veidmainiaujį, galvoji, kaip patogiau, įsikalbi parankesnius jausmus: lyg po galvos kiaušu raitytųsi susivijęs miklių žalčių kamuolys. Aukštai organizuota materija – su ja, vykdydamas gamtos valią, žmogus turi daug vargo ir bėdų. Man patiko viena Epikūro mintis (kas antras žmogus ją žinotų, kas dešimtas bent stengtųsi jos laikytis, – šiandieninis pasaulis tikriausiai nebūtų taip kvailai ir beviltiškai sujauktas): „Jeigu tu bent kuria proga kiekvieno savo veiksmo nederinsi su gamtos tikslu, nukrypsi į ką kitą, ar tai vengdamas, ar tai siekdamas ko, tai tavo veiksmai nebus tavo žodžių palydovai“. Kita vertus, juk mes – ta pati gamta, ir kvailiausi mūsų tikslai, ir genialiausi – tos pačios gamtos tikslai, ar ne? Ir aukštai organizuota materija – gamta, ir tos materijos veiklos produktas, sakysim, atominė bomba, irgi gamta su savo tikslais. Kur čia takoskyra? Ar išvis įmanoma ją griežtai išvesti? Vedant tuoj pat žmogus pasidaro ne gamta, o taip negali būti. Kaip čia yra? Šiuo dideliu klausuku ir baigsiu.

Tiesa, prieš Naujus metus atsiitkinai susipažinau su Antanu Gailium – iš „Vyturio“ leidyklos, jie leidžia austrų poezijos antologiją ir labai stokoja vertėjų. Aš pasiūliau Tave, suminėjau D. Kugultinovą, jis net apsidžiaugė, sakė, būtinai su Tavim susisieksi. Ar susisieki? Gaila, kad Tau trūksta bent minimalaus landumo, matai, tarpininkavimas – gerai, bet tai dar ne viskas. Dažnai

nulemia vadinamasis asmeninis suinteresuotumas.

Albinas

Argirdiškė, 1987.III.21 – 22.

Vilnius, 1959. V.24.

Labas vakaras, Arvydai,

matai, kada aš tau prisirengiau parašyti... Visi keiksnija mane už tą patį, keiksnija ir tu. Žinau. Na, bet tas dvivergavimas baigiasi. Dėkui Alachui, kad baigiasi, nes jei ilgiau šitaip – pats būčiau nusibaigęs.*

Kaip tau sekasi? Daug dvejetų? O aš, žinai, sukandęs dantis, suriečiu po trejetą – tegu eina po velniais. Duosi neduosi pataisą – vis tiek nieko nežinos.

Dabar visokie „atčiotai“ užgulė. Nešu popierių glėbius į mokyklą ir marginu. Ir šiandien iki devynių sėdėjau pypkiuodamas mokytojų kambary, - marginau. Sekmadienį, broleli, jau neatsimenu, kada švenčiau. Davai ir davai – jei ne diktantai, tai redakcija. Porą savaitę atgal turbūt buvau persidirbęs – pašėlusiai sklėdė pakaušį porą dienų ir dar šunes žino kas sukosi aplink paširdžius <...>.

Neperseniausiai su Martynu nuėjom į kalnus, nusimovėm batus bei kelnes – ir išdygo nematyta negirdėta idėja surankiot eilėraščius ir išleisti sumustuotą rinkinį. A? Ką? Kaip tau patinka? Jau beveik viskas tvarkoj, tik nežinau, ką valdžia pagiedos. Žiūrėsim. Tarp kitko, viso šito pavadyrius – tai aš. Kai kurie skyriai, matytum, visai neblogo išėjo.

Maždaug prieš mėnesį buvau atkomandiruotas į Suvalkiją platinti „Moksleivio“. Pabuvojau Vilkaviškyje, Kybartuose, Naumiestyje ir Šakiuose. Tą rytą, kai netikėtai prisnigo, anksti prabildėjau autobusu pro Sintautus. Gaila, kad autobusas taip trumpai stovėjo – būčiau užsukęs į mokyklą <...>.

Albinas

Pastaba: Albinas vienu metu dirbo rusų vakarinėje mokykloje (dėstė lietuvių kalbą) ir žurnalo „Moksleivis“ redakcijoje.

Vilnius. 1959. VII. 31.

Sveikas gyvas, Arvydai,

šeimininkės radijas beldžia himnų. Ką tik grįžau iš kino. Sėdau ir rašau, daug negalvojęs. Ir taip jau gerokai uždelsiau. Galiu teisintis, kad darbo iki kaklo. Kad dažnai komandiruotės ir pan. Bet ne tai svarbiausia. Didžiausias mano priešas visuose reikaluose tapo neprieranga ir nežinia iš kur atsiradęs delsimas. Su apatijos kažkokios priemaiša kartais.

Nežinau, kas čia kaltas, bet man, žinai, šiuo tarpu velniškai pradeda įsigrįsti miesto tvankus oras. Ir dūšiai, ir kūni. Užvakar buvau nuvažiavęs į Giedraičius tokio pasisakymo. Nuvažiavau anksti. Pasodinau tokį vyruką prie stalo, išaiškinau, kaip ir ką, o pats visai dienai išdrožiau į lenkiškai lietuviškas apylinkes. Aižiau rugių varpas, žirniavau, gulinėjau, traukiau visom dumplėm alksnio prakaito kvapą, primenantį mūsų panovius ir panemunes. Padariau apie 35 km. O kai pavakare reikėjo atsisveikinti su visais sodžiaus kvapais ir spalvom ir sėsti į autobusą, pasidarė nesmagu.

Tai matai. Ieškok ir man kur nors mokytojišką vietelę. Aš nejuokauju. Prieš tris dienas apie tai rimtai dūmėjau. Vis dėlto, pasirodo, prastas iš manęs miesto paukštis. Skurdu čia. O gal tik tol, kol svečio akimis į juos spoksai? Šunys žino. Turbūt čigoniško kraujo koks pusbonkis mano gyslomis pulsuoja. Kur beatsitūpčiau – iškart nieko, lyg ir gerai, o paskui – ima kaisti padai. Gerai dar, kad į

komandiruotes dažnokai gaunu išvažiuoti. <...>.

Rašyk apie savąsias vasaros nuotaikas. Rašyk, o aš lauksiu. Iki!

Albinas

*Arvydas Galginas
(kairėje)
ir
Albinas Bernotas*

Vilnius, 1961. II. 26.

Ilgokai aš tau, Arvydai, neparašiau. Redakciniai rūpesčiai, komandiruotės, neprieranga, būtent, neprieranga – štai visa eilė kaltininkų. Be to, šiuo metu stiprokai kibau į eiles. Ir šį sekmadienio vakarą klijuoju tau laišką, išpylus dievintajam prakaitui kamuojantis su rimais. Pavargęs ir išsisėmęs, todėl, žinau, skaitydamas šitas eilutes turėsi progos pažiovauti. Nieko! Nebloga žandikaulių ir plaučių treniruotė. Matai, po rinkinėlio išėjimo aš beveik nieko rimtesnio ir neišspausdinau. Nepatogu sąjungos nariui, ypač ką tik iškeptam! Na ir sąžinės priekaištai. Sėdžiu prie nedidelės poemos. Pirmas variantas gatavas, bet aš juo labai nepatenkintas. Taisau. Tiksliau – rašau iš naujo. Turėčiau po kokio mėnesio baigti, nes dirbu beveik kasdien, išskyrus komandiruotes (o kartais ir ne, jei viešbutyje apsigyvenu vienas). Sunkokai stumiasi – per vakarą gimsta 4-5 ketureiliai. <...>

<...> Pats save kartais labai keikiu už menką domėjimąsi žurnalais. Rimčiausios naujienos juk ir būna žurnaluose. Velniai rautų, kiek visko dar reikėtų perskaityti!.. Bet iš kur laiko? Sako, gyvenimas ilgas, tik atrodo, kad trumpas. Abejoju. Ar tu skaitei Plechanovo „Literatūra ir estetika“? Aš dabar skaitau ir džiaugiuosi, kad ši knyga papuolė į mano rankas. Ji bent kiek sutirštins mano skystą protą. Stichiškai braunuosi ir į rusų poeziją. Velniškai patiko E. Bagrickis – tas sunkauso kaip pavasarinė velėna ir žaliuojančio kaip pavasarinė velėna žodžio meistras. Įstrigo Šefneris ir V. Fiodorovas. Yra šaunių vietų Tvardovskio „Za daljū – dalj“. Naujai, savotiškai skamba armėnų Sevekas ir latvių Vacietis. Pasitaikius progai, nepraek pro šiuos įdomius žmones. Ar „Aukso rožė“ pas tave? Ar ji tau priklauso? Matai, mano geras glėbys knygų žuvo bendrabučio saugojimo kameroje (ten aš jas laikiau, kai neturėjau kur žmoniškai gyventi). Tai dabar nė nežinau, kas dingio, kas paskolinta. <...>

Na, bet baigsiu, nes matai – sakiniai visai patišo... Lik sveikas ir būk linksmas! Rašyk.

Albinas

Pastaba: Nuo 1978 m. didesnę savo kūrybinio darbo laiką Albinas praleisdavo savo sodyboje, Argirdiškės kaime, Švenčionių raj.

Arvydai,

lemtis buvo palanki – mudviejų kugultinoviškas duetas jau yra leidyklos palaimintas. „Vagos“ valdžia (Visockas, Stravinskienė) Tavo vertimus davė įvertinti tokiai A. Baliulienei (ji redagavo vieną mano rinkinį ir H. Šilkinį, galima tikėtis, kad, laikui atėjus, redaguos ir D. Kugultinovą). Jos nuomonė maždaug tokia. Bendras įspūdis geras, ypač dėl to, kad verti sąžiningai ir su nuovoka, su poetišku teksto pajautimu, visai neatrodė, kad tai naujoko darbas. Bet prikibti yra prie ko – tai liečia ne visumą, o detales – atskiras eilutes, žodžius ir pan. Atrodo, kad versta paskubom, pasigendama galutinio nušlifavimo. Bet tai vis bėdos bėdelės, kurių, esą, pasitaiko ir patyrusių vertėjų rankraščiuose. Savaime aišku, pageidautina, kad tų bėdelių liktų mažiau, kol dar vertimas ne ant redaktoriaus stalo.

Ir Baliulienė, ir Stravinskienė pripažino šį mudviejų duetą ne tik priimtinu, bet ir sveikintinu, teikiančiu vilčių ateičiai. Esą, leidykla numachiusi daug versti iš vokiečių poezijos, todėl sėkmingas Tavo atėjimas į poezijos vertėjų gretas būtų didelė paspartis. <...>

Kaip matai, brolaus, pasitarimų laikas baigėsi – dabar turėsime kibtį į darbą, kuris bus abiem vienas, bet turintis kiekvienam skirtingas prasmes: man tai bus tik kadaise neatsargiai duoto žodžio tesėjimas, o Tau – šiek tiek daugiau, nes į Tave jau žiūrima su lūkesčiu ateičiai. Tas Kugultinovas, bus jis silpniau išverstas ar stipriau, vis tiek išeis – ir su tuo išėjimu man darbas baigsis, o Tau tik prasidės. Ši likimo žvaigždė tau turėjo patekti ne dabar ir net ne prieš dešimtį ar dvidešimtį metų. Bet kol aš neturėjau Šilkinio, o ypač Zejerio, apie panašius duetus niekas nebūtų norėjęs nė girdėti... Tokia likimo ironija, į kurią galima atsakyti viena: geriau vėliau, negu niekada <...>.

Darbas bus nelengvas, kankinantis ir tarpais gal ne visai mielas, ypač Tau kai dar ir mokykla išūžia galvą, nualina dvasiškai ir fiziškai. Bet kaip nors laikykis, rask jėgų, ieškok būdų kuo palankiau pertvarkyti kasdienybę. Sakau – kasdienybę, nes be kasdieninio pasėdėjimo prie juodraščio bent pusvalandį bus dar sunkiau. Priešokiais dirbant reikia daugiau jėgų ir nervų, tikriausiai ir rezultatas bus ne tas. Mažiau skirk dėmesio televizoriui – bent mane jis bukina, užliūliuoja, užmigdo dvasią. Būtinai paskaitinėk dabartinę mūsų poeziją, ne viską, o M. Martinaitį, J. Strielkūną, A. Maldonį, Just. Marcinkevičių, H. Čigiejų, S. Gedą<...>.

Argirdiškė, 1982.VI.4.

Albinas

P. S. Tik, atrinkdamas eilėraščius, nepasiduok mano sugestijai, - vertink taip, lyg mano sąrašo dar nebūtum gavęs. Tokios „žaidimo sąlygos“ geriau pasitarnaus bendram labui.

Pastaba: D. Kugultinovo knygą „Balandžio dvelksmas“ išleido „Vaga“ 1984 m.. Vertė Albinas Bernotas ir Arvydas Galginas.

Argirdiškė, 1987. II.1.

Arvydai,

sveikas, Tavo laiškas lyg ir atodrėkis šią speiguotą ir nė pusdieniui savo nagus neatleidžiančią žiemą – kai įkibo, tai jau įkibo, laužo tvorą ir kaulus. Tiesa, prie mano kaulų ji nelabai prieina, kūrenu negailėstingai, stebiuosi, kaip dar krosnelė atlaiko. Nesergu. Nenuobodžiauju. Kai tik žiemą privertė sniego, ir aš apsiverčiau popieriais, rašau jau porą mėnesių be sekmadienių, iš poezijos persimečiau į prozą, į tokią lyg ir eseistiką, pusiau memuarus, visom antenom gaudau vaikystės atgarsius, todėl ir Tavo laiškas buvo labai į temą. Galvoju apie knygą, į kurią norėčiau sudėti ir eilėraščius, ir prozinius tekstus, mano galva, juos jungia ta pati dvasia, nors kartais iš pirmo žvilgsnio gal tai ir ne taip

tiesmukiškai bus pastebima. Vis dėlto atėjo laikas, kai atidėti rytojui darbus, kurie tau atrodo svarbūs ar bent šiaip darytini, jau rizikinga: gali atsitikti, kad jų niekad nepadarysi. Į eilėraščius ne visas lenda, ką norėtum sulandinti, taigi tenka griebtis kitokių, lig šiol nelabai įprastų būdų. Susiduriu su tais pačiais sunkumais, kuriuos ir Tu mini – būtent: šlamšto prigriozdinta atmintis, ir per tą šlamštą dažnai sunku įžiūrėti ką iš tikrųjų matyti reikėtų. Bet ir turėdamas idealų atmintį, kažin ar matytum: dabar mes kitokie, kitaip ir matom, lieka santykis tarp to, kuo esam, ir to, kuo buvom. Tai lyg lieptas, kuriuo dorai praeiti – irgi šis tas. Šia prasme būsiu savanaudis: mudviejų gyvensnė korespondencija man praverstų, nupustytų minėtas šiukšles, bent kiek aptirpintų užšalusius langus, į mūsų praeities ateitį (į savo praeitį negrįšim kokie buvę – praeitis mums gal atsiskleis netikėtais kampais, kurių lig šiol nežinojom, nesuvokėm, grįžti praeitin – ar ne tas pat, kaip gyventi kita kryptimi, su iksais ir ygrikais priekyje?). Tad – į praeities ateitį! Ne toks jau blogas šūkis, ar ne? Kaip ten gyvenom, bet vis tiek gyvenom, sukosi metų malūnas, ir ateina laikas pasižiūrėti, kas byrėjo – pikliavonė ar kiaulėms grūdai, o gal šiaip dori ruginiai miltai kasdieninei duonelei. Anais laikais ir sąslavas kartais palaikydavom aukščiausios rūšies pikliavone, antramečių būdavo nedaug, Kaip dabar į visa tai žiūrėti? Koks čia santykis? Būta nemažai gražesnio, yra idealizmo, bet pro šiandienos akinius jis jau atrodo kiek kitaip, žinoma, čia dar neišvengiamai įsiterpia sentimentų, miglos tam, kas praėjo, ir tie akiniai vėl parodo savaip, savaip spokso apsinėšę jų stiklai, kasdien sėda dulkės, sluoksnis po sluoksnio. <...>

Linkėjimai Tavo tėvams nuo manęs ir Danutės.

Laukiu laiškų,

Albinas

Arvydai,

laimingi tikintieji (tikrai nuoširdūs) daugeliu atžvilgiu, jie vaikšto lengvesne širdimi negu mes vien todėl, kad turi kam išpažint savo nuodėmes. Nuodėmklausys daug ką reiškia, taigi ir rašome laiškus, kipdami į literatūrą, vertimus, ieškome pašnekovo, šiaip kokių darbėliu bandome užtrenkti įkyrią mintį, nubaidyti ją kaip musę. Štai vakar radau nepataisomai aplaužytą karutį – mano trečiąją ir pačią galingiausią ranką šiame miškų krašte: matyt, rogėmis užvažiavo kaimynas. Kai pagalvoji: šūdniekis, o neina iš galvos ir tiek, jaukia pavasarinę nuotaiką, Jaučiu būtinybę ir laišką pradėti nuo to niekingo karučio: tik ištraukus šį menką pašinėlį, bus galima ramiau kalbėti ir apie kitką. Kaip kvailai surėdytas žmogus! Iš manęs tokie “karučiai” yra atėmę daug sveikatos ir laiko, smulkmenėliai pučiasi, pučiasi, išauga į kalnus ir užstoja tikras aukštumas ir aš niekaip nesugebu savęs pertvarkyti, nepriverčia savęs į gyvenimą žvelgt bent kiek filosofiskiau. Tai mano bėda, bet drauge – gal ir privolumas? Tu sakai: ką aš galiu rasti toje pilkoje mūsų praeityje? O žinai: randu “karučius” ir dar mažesnius, dar labiau surūdijusius šūdniekius, iš tokių geleželių ir dėlioju savo rožinį. Jau turiu apie poros šimtų mašinraštį, mėginsiu kam nors parodyti. Ar ne tris savaites pliekiau mašinėlę, taisiau (todėl ir Tau laišką ilgai neparašiau), ir sulig kiekviena diena vis labiau temo akys – nekas. Kur griebta, kur negriebta, neaiškus žanras, lyg koks dokumentinio romano konspektas, ir tai toli gražu nepilnas, žaliava. Žiūrėsiu, ką pasakys protingesni už mane, gal sugausiu kokią man naudingą nuomonę, o jei ne – iš viso žiemos tupėjimo liks makulatūros krūvelė. Ką gi, nors popierius ir deficitinis daiktas, bet negaila – per speigus turėjau nuodėmklausį, ir tai jau šis tas. Ir dar: įnikęs į šitą savo triušą, gavau įsitikinti, kad esu literatūros sugadintas žmogus – visur niežti nagai ką nors pagražinti, paryškinti, kaip Tu kad sakai, apipinti “vizijomis ar kokiomis įmantrybėmis”. Žinoma, buvo taip ir ne visai taip. Kai stengiesi rašyti “taip”, išeina blankiai, o vengdamas pilkumos, kai kuriuos bruožus paspalvini, išvedi riebesnę liniją – jau ir “ne visai taip”. Kita vertus, antai dailininko tapytas konkretaus žmogaus portretas: keli brūkštelėjimai, keli spalvų užteškimai, pozuotojas nelabai save atpažįsta, ne filosofija, o žinovai sako, portretas geras. Suprasi čia, žmogau, meno gudrybes.

Arba – I. Simonaitytė: kiek ten būta triukšmo, nors vardai vietovardžiai pakeisti, bet vis tiek romanuose save atpažinę žmoneliai reiškia pretenzijas, rodos, net teismu grasino, kad rašytoja ne visai taip juos aprašiusi <...>. O dėl dainininkių Kuraityčių irgi esu visko prisiklausęs: vieni verkė perskaitę, kiti prašo ką nors vėl parašyti, o treči piktinasi – bėgo su magnetofonais ir ne ką ten rado... Ir niekam nė motais, kad rašinyje yra eilutės, aiškiai sakančios: tai ne koks stebuklas, o tik per stebuklą likusios praeities kuklios nuotrupėlės, kuriomis autorius džiaugiasi kaip paskutiniu nykstančio gyvo reiškinių sualsavimu. Vieni nesusipratimai, geriau būtų rašyti eilėraščius, bet kad eilėraščiams reikia jėgos – ne tik dvasinės, bet ir fizinės. Posmą spausite išspausdi, o kaip tu spausi, kad nėra nieko. Ir prozoje tas pats, bet vis tiek čia veži palaidesniais viržiais. Be to, matyt, neduoda ramybės ir Urvinių kraujas – literatūros institute saugomi kun. Vinco Birbilo gimtųjų vietų aprašymai, dainos, gaidos, nuotraukos, rodos, net magnetofoniniai įrašai, visi mes iš to kampo, pigiai neatiduoti užmarščiai savo vaikystės namų, nors trūkstant parako, iš to išeina prieš. Vaikystės namų? Turbūt ne vien vaikystės. Kiti tavo namai – jau viešbutis, prie kurio prisiriši, bet palikęs nepajunti jokios nostalgijos. Pigmaliono sindromas. Ir savo rašinį taip pavadinau, nes pigmalioniškoji dramblio kaulo statulėlė gyvenime taip įdomiai, prasmingai kraiposi – čia į gerą, čia į pražūtingą pusę, čia ji būna tikrai gyva, čia tik tariamai, dėl jos gyvena arba miršta vienas žmogus (sakysim, mano mama), o kartais ir visa tauta, šalis. Rodos, Braziukas Vitas man pernai sakė, kad senukas Kaptainis Edertas iš Vakarų Vokietijos buvo parvažiavęs ieškoti savo sudegusio malūno vėjo, o tu štai rašai, kad buvo parvažiavęs Koliava. Čia tai būtų bent šposas, nes Kaptainio važinėjimui mano rašinyje paliko gilius vėžes, jas dabar jau būtų sunku ištrinti ar perrašyti kitam važinėtojų. Matai, Kaptainio malūnas buvo gražiai matomas iš mūsų kiemo, gerai prisimenu, kaip jis degė, ir apskritai iš to malūno eina daug siūlų siūlelių į anas mano dienas. Patėvis po karo irgi buvo sumeistravęs tokį vėjo malūnėlį, panašų malūnėlį nuvažiavęs radau nei Jukatane pas indėnus. Žodžiu – malūnai, malūnai ir malūnai, kurie sukasi po šiais dienais, mala mus pačius, kol vienas po kito sumals galutinai ir smulkiausiai, o su nauda ar be jokios naudos, čia jau kitas klausimas <...>.

Balandžio 4 d. – tėvų mirties metinės. Jei gerai pasiseks, pasimatysime. Tikrai pasimatysime.

Albinas

Argirdiškė, 1987.III.21.

Arvydai,

mudviejų laišškai kaip lašai nuo įmirkusio, bet jau džiūstančio stogo, - kol koks susiruošia nukristi, praeina visa amžinybė. Kai atnaujinom susirašinėjimą, man iškart atrodė, kad tie lašai teškėte teškės, plaukte plauks, bus pilni kubilai ir šalia kubilų, o va, išėjo visai kitaip, matyt, abiem reikėjo ne tiek mitriai šokinėjančio dialogo, kiek lėto monologo, kai kiekvienas įsiklausom daugiau į save, o ne į kitą, ir šnekam lyg patys sau. Nelyginant vaikai, rodinėjame savo žaislelius, bet nomainikaujame jais: užtenka žinoti, kas ką turi. Bet ar sužinome, ar parodome? Minties, jausmo (ypač jausmo) kalbą tenka verstį į žodžių kalbą, o vertimas niekad nebūna tapatus originalui. Taip, žodis – tobulas instrumentas, tik, deja, retas kas juo moka tobulai naudotis. Tarp vidinės ir išorinės kalbos – barjeras, skiriantis mus nuo mūsų. Tiesa, čia dar įsiterpia neblogi tarpininkai: mimika, gestai, balso tembras, akių išraiška ir t. t. Bet šie paslaugūs tarpininkai dingsta be ženklo, žodžiui likus vienam ant popieriaus lapo. Žodžių lieptai nėra labai patvarūs ir patikimi keliauti vienam pas kitą. Tačiau kitokių lieptų ir neturime, todėl ne tik į mirties valandą, bet ir į visas gyvenimo valandas reiškia savo teisėtas pretenzijas vienišumas. Tu turbūt teisingai man priekaištauji, kad rašau per smulkiai – reikėtų stambiau ir paliekant didesnius tarpus: tada sakinių grotos būtų retesnės, o pro jas vienas kitą gal geriau matytume. Ir tai galima perskaityti tarp eilučių, - vadinamoji potekstė, - dažnai sako daugiau negu tekstas, kitaip tariant, pro tuos plyšius įleidžia daugiau laisvės oro įkalintai dvasiai. Išeity, kad iš žodžių statome patys sau kalėjimus, tad iš kur tasai apgaulingas jausmas, jei kiekvienas rašomas žodis atrodo lyg žingsnis į laisvę? Ar ne todėl, kad visais laikais laisvė buvo perkama nelaisvės kaina? Turbūt. Tad ir žodžių grotos neturėtų per daug bauginti – net ir neįveikta kliūtis, jei nuo jos atkakliai nesitrauksi, pasako, ko

esi vertas, bent potencialiai. Ir vargas tam, kas parašęs: „Sveikinu su Naujais metais, linkiu to ir to,“ – jau tariasi tau iškojęs viską, atvėręs visą savo širdies dosnumą. Čia tai jau tikras dvasios kalinys, net ne kalinys, o miegalius, tais keliais žodžiais tvirtai užsibarikadavęs, kad jau niekas netrukdytų knarkti. Krūva šventinių sveikinimų, ir visur beveik tie patys banalūs žodžiai, lyg tie atvirukai būtų iš kokio negyvo automato iškritę. Kai neturime vienas kitam ko pasakyti, tada rašome šventinius sveikinimus, – prieš daugelį metų į mano naujametinį atviruką maždaug taip atsakė Vyta. Petkevičius. Labai taikliai atsakė. Snūduriuojanti, trafaretinių žodžių štampuotais virbais atsitvėrusi dvasia – ką ji gali? Ji gali, sakysim, išarti piliakalnį, patręšti jį kiaulių mėšlu ir ten pasėti rugius. Šventam piliakalniui ir duonelė šventa užaugs, – paaiškinimas tikrai taurus. <...>

Albinas

Vilnius, 1988.I.9.

Arvydai,

Vilnius, 1988. III. 29.

šventą teisybę sakai, – „pasėdėti parugėj ant ežios po vyturiu ir ... patylėti“, – šiandien bene didžiausia vertybė, kokia mums dar liko. Gudragalviauti vaizduojantis, kad darai kažką reikšmingą, pačiam nelabai ką turint sprastis į dvasios aristokratų eiles, paleisti į žmones žodį ir paskui susirietus graužtis, kad jis nepajėgė įkūnyti tavo intencijų, sakyti savo didžiausiąją tiesą ir tuoj pat susigriebti, kad tai tik menka smiltelė, nutrupėjusi nuo didžiosios uolos, į senatvę – į žiemą – į sniegą sėti, ko nepasėjai pavasarį, – juokinga, skaudu ir menka. Didžiausia išmintis čia nepadės: žiūrėk, kito pasakytas žodis beveik apie nieką turi daugiau gyvybės negu visažinė išmintis... Gali žinoti tūkstančius dainų, bet nė vienos jų nesudainuosi neturėdamas klausos ir balso. Pasakyti pamokslą nuo kalno lengviau negu pragysti paukščiui ant šakos. Bet yra pasiutus trauka, nepaliekanti ramybės, nešanti kaip srovė upėje ir pro tą kalną, ir pro tą šaką – į iliuzijų atspindį. Ir taip nešamas pajunti, kad jau esi nelabai tinkas net „pasėdėti parugėj ant ežios po vyturiu“ – sugadintas žmogus, sujauktas, nualintas, išsekintas, apimtas baimės, kad gali nulūžti antena vyturio giesmei. Šitai viską laužančiai vėtrai į talką šoka dar buitis, nuo jos kokia nors tvora neapsitversi – pralys, išlaus, peršoks, ypač jei turi dar šį tą kišenėj ar kurioj kitoj vietoj, tada tu esi šermuonėlis, brangiakailis žvėrelis, kurį žūt būt reikia sumedžioti; nori išnešti kudašių – būk malonus, išsinerk iš to blizgančio kailiuko, bet ir tada... juk dabar, kaip girdėti, žmogui kartais nepasivaržo nuimti galvą ir už trirublę. Žmonija padūko, kunkuliuoja, ir neaišku, kas tam katilė galų gale išvirs. Tu vis padejuoji, „kad niekad nematysiu ir nežinosiu, kas bus“. O aš tau pasakysiu, kad man jau ir šitą pomirtinį troškimą gaudanti antena beveik nulūžus. Nenoriu matyti, kas bus. Sotus tuo, ką matau dabar. Be abejo, šiuos žodžius rašau Tau laukdamas, kada prašvis, bet vis vėliau ir sunkiau švinta (dvasios kalendorius neatitinka pavasarinio astronominio kalendoriaus, kai ilgėja diena ir trumpėja naktis). Taigi sakykim – kada nors vis tiek prašvis, o tada sakykim – reikia priešintis, jei ne pulti, tai bent gintis. Bet kuo? Koku ginklu, jeigu visi ginklai atšipę? Net vyturio giesmių... Iš tikrųjų – gal reikia naujo Kristaus atpirkėjo? Bet būtent kokio? Ar to, kurio tiesas ir Golgotą nešiojasi kiekvienas savy? Tiesą sakant, ne kiekvienas, gal retas kuris. Tai kaip – ar naujas, sunkiai įsivaizduojamas išganymo variantas, ar beveik realios Paskutiniojo teismo dienos laukimas teko mums ir mūsų vaikams? Nelinksms prielaidos, tačiau jau vien gamtos ekologijos reikalai užveda ant tokios nuodėmingos minties (pavyzdžiui, kad ir „Literatūra ir menas“, kovo 12 d., 2 – 3 psl., kur surašyta toli gražu ne visas). Kol žmogaus moralė pažlugus ir duobėta, – ar įmanoma tokiu keliu galingiausiom mašinom, kokias turime, kur nuvažiuoti, bent pėsčiam nueiti? <...>

Albinas

Arvydai,

gyvas į žemę neišlysi, bet, rodos, būtų tikras išganymas, jei ta žemė pati čia pat po kojomis prasivertų ir tave prarytų, užbaigdamą kasdienines neišbrendamas, nepakeliamas, nesibaigiančias kančias – be mažiausios prošvaistės, be menkiausio vilties ženklo, Brolau, man nereikia jokių vaizduotės pastangų, kad tai suprasčiau – tame baisiame depresijos liūne esu pats skendęs, yra skendus ir Danutė (1986 m. – trejos mūsų tėvų mirtys; 1986 m. Albinas palaidojo savo Mamą, o po savaitės numirė ir patėvis. – D. B.). Žinau, paguodos žodžiai čia nieko nepadedą, net kelia įtarimą: atrodo, tasai guodėjas yra bukas, bejausmis žmogus, o jei ir ne bejausmis, tai vis tiek jam toli gražu iki tavo skausmo, o jis tik stebėtojas, o tu vienas visame pasaulyje verdi netekties pragaro katilė. Motinos praradimas gal yra pats didžiausias praradimas ir mažam, ir dideliui, ir senam, ir jaunam. Ką daryti, kai viskas krinta iš rankų, netenka prasmės? Niekas nieko niekam nepatars. Milijonai mirė, miršta ir palieka gyvuosius, kurie vis dėlto vienaip ar kitaip randa savyje jėgų atsitiesti, kitaip jų būtų užsibaigęs pasaulis dar prieš mums gimstant, Labiausiai gal mus žudo egoistinis įsitikinimas, kad esame gimę laimei, ir kai dingsta paskutiniai tos laimės trupiniai, pasijuntame praradę žemę po kojom. O juk gamta netobula, ir ji paleidžia kiekvieną gyvybę ne kur kitur, o į ašarų pakalnę. Ir su tuo, matyt, neišvengiamai turime susitaikyti: laimės niekad neregėsime, sakykime – laimė yra turgaus deficitas, ne mūsų kišenei, ne mūsų gudrumui, šį deficitą perka vien dvasiškai degradavę – aptaukėję ir sportiškai guvūs, landūs. O mes tokie jų nenorime, negalime būti, todėl tam, kuo komfortiškai pasinaudoja miesčionys, iš anksto visiems laikams pasakykime sudie. Neprisimenu, ar skaičiau kur, ar pats susapnavau, kad ilgalaikė depresija rodo tam tikrą žmogaus dvasios ir proto, švelniai tariant, ribotumą. Depresija pražudo žmogelius, ne žmones, žmonės randa stiprybės pakilti virš savęs. Nebūtina dairytis į garsiuosius dvasios milžinus, kurių statulos paauksuotos, o paauksavimai visada kelia tam tikrą įtarimą. Atsigręžkime į savo pilkus tremtinius, ypač 1941 m., ir mums mūsų naminės, nors ir labai skaudžios žaizdos, iškart pasirodys ne tokios baisios, Su tom pačiom netekties žaizdom mūsų nelaimingieji Lietuvos vargšai ištvėrė ne kokioj nors Sodybų gatvėj, o už poliarinio rato, be šiltesnio rūbo, be pastogės, be maisto, tarp ledo ir savo mirusiųjų griaučių kalnų. Pasiimk ir būtinai perskaityk, jei dar neskaitei, „Pergalės“ 8 nr., D. Grinkevičiūtės, „Lit. ir mene“ (32 nr.) O. Beleckienės prisiminimus, „Gimtajame krašte“ (34 nr.) J. Bulotos straipsnį „Ledo vaikai“, pasiimk ir perskaityk, o perskaitęs turbūt atsiimsi savo sunkius ir drauge lengvabūdiškus žodžius: „gal jau paskutinė vasara, gal jau paskutinis ruduo“. Arvydai, šitaip negalima, reikia bent šiek tiek pačiam save suimti į nagą: ne Tu vienas likai, liko tėvas, liko artimieji, pagaliau liko tauta, kuriai gimėi, kurioje gyvenai ir kuri dabar taip stebėtinai gražiai keliai naujai aušrai. Gentainio jausmai savo tautai – ką kalbėti apie dvasinius! – net biologiškai užkoduoti tais pačiais genetiniais rašmenimis, kaip sūnaus meilė savo motinai. Tai turėtų Tave ne tik guosti sunkių valandą, bet ir raginti kelti, net įsakyti. Gaila, Griškabūdyje Tu esi menkai informuotas, abejoju, ar orientuojiesi spaudos prieštaringumuose, kurie tampa iškaltiniais tik žinant vykstančių procesų visumą. Ar matei rugpjūčio 23-osios mitingo nuotrupas per televiziją? Iškeliami į viešumą seniai netekę tarptautinės juridinės galios Stalino – Hitlerio ir jų pakalikų pasirašyti dokumentai 1939-41 metais. Atstatoma teisybė tautai grįžtant į prieškarinį pradinį išeities tašką. Ir koks čia mūsų vaidmuo – Tavo, mano, jo, ano? Sakysi – nuo mūsų niekas nepriklauso. Šitaip esame įpratę ir įpratinti, šitaip galvojame. Bet daug kas jau galvoja kitaip, ir ne tik galvoja. Jei būtų ne taip, neturėtume šiandien naujausių svarbių nutarimų kalbos, istorijos, švietimo srityse, neturėtume kitų ryškėjančių apmatų respublikos savarankiškumo, ekologinio saugumo stiprinimui. Tai ne iš anksčiau numesta dovanėlė, o liaudies, tautos valia, įsikūnijusi ne be kliūčių. Esu liudininkas, kaip ne viena idėja gimė rašytojų partinėje organizacijoje, talkininkaujant mokslininkams, politikams, ir paskui per didesnę ar mažesnę vargą įgavo visuotinumą, pripažinimą, oficialų patvirtinimą. Tik inertiškoj rajonų aplinkoj gali pasirodyti, kad dabar visi daug šneka ir nieko nedaro. Tai klaidingas įspūdis, yra daug pasišventėlių, dirbančių ne už rublį, net daug kuo rizikuojančių. Ir šiandien kiekvienas laiku pasakytas ir paskelbtas žodis gali įgauti didelį svorį, žinoma, protingas žodis, nes, kaip sakė S. Geda, mūsų pilys yra mūsų galvos, ir mūsų jėga – protas, ne kardas. Šiuo metu Lietuvoje esantis H. Šilkinis savo Lenkijoje yra daug ko iki soties prisiziūrėjęs, bet kas jį mustebino Vilniuje – tai mitingų kultūra ir tai, kad aukšti valdžios žmonės nebijo išeiti prieš

šimtą tūkstantines minias. Matyt, užtat yra ir rezultatai, ir ne visi aukšti pareigūnai samprotauja pagal tą patį kurpalių. Šia prasme Lietuva gal net ir laimingesnė už Estiją, nors ten jau, be kita ko, gatavi ir savi pinigai (keitimo kursas: viena estų markė – 3 rub.). Reikia tik džiaugtis, kad permainos vyksta rimtai ir ramiai, kad išlieka minimalus susiklausymas tarp to, kas ateis, ir to, kas turės nueiti, kad žmonės paklūsta gražiam šaukimui sąžiningai dirbti tai, ką geriausiai kas išmano, nepulti į kraštutinumus, ekstremizmą, nacionalizmą ir kitus -izmus. Šia prasme galima pakraipyti galvą dėl Estijoje kuriamos naujos partijos, nes užtenka provokacijos Kalnų Karabache, kur persitvarkymo priešininkų sukeltas gaisras nė kiek nepadeda narplioti painius nacionalinius dalykus. Arvydai, kaip Tau patinka iš užmaršties kapo prikelta tautinė vėliava, prieš porą mėnesių viešai suplevėsavusi ir dabar jau beveik įteisinta įstatymu? Man jos džiaugsmingos spalvos plazda kažkodėl su tragizmo priemaiša, o kodėl taip yra, nė pats negalėčiau pasakyti.

Arvydai, nors ir prašai, Tavo laiško nesunaikinsiu, blogiausiu atveju, galiu jį Tau grąžinti – yra gražių minčių, ir jų niekas nesiengia mindyti purvinais batais. Ginklas ir duona – ten tokia mintis, ją parėmęs vaizdais iš pokario Rygiškių (ten gimė ir užaugo Arvydas Galginas – D. B.), galėtum parašyti spaudai. Esi tam užsimojęs ir nenuleisk rankos. Prižadu padėti – tarpininkauti, galutinai suredaguojant. Juk ir man iš depresijos išeiti padėjo Pigmalijonas (knyga „Pigmalijono sindromas“ išleista 1989 m. – D. B.), Danutei padėjo išvyka į Nidą. Ir tau būtų į sveikatą bent trumpam atitrūkti nuo Griškabūdžio. Kaip ir aną vasarą, įsimetęs į krepšį lašinių bryzų, atvažiuok į Argirdiškę, rudenį čia gražu: grybai, krosnis kūrenama, pavaištinėjimai paupiais, paežerėm. <...> Nieko nerašau, nes nėra tam jėgų. Su goduliu vis puolu prie laikraščių, kurių pluoštus retkarčiais gaunu iš Vilniaus. Įdomiausia dabar skaityti „Komj. tiesą“, „Gimtąjį kraštą“, „Lit. ir meną“, „Pergalę“, „Kultūros barus“. <...> Apskritai, buvom įpratę domėtis tolimų pasviečių įžymybėmis, o panosėje leisdavom kolūkių pirmininkams neatitaisomai suknisti piliakalnius, senovines kapavietes, apie juos nieko nežinodami ir dorai nenutuokdami. Lietuviais gimę gyvenom lyg ne Lietuvoje, miegojom sapnuodami svetimų kraštų istorijas ir geografijas, ir tai, žinoma, buvo labai paranku činovnikams tęsti caro pradėtus darbus, iš tautos likimo lošti sužymėtom kortom, kurios mums atrodo lyg naujos religijos šventi paveikslėliai. Tad atgailauti dabar tenka dėl aklumo.

Rašyk, labai laikiu –

Albinas

Argirdiškė, 1988. VIII. 25.

P. S. Iš kur ten cituoji tuos „skaudžius žodžius“ ir „Bernotą“ be s? – Persiskaičiau – laiškas kvailas; ne tas ir ne taip, kaip norėjau, bet... perrašinėti neturiu kantrybės, be to, atsiranda galimybė šiandien (VIII. 24) išsiųsti... Turiu viltį, kad pajusi to kvailo laiško tikrąsias intonacijas.

Arvydai,

anot Taveš, „laikas muša paskutinį metų ketvirtį“, bet tie jo dūžiai man kelia siaubą: nei ką sėjau, nei ką pjoviau, šalinės ir aruodai kraupiai tušti. Nusigyvenau kaip paskutinis bėdžius, ko gero, teks imti ubago lazda į rankas, kai ateis pensijos laikas. Taip, taip, neigi tokios buitiskos mintys jau ėmė kvaršinti galvą. Iš ko ta pensija? Nei tarnybinio stažo, nei rimtesnio uždarbio iš laigymų laisvė. Tyrinėję save patį net prisikišdamas ir nieko tikro negaliu pasakyti: ar čia nervai kelia kokį maištą, ar čia dvasinės galios pagaliau užrūko, ar čia paprasčiausia tinginystė? Sudribau lyg tuščias maišas, tuščias – kai papurtai, nė susisukęs diršės grūdelis neiškrenta. Diena po dienos eina į vieną pusę, aš gi – į kitą, atrodo, tie prabėgę metai ne mano būtų – tuščia erdvė. Surezgi kokį straipsnelį, iškart lyg ir nieko, o po savaitėlės kitos užmeti akį – skystimėlis. Dabar daug protingų žmonių atsirado – neparungtyniausi su savo primityvia mąstysena, su savo padūmavusia atmintim. Banca rotta (it sudaužytas stalas), bankrotas. Vienintelė viltis – sulaukti prošvaistės ir per penkerius dar likusius

metus sukrapštyti šiokią tokią eilėraščių knygelę bent kukliam pensijos vidurkiui (jeigu jos reikės). Net vertimų baruose ėmiau klupinėti, nesuprantu, kas čia pasidarė: nemielas pats sau, o žodžiai, kai juos nori paleisti ant popieriaus lapo, lyg suparalyžuoti. Gal padėtų atkakli negailestinga treniruotė, bet slapstas balsas dieną naktį prisispyręs šnibžda: nieko iš to neišeis, - tad meti viską ir pasakai sau: nevykėlis (turbūt todėl, kad taip padaryti yra lengviausia).

Atgrasūs tapo ir tie visuomeniniai trepsėjimai: atsimenu, kai velionis Audronaša, nieko doro neparašydamas, su kuprine vaikštinėjo po Lietuvą ir rinko meteoritus, iš jo visi juokėsi. Važinėdamas į komandiruotes ir posėdžiaudamas, aš dabar lygiai taip pat slapčia juokiuosi pats iš savęs. Juk tai irgi savotiškas nelabai kam reikalingas meteoritų rankiojimas. Štai neseniai buvau Kriukuose ir Šakiuose, bet net Tavęs neaplinkiau: iš Kriukų turėjau skubėti atgal ir šį tą parašyti „Lit. ir menui“, o antru užvažiavimu, minint V. Kudirką, bijojau peršalti, nes nerimavo mane kasmet kamuojantis sinusitas.

Savo tolimą, kaip vis atrodo, senatvę aš įsivaizdavau maždaug šitaip: jaukiam pašaly ant suoloelio prieš drungną saulutę. O dabar, pasirodo, nei suoloelio, nei saulutės, vien graužatis prie to paties stalo (banca rotta), - ne, ne sudaužyto, tik jau ganėtinai apdulkėjęsio. Ir vargas ne vargas, ir senatvė ne senatvė, kai yra kokia nors prasmė, bet šit nei vargo, nei dar tikros senatvės nei prasmės. Kas dėl to kaltas? Sakoma, kieno veidas nuspuogyjęs, to ir dvasia ne kitokia; aš dar mėginčiau pridėti: tik nežinia, kur priežastis, o kur rezultatas, bet ar tai ką nors keičia?

Prieš užsningant važiauvau į kaimą parsigabenti žodynų ir kitų knygų, kurios žiemą man turės būti po ranka. Nuvaziavę prakaituodami kišdavom į mašinėlę bulves, obuolius, daržoves ir kitką, o svarbiausią dalyką – sunkųjį knygų ryšulį... pamiršau. Šis atsitikimas galėtų būti dar vienas spalvingas potėpis mano portretui paryškinti: lupu bulvę, gražiu obuolį, žiūriu pro langą į sūkuriojantį sniegą, o labiausiai reikalingų knygų... neturiu. Gyvenimas pilnas linksmiausių nuotykių, bet kažkodėl nelabai norime patys dalyvauti, vis daugiau linkę tas linksmes tik stebėti. Deja, ne visada pavyksta likti žiūrovu, kartais tenka užsirioglinti ir į sceną. Ką gi, nusijuok ir paplok man, Arvydai. O artėjantys Naujieji metai Tau ir Tavo tėveliui tegu būna palankesni negu praėjusieji.

Albinas

Lazdynai, 1988. XII.19.

Mainos rūbai margo svieto, ne tik rūbai, bet ir po jais. Žmonės buriasi, bruzda ir kai ką išbruzda. Dėl valstybinės kalbos užvirę piketai. Pasiryžėlių net badaut pareiškimai nenuėjo perniek – štai pasirodė įsakas, kaip girdėt, tobulesnis nei estų. Rūsti ir buka Sliunkovo (?) fizionomija lyg ir turėjo įbauginti, bet išėjo atvirkščiai: jau žengtas ne vienas svarbus žingsnis Maskvai prieštaraujant. Deja, ne visi, bet žymi dalis valstybės vyrų į rytus žvelgia be nuolankumo, vis realesnė darosi idėja, kad LKP taps savarankiška, komjaunimo lyderiai savo drąsa tarpais prašoka net Sąjūdį. Netolimos istorijos vertinimai verčiasi per galvą, kai kas gali pasirodyti tik kaip išorinė regimybė, saldainiukas apraminimui ar nauji kraštutiniai, tačiau apskritai grįžimas į vakardieną jau turbūt neįmanomas, bent dvasiškai, galutinai atsivėrus akims. Taip, įvairius sunkumus, klaidas galima suprasti, atleisti jas sau ir kitiems, betgi tai nebuvo klaidos, o gudrus centralizuotas mulkinimas, meistriška rusifikacija, raudonais rožių žiedais užmaskuota patikima mėsma. Turbūt teisingas Denikinas savo raštu šešiatomyje teigdamas, kad Rusijos, kokia ji bebūtų – balta ar raudona, žalia, mėlyna ar dar kitokia, apatitais Pabaltijo atžvilgiu niekad nepasikeis. O gal dar teisesnis S. Šalkauskis, turėdamas galvoje tris ėdrius mūsų kaimynus, dar 1932 m. raginęs ne vaikiškai kryžtauti ir džiaugtis nepriklausomybe, o rimtai ruošti tos nepriklausomybės praradimui. Petras grindė vieškelius rūsčiam Jonui, o paskui Vladas – mūsų tėvui ir mokytojui Juozui, - čia kai kas įžiūri didelius dėsningumus, kurių akivaizdoje kažin kaip turi jaustis ir ką daryti maža tautelė šiandien? Gal įsiklausyti į Šalkauskį ir tik šitaip įsitvirtinti savo buvimą – vargstant, bet nepasiduodant? <...>

Tautai iš tikrųjų, atrodo, išmušė atgimimo valanda (kiek ji truks – čia jau kita šneka), o mums

(sakau: mums, - save drąsindamas, manydamas, kad Lietuvoje ne aš vienas toks), taigi: o mums tai tenka priimti kaip pateiktą rūšią sąskaitą už beveik visą gyvenimą. A. Baltakio teiginys, (nors ir suformuluotas dar anais metais), kad kiekvienas gimstam pačiu laiku, matyt, yra teisingas ir todėl dabar pavirsta kaltinimu tiems, kurie trokšta išsiteisinti ir suversti visas bėdas iš šalies primestoms aplinkybėms. Tačiau jeigu tos aplinkybės be jokio pasipriešinimo pavergė, persmelkė tave, jų turinys užgožė tavo sąmonę ir dvasią, vadinasi, tu pats tapai užkrato platintoju, anų aplinkybių rėmėju, geriausiu atveju – jų tyliu saugotoju, kitaip sakant, nors ir namie gulinčiu ir niekam nepavojingu, bet vis tiek ligoniui, - taigi kaltindamas aplinkybes, ar neapkaltni ir pats savęs? <...> Tautą ištikusios istorinės nelaimės dar tęsiasi asmeniškai kiekvieno būtyje. Buvęs tremtinys šoka iš miego susapnavęs Sibiro baisumus, monstrų lipdytojas graužiasi iššvaistęs laiką ir jėgas ne ten, kur reikia, arba tyliai laukia ir kasryt atsikėlęs pirmiausia su viltimi pažvelgia pro langą: ar dar nežlega gatvėmis išvaduotojų tankai. Tačiau didžią daugumą turbūt sudaro abejingi, kuriems jokios gyvenimo sąskaitos nei galvoj, nei uodegoj, - jie nesijaučia nurašyti, jiems lengviau, bet jų vietoje nenorėčiau būti, todėl prašviesėja akys, kai kas nors truktelia už rankovės: į talką! Visa bėda, kad jėgų vis mažiau – ir fizinių, ir dvasinių. Jei kas grąžintų bent dešimtį metų, tos sąskaitos atrodytų kiek kitaip. Nors Tu mane ir guodi, bet vis dėlto permainos užklupo netikėtai, nepasiruošus ir per vėlai, o gimta (save teisinant ir bejėgiškai prieštaraujant Baltakiui) – per anksti.

Albinas

Vilnius, 1989. I. 27.

Arvydai,

tyli iš idėjos ar šiaip kokios nuotaikos užėmė amą? Kai buvau Griškabūdyje, lyg ir minėjai, kad dabar Tau eilė rašyti. O gal aš ne taip supratau? <...>

Tokia laiško pradžia, parašyta daugiau kaip prieš mėnesį ar du, o visas laiškas tris kartus buvo nubrauktas ir tris kartus rašytas iš naujo. Dabar – vėl nubrauktas. Šiandien supratau, kad toks braukymas gali tęstis amžinai ir išsigandau: mes amžinai negyvensim. Todėl siunčiu Tau bent to laiško pradžių – prie jos ką nors padoresnio pridurti nepajėgiu. Kol kas esam visi gyvi ir apysveikiai, tik apimti didelių rūpesčių, tų pačių, kurie ir Tave tikriausiai neaplenkia. Gyveni nušaliame Griškabūdyje, ir Tau dabar reiktų to tik pavydėti – toliau nuo pagundų, gundytojų ir nuodėmės (prieštarauju pats sau – juk dėl to ne taip seniai Tave užsipuoliau laiške, taigi... nuolankiai atsiprašau). Ar ne per daug, Arvydai, kliuvo mudviejų kartai (deja, mūsų tėvams dar daugiau)? Būtų užtekę karo ir pokario. Tai tiek. Parašyk bent porą žodžių, patvirtinančių, kad esi. Lauksiu.

Albinas

Vilnius, 1990. IV. 10.

Arvydai,

rašei ir prašei, bet aš per Vėlines taip ir neatvažiavau, o Tu, deja, likai be Nagio. Sėdžiu namie ir dažnai džiaugiuosi, kad nėra būtinybės su kuo nors susitikti, ką nors išklausti, kam nors atitarti žodžiu ar veiksmu. Totalinė suirutė ir tulžinga sumaištis veikia paraližuojančiai, sukausto ne tik rankas, liežuvi, bet ir dvasią. Tariuosi gerai supratęs nukaršėlį dramblių, kada jis į senatvę palieka kaimenę ir nulenda giliausiom tankmėn nusibaigti niekieno nedrumsčiamoje vienumoje ir vienišume. Ta tyli vienuma šiandien ėmė nejaukiai spengti, tad ir kilo ūpas prieš Kalėdas bei Naujus metus tau parašyti bent porą žodžių. Tačiau ką aš Tau galiu pasakyti? Kad vyksta viešas ir įteisintas kišenių apkraustymas? Kad neaiškus rytojus? Kad rašto rankdarbiai – buvę, esami, būsiami – jei dar neparūko

bezdalais, tai vis tiek apgailėtino skatiko verti? Kad mes jau nelabai kam reikalingi? Kad mūsų didžiausias nusikaltimas – laikas, kuris buvo mums likimo skirtas nugyventi? Kad... kad... Bet Tu ir pats tai gerai žinai, geriau už mane, stumiantį dienas ant miesto akmens. Nelabai įsivaizduoju, kas dabar dedasi kaime, turbūt ta pati sumaištis kaip ir visur kitur. Ubago terbą pasisiūti nėra taip jau sunku, tik nežinia, kas pas ką eis duoneliauti. Aukšti garbingi vyrai sako, kad jeigu negauni mėnesinio atlyginimo, tai dėl infliacijos tamsta neturi ir jokių nuostolių, kam tada tau ta kompensacija? Šventa teisybė: nieko negauni, nieko ir neišleidi, kas beatsitiktų, išlaidos niekada neviršys pajamų, socialinė apsauga garantuota, Tik būk malonus ir mokėk 30 proc. soc. draudimo mokesį nuo vis didėjančio oficialaus pragyvenimo minimumo, o jei sugalvosi nemokėti, bus dar geriau: nereikės tau nei sirgti, nei išeiti į pensiją – amžina jaunystė ir sveikata! Klausia: o ką tamsta ketini daryti su tėvų žeme? Škart kompensacijos neatsisako duoti, net siūlo. Bet škart pats atsisakai ją imti, girdi, kaip įstatymo leista, penkerius metus galvosiu, o paskui su kuo nors susidėjęs (kad ir su A. G.) gal sėsiu ir auginsiu linus, juk dabar taip pelninga linus auginti! Kadaise toks prancūzas A. Rembo, baigęs savo poetinę karjerą, griebėsi komercijos, ir tai nė kiek nepakenkė jo šlovei. Bet mūsų atveju tos šlovės ne itin daug, be to, ir amžius ne tas (Rembo mirė jaunas), ir sveikata ne ta (šių žiemų daktarai pasiguldė vėl, ko gero, pamėsinės), taigi linai ir su jais susijusi komercija turbūt atpuola nė nepradėjus. Ką gi, belieka skėstelėti rankomis ir dėti tašką.

Albinas

P. S. Šventiniai linkėjimai Tau ir Tavo Tėveliui – nuo Danutės (žinoma, ir nuo manęs). A.

Vilnius, 1991. XII. 17.

Sveiks drūts, Arvydai,

grįžau iš Vilniaus su Tavo laišku ir noriu nedelsdamas atsiliiepti, tik nežinau, ar kas doresnio išeis, nes galva sausa, širdis drėgna, bet priplėkus, o ranka atgrubus ne vien nuo darbų darbelių – atsisėdi prie tuščio lapo ir nelabai išmanai, kaip sakinį sulipdyti. Naujieji laikai atpratino nuo šitokio triūso – jis retai kam reikalingas, Jeigu žodis ir sakinyš būtų valgomi, būtų kas kita, praverstų ir sau, ir savo artimui, ir komercijai. O Tu, brolau, atrodo, geriau išsilaukęs, dar Tavo žodis aptakus, gražiai vartaliojasi, driekdamas subtilesnių prasių voratinklį ir liudydamas, kad dvasia ne visai dar sudiržus. Mat, sakau, ką reiškia savas kraštas, čia nors ir pakniopstom, kaip sakai, eini, ir eini vilkdamas darbus, bet vis tiek dar šis tas lieka ir tau, ir tavyje, visko neišbarstai pakeliui. Aš gal be reikalo taip greit sparnus nuleidau, gal reikėjo dar maištauti, ieškoti tam žibintuvėliui elementų, juk, anot Taveš, “visi gyvenimo kelius pasišviečia viltimi...”. Ne visi, Arvydai, deja, ne visi. Tas kaimas prie upės ir tarp miškų nuo pernai ar užpernai – mums savotiškas Sibiras (tik nežinia, už kokius nusikaltimus), jau ne kūrybingiausių metų buveinė, ne patrauklių žaidimų žemės ūkiu vieta, ne ponėkiško vasarojimo pakrantės, ne ir ne. Pilvas įsakinėja, o tu bėgi nelabai žinodamas, kur ir kaip jo įgeidžius patenkinti, puoli į paniką, iš niekur nesugraibydamas nė supuvusio skatiko. Sunkiausia mudviem buvo iki praėjusios žiemos vidurio. Pavasarėjant atsikvėpė su palengvėjimu – pagaliau žmona pradėjo gauti visą pensiją! Dar prisidėjo dvi nuomininkės – padengė mokesčio už butą skolas (o dabar to buto vis tiek turėsim atsisakyti, neišsimokėsime, keisim į mažesnę). Kibom į ūkį, vasarą grybavom ir uogavom – už miško gėrybes supirkimo punktas mokėjo neblogai. <...> Nežmoniškai susmukdytas žemės ūkis kasdien gali iškirsti netikėčiausių staigmenų. Baisu ir radiją atsisukti: permainos ir permainos – ir nė vienos tokios, kad iš džiaugsmo suplotum delnais. Šiurpsta nugara ir šiurpsta – jau nė neskaičiuoji, kelintą kailį nuo tavęs lupą. Nepriklausomybė? Patriotizmas? Kepti balandžiai į prąziotą burną? Reikia būti kvailam per visą pilvą, kad nesuvoktum valstybės atsitiesimo nepriteklių. Bet – yra bet: koks procentas lietuvių seilę ryja, svajodamas apie keptus balandžius, ir koks – apie sausą ir kai kam jau nelabai beįperkama duonos plutą. O mitingų laikais rėkė toks neilgą barzdelę užlaužęs: bus sunku, ar ištersime visi už rankų susiėmę? Ištersime, ištersime! – tarp kitų naivuolių įsispraudęs laidžiau gerklę ir aš. Per tą barzdelę šiandien taukai varva, o naivuoliams seilė

dryksta, ir jie nebežino, su kuo čia dabar reikėtų susiimti už rankų, kad kasdien galėtų sėsti bent prie kuklaus pietų stalo... Lietuva tėvyne mūsų, spekuliantų žeme... Ir vagių. Ir plėšikų. Ir dar velniai žino ko, kam sudarytos palankiausios sąlygos tarpti ir lapoti, šaknis suleidus į neapsukrių naivuolių kišenę. Galimas daiktas, kad naivuoliai apie visa tai ir naiviai galvoja, galimas daiktas, todėl aš stengiuosi kuo mažiau panašiais dalykais kvaršinti galvą – vis šioks toks vaistas – nuo ko? – galimas daiktas, kad nuo išprotėjimo. <...>

Vis prisimenu Tavo Tėvelio man vasarą suruoštą ir įduotą svarų paketėlį – kai grįžau, jis buvo sutiktas audringais aplodismentais ir Danutės klausimu: ar sumokėjai? Tai kad ne... Ar padėkojai? Tai kad neprisimenu... Kad kibis man į šerius: kiaulė esi! Žodžiu, nukentėjau... Taigi tokiais dalykais manęs į Griškabūdį neviliok, sakai, nežinau kuo prisiviliot, o kad mane nė viliot nereikia, kvepia Griškabūdis ir aplink Griškabūdį, kelnes pasiraityjęs atlėgčiau, jei ne stora virvė, kuri laiko pririšusi įvairiausiais šių laikų varganokos buities pavidalais, pvz., žąsinais, vištomis ir t. t., ir t. t. Nepamiršk, kad ir žąsieną valgydamas Tavo laiško labai lauksiu. Linkėjimai kuo geriausi iš mudviejų stubos Tavo Tėveliui.

Albinas

Argirdiškė, 1993. XI. 15.

Arvydai,

Tavo laišką, būdavo vis pasiimu ir padedu, matai, jis po ranka, ant stalo, taigi išsilukštenu iš voko, pasižiūriu, kartais paskaitinėju ir vėl nardinu į tą patį voką, iš kurio šiandien išsitraukęs tuos du abipus smulkiai pritrupintus, taip smulkiai, kad kai kur sunkokai įskaitomus lapelius, net garą karštai šaltą išleidau: o, jergutėliau! – devyni mėnesiai, – jau beveik! – mokslo metai tiek trunka, kiek aš tau laiško neatrašiau... <...> Atleisk man, nors tai ir prieštarauja užstalės gero tono taisyklėms, bet vis dėlto dar sykį mėginasi atsiraugėti, kitaip tariant, pasiteisinti. Tik kartais ar neteks dėl pasiteisinimo teisintis? Pasitaiko ir taip (čechoviškai apspjovus kokio tūzo pakaušį). Juk spėjai pastebėti, kad aš jau beveik mėgaujuosi tais rėmens ir apie rėmenį skriejančių dalykų įvaizdžiais, kurie, mūsų, senesnės kartos, supratimu, nėra itin estetiški, taip, nėra, užtat neprasilenkia su gero tono taisyklėmis ne tik kad užstalėje, bet ir dabartiniame mene, t. y. literatūroje, kine, televizijoje. Kuo šlykščiau, tuo geriau, originaliau, įdomiau – tokia jaunojo meno estetika, kas jai nepritaria ir jos nesilaiko, yra mūsų (vos iš įpratimo nepasakiau – tarybinio) gyvenimo atgyvena. „Galbūt išmirs kada nors vergų karta... – perdėm rimtai rimtame savaitraštyje neseniai rašė jauna, bet jau visuotinai pripažinta prozininkė. – Tik kada išmirs ta karta?... – nekantraudama ir rašydama iš naujos eilutės, sušunka ta prozininkė ir čia pat, vėl rašydama iš naujos eilutės, isteriškai suspiegia: - Kada?...“. Todėl, kad manęs kas nors labai nestumtų dar gyvo į duobę, – todėl užstalėje, kur rašomi ir skaitomi laišukai, stengiuosi postmodernistiškai raugėti ir leisti garą, prašau man atleisti, kad toks nepajėgus, kiti moka nepalyginamai daugiau, pajėgiau ir stipriau, stimorol – originalus, stiprus skonis, jėga! <...>

Išėjo mano knygelka, tikriausiai matei? Išleista gal ir neblogoi, bet autorių erzina korektūros klaidos, kurių tokios apimties leidinukui ne taip jau mažai. Siunčiu atitaisymo lapuką ir primygtinai prašau: įklijuok, nors knyga priklausytų bibliotekai, kokiam direktoriui ar net pačiam prezidentui. Vis bus mažiau viena dilgėlė, kurios per nuotolį autorių jau pakankamai sudilgino iš visų pusių. Dilgelių patale gulėti menkas malonumas, nors kitam iš šalies žiūrint, gal pasirodys, kad tai beveik šilko guolis. Kai gerai pagalvoji, ką čia reiškia tas dilgelių šilkas prieš špygas, kuriomis autorius gal ir nebus užbadytas, tik nustumtas, nutremtas į tolimas marginalijas. Senyvam dievui rašyti supeikiamus eilėraščius – tai ar ne tas pats, kaip gaudyti kažkokias mergas kažkokiose paribių marginalijose? <...> Iš viso to išplaukia – kas? – nepaisydamas mano aplaidumo, parašyk laišką. <...>

Argirdiškė, 1996 m. gruodžio 5 d.

*Į Vilnių ir iš Vilniaus
tekinas ir pakniopstom
tarp 21 ir 22 vasario
šiemet, t. y. 1997 m.*

Arvydai,

tai gerai, kad greit parašei, norėc ir aš to paties, bet... Jo didenybė. Bet vis kelią pastoja kaip koks nelabasis, nors imk ir žegnok jį... pliek rožančium ir šlakstyk kokiū nors vandeniu. Bet prisidengia pats savim, o pats lieki it musę kandęs. Bet! Lengviausia būtų vėl užsidėti durniaus kaukę ir durniuoti – ką? – negi ką kitą? – ne! ne! – labiausiai patį save. Norėtum iš savęs išsiimti ką nors tikra ir kitam parodyti, bet... Bet! Žodis ne stiklas, o gal kiek ir stiklas – toks, kuris spindulį ir vaizdą iškraipo. Be žodžių – ką dar mes galėtume turėti? Kad bent apytikriai susiliestume? Sintaksė! Sintaksė kalboj yra svarbiausias dalykas. Be reikalo kalbininkai niršta ant visokių svetimybių, Kalbėk polonizmais, maskalizmais, germanizmais ar dar kokiais – izmais. Bet! Bet kad sintaksė būtų lietuviška. O sintaksė ėmė ir išslydo mums visiems iš po kojų. Ką tas taisyklingiausiai ištartas ir parašytas lietuviškas žodis gali? Daug ką gali, bet. Bet! Bet kai liečiasi du lietuviškiausi žodžiai, kaip arabas su žydu, mes tik apsimetinėjame, kad nieko tuo tarpu neįvyksta. O vis tik įvyksta – geriausiu atveju kalba nusikvepia, nusistelbia: graži rožė, bet (bet!) popierinė, uostyk neuostęs – jokio kvapo, o jei ir yra koks kvapas, tai ne iš to galo, ne iš to – iš ano. Atsiverti akademinį žodyną – ir rankos nusvyra: kaip ten žodis broliaujasi su žodžiu, ten, bet (bet!)... Na čia ir nusvyra rankos. Taisyklingo žodžio gali išmukti, o sintaksės? Turbūt kad ne. Mūsų kalba jau kompiuterinė, laikraštinė. Galima gražiai sugalvoti ir gražiai pasakyti ar parašyti, tačiau tai jau bus sugalvota, sukonstruota, negyva. O mokėjo žmonės pasakyti taip, kad pro žodžių tarpus pasimatydavo daugiau nei išmintis ar graži kvailystė, pasimatydavo lyg pro debesio tarpą, ko nei žvilgsniu, nei protu neapimsi. Kalbos gyvastis, kalbos siela. Ir tu pats. Dabar kalba lyg grotas, su dideliais tarpais tarp geležinių virbų, nedaug pastangų reikia, kad net apsikabintum, bet (bet!) tai tebus apsikabinimas per grotas. Aš nežinau, ką kitos kalbos pergyvena šiais civilizacijos laikais, bet mūsų kalba suklopo prieš jo didenybę. Bet. Jos prigimtis kita. Ji prisitaiko, kartais gal gana sėkmingai, tačiau eidama prieš prigimtį. Eidamos prieš savo prigimtį, mūsų mamos ir močiutės ištėkdavo – ir ką? – ir nieko, gimėme mes, gyvename, į savo prigimtį mėginame įsiklausti, įsiklause vaikus leidžiame į pasaulį, bet... bet! kad tie vaikai kaip ne vaikai, o ir tie tėveliai... Štai tau ir prigimtis! Ne tiek vestuvių, kiek skyrybų. Širdies balsas blanksta prieš kietą tėvo kumštį į stalą: tekėk! – ir tekėdavo kitados, kokios šeimos būdavo, ir visi per tą kumštį į stalą. Jeigu taip, tai tas širdies balsas šūdo vertas. Bet! Aš čia jau, matyt, visai nusišnekejau, kaip sakė Vladas Šimkus, surimavau kaliošą ir gandrą. O viskas, Arvydai, vis per tą sintaksę, tikriau sakant – per sintaksės nebuvimą. Dėl tos pačios priežasties aš ir durniuot imu kartais. Iš nevilties. Štai aš susigalvojau numirt vieną gražią dieną, ar tu man kuo nors galėsi padėti. Nebent pagalvę užmesti ant galvos. Bet! Bet čia jau toks arkliškas būtų durniavimas. Tiek to, mirtį palikime ramybėje, neerzinkime jos atkišę pirštą kaip kokią kalę, dar nusitrauks bjaurybė, į senatvę gyvenimo lenciūgėlis padilęs, juk gerokai padilęs ir parūdijęs. Tiek to, nejuokaukim, sintaksės tokiais juokais vis tiek nesugrąžinsi. O gaila. Gaila, kad pats neturi to, ką kitas turi. Galbūt turi. Tikriausiai turi. Tikrai turi! Kai apsidairai, pamatai, kad yra Lietuvoje gražios poezijos. Tokie dalykai neatsiranda šiaip sau – be sintaksės. Prisipažinkim: dar pasitaiko žodžių, pro kurių tarpus pasimato kai kas daugiau negu mūsų sukriošusių kūnų organai sugeba parodyti. <...>

Albinas

Arvydai,

pataikei kaip lazda į puodynę, pamautą ant tvoros pinučių – taip, ir aš šiom dienom vis apie nežinomybę ir nežinojimą; gal todėl, kad neperseniausiai (nepersimenu tik kur) perskaičiau: laimingi,

kurie nežino. Šventa teisybė. Gal mane jau tyliai graužia koks kirminas, bet aš to nežinau, ir aš laimingas, kad nežinau. Gal mane kaimynas neteisingai apšneka, bet aš negirdžiu, o ar būčiau laimingesnis, kad girdėčiau? Pase įrašyta gimimo data, o mirties – ne, ir puiku, būtų įrašyta – skaičiuotum dienas ir drebėtum, o jau į pabaigą taip įsitirtėtum, kad, ko gero, prieš laiką nuo to tirtėjimo subyrėtum, nė atėjusiai giltinei neliktų kas veikti. Kokia nors dievybė, kiti erdvės išmatavimai – yra ar ne? Vėl kažkur neseniai skaičiau ar girdėjau, esą Einšteino teorijos ima smarkiai svyruoti, ar nesugrius? <...>

Sakiau, rašysiu, bet nieko niekur neskelbsiu, o štai ateina pranešimas: porai metų išskirta stipendija, kukli: pradžiai pustrėčio, o paskui jau ir trys šimteliai su magaryčiom, - bet vis tiek valstybės stipendiatas, atseit, kaip toks gali drįsti neišleisti knygos? Parulskis jos taip jau negyrė, bet ir neapspjaudė, kaip kai kurių kitų, taigi šiek tiek drąsiau užsiritė uodega – vėl sėdžiu prie sonetų, nors anos stipendijos nuo kito mėnesio jau ir negausiu. „Metų“ 7 nr. gal kai kas ir pasirodys. Apskritai tas rašymas visai neapskritas, kampuotas, duriantis, sunki nepagydoma liga, beviltiška, atvažiuoji Vilniun, dairaisi, Dievulėliau, priviso tiek jaunų ir protingų, ir gabių ne juokais, ir tokių talentingų, kad, rodos, įžengia stiuardės ir sako: Zastegnyte remni, čerez piet minut načinajetsa pasadka! Tik Tu žiūrėk, brolyti, mes jau beveik ir namie, parskridom, parbildėjom, o Tu dar klausai: kaip sveikata? Šiek tiek braška, gydausi, deduosi dantis, geležinius ir grėsmingus kaip kokio vampyro, kad ne tik Parulskis, bet ir Sigitas Geda iš tolo pamatęs bijotų. <...>. O dabar rašyk Tu, paskui vėl aš, tegu ir grifelis dyla, ne tik mes.

Albinas

Vilnius (prabėgom),

1997 m. gegužės 5 d.

Ir 1/48 6 d.

P. S. Bijau farširuotos lydekos. Jeigu paskutiniojo teismo dieną Aukščiausiasis sumanytų mane rekonstruoti pagal eilėraščius, ši mano baimė, matyt, vis dėlto turėtų šiokių tokių pagrindą: prisikelčiau, žinoma, aš, bet ir ne visai aš. Būtent tuo ir būčiau nubaustas amžiams.

Argirdiškė, 1998. IV. 19

Taigi, Arvydai,

vėl tyla tylutėlė, betruksta armonikos grojimo, kaip anoj dainoj vakarą tylų, šįkart jau iš mano pusės toji tyla, gūdi bedugnė, per kurią permestas lieptelis iš laiško į laišką. Stebiuosi: žmonės gyveno, leido knygą po knygos, tūkstančiais puslapių, tūkstančiais kilometrų lakstė po visas pasvienes, užsiiminėjo dar visokiom velniavom, o kai numirė, žiūrėk, vėl tomų tomiais iškyla: laiškai, dienoraščiai, užrašų knygelės, įdomūs popiergaliukai, likę ženklai ant servetėlių, gal net ant tualetinio popieriaus skiautelių, - tai bent gyvata! Čia tai jau tikrai nesuabejosi: žmogus darbais įrodė supratęs, mažą pasakyti: supratęs, - visa savo vidine nuostata teigęs, o galbūt visai nei teigęs, nei pajautęs, bet šunes žino ir kaip daręs, kad po jo atėjusieji išsižiotų: čia tai bent, net kyla įtarimas žmogų kur pasqmonėj dar mamos su tėčiu įdėtą kokią špygutę turėjus ir iš jos krutėjimo supratęs, kad gyvenimas duotas vieną sykį ir jį nugyventi... Taigi. Kai nėra špygutės pakaušyje, - o jeigu ir yra, matyt, per menkai kruta, - nėra ir laiško, ne vien laiško, daug ko. Sakyčiau: duok tu man šventą pakajų, atstok, tie visi rašymai taip įsipjovė, kad laiškas gali būti paskutinis lašas į kantrybės taure, mat, atsiranda rėmėjų, paremia, parentam būty negražu griūti ir rėplom trauktis į pašalį, taigi sėdi sau ir rašai, o anoji špygutė vis dar kruta lyg sakydama: bezdaļu bezdalai, išėjai į užtarnautą poilsį – tai ir

ilsėkis, oro ir popieriaus gadintojų be tavęs į valias, tai ko dar? Nujaučiu: daug šnekama apie XXI a., bet svarbiausio dalyko nepasakoma – kad bus didelis mėšlavežis, daug tomų ir mažesnių tomelių, ypač naujesnės gamybos, jau dabar įvairiose lentynose sparčiai kompostuojasi, bus ką šakėm pakabinti ir mesti į šūdleiteres. Tokiu būdu tarpais pasijunti menkesniu padaru, menkesniu sutvėrimu negu koks ožys ar paršas: paršas gamina mėšlą, bet nežino, kad taip daro, o tu – gamini ir žinai. <...> Tyla gera byla, bet laiškas – geriau. Taigi lauksiu.

1998.V.2. Gyvendamas be sunkokai pasiekiamo pašto ir šiaip padelsinėdamas, štai ir sulaukiau Tavo antrojo laiško su pavasariškais gyvavimais. Smagu pasidaryti – ir gėda, kad aš taip maivausi, bet vis tiek savo pamaivišką laišką siunčiu: regėk, koks esu – su padiržusia širdim, su praradusiais pasiutimą jausmų sukūriais, seniokiškai kvanktelėjęs. Pempės nemačiau negirdėjau – kelintas pavasaris? – net pamečiau skaičių... Tuščia tylą, kaip Pats baisiai, bet gražiai sakai, o rodos, taip ir reikia... Gal todėl, kad ištuštėjo širdis ir nėra jėgų ko geresnio viltis. Tai gal ir savotiška savigyna (kaip ir maivymasis): išsigandusi graužatis atstupsta traukiasi, palieka ramybėje ir abuojuose. O Tavęs, žiūriu, nepaveikė į madą įėjęs taškymasis visokiausiose šūdynėse – rašai senoviškai skaidriai, nusiplovęs rankas, su nuosavo tikėjimo žėgnone. Taigi būk palaimintas darbui ir poilsui, netgi tinginystei, jeigu atsiranda tokia reikmė, ypač vasarą. Smagiai nusenūdėsi popiet, su seile per smakrą, pavakare ir man pasakysi keletą pusiau susapnuotų žodžių raštu...

Albinas

Arvydai,

vakar įteikiau savo knygą leidyklai, šiandien išvažiuoju į miškus, o prieš išvažiuodamas skubinuosi Tau bent šį neilgą laiškėlį parašyti. Gerai, kad ši vasara tokia lietinga, labai gerai, – buvo lengviau pakeliama rašymo ir taisymų katanga, kai negailėstingai spaudė terminai. Dabar išsunktas kaip mazgotė, miegočiau kelias paras iš eilės – nesimiega, vaikštinėju apdūjęs, irzlus ir nieko nenoriu matyti nei girdėti. Sunkiai tempiau akmenį viršukalnėn, bet vos užtempiau – jis ir nuriedėjo kiton pusėn šlaitu žemyn, daugiau aš jo ir nejudinsiu, tegu sau guli, aš jau per senas tokiems darbams, tegu juos velniai, dar tiek gerai, kad lijo... Išeis, ir palyginti greitai, gal metų pabaigoj, toji knyga, nelabai kam reikalinga ir įsiūloma – suk ją devynios!.. Dar neparašytas žodis sparčiai gelsta, dūli, trupa, kaip ir šis seno popieriaus lapas, kurį išpešiau iš stalčiaus, kad parašyčiau Tau laišką. O net nežinau ką ir rašyti. Pro miestišką didelį langą dangumi lekia susivėlę debesys – tikras mano smegeninės atspindys, miestas atkarus, kaime vėl nelabai miela, viskas smarkiai pakyrėjo, pavargau. Galvoju: gal reikia kokios nelaimės, kuriai stuktėlėjus atsikvošėtum ir tartum sau – o vis dėlto gyventi buvo neblogas dalykas, kodėl aš to nepastebėjau? Tokia teorija, o teoriją nuo praktikos, kaip žinia, skiria bedugnė. <...>

*Šienapjūtės pabaigtuvių proga tikiuosi gauti Tavo laišką.
Gerų dienų perduok nuo manęs savo Tėveliui.*

- Albinas

Vilnius, 98. 08. 6,

Arvydai,

neišsigąsk, kad rašau iš ligoninės – mano negalavimai nėra mirtini, tik sudarantys nemalonių nepatogumų bendraujant su kitais ir pačiam su savimi. O vasara – tai toks laikas, kai ne tik gyvulininkystės, augalininkystės ūkį, bet ir sveikatingumo ūkį reikia ruošti žiemai. Ką aš ir darau.

Žilvinas su vaikais vasaroja Argirdiškėje, Danutė ne viena, kur tu rasi patogesnę laiką atvažiuoti į sostinę ir atsigulti į lignoninę, kad apmašintų jau daugiau kaip pusmetį prasiveržusį sinusito vezuvijų?

Aš Tau seniai skolingas laišką, bet ta skola sunkiai grąžinama, nes senatvė spartina žingsnį, ir beletristinės jėgos menksta ne dienom, o valandom. Vis auga, plečiasi abejonė: ar dar sugebėsiu kada taip parašyti, kaip rašiau vakar? Be abejo, ir vakar stebuklų nebuvo, bet šiandiena už vakar dieną vis dėlto skystesnė, ir tiek. Žodis per popierių ropoja pasiremdamas lazduote, ir kažkur pradingo garvežys, kuris andai ilgą sakinio sąstatą tempė. <...>

Nei šiokius, nei tokius prisiminimų jausmus paliko tasai pavasarinis dviejų užvažiavimų pasizylojimas po Šakių žemę. Šitokios leidyklų sumanytos apeigos, manau, dažną gali atpratinti nuo rašymo, bent mane. Jeigu šitaip, pagalvoju sau, tai kam gi tas knygas dar rašyti, o juo labiau – leisti? Nekokia sveikata anuos pasizylojimus padarė, žinoma, dar atkaresnius.

Viską ėmiau matyti vis pro tamsesnius akinius – nors tokių akinių ir nenešioju. Ačiū Dievui bent už tai, kad kol kas tokį dvilypumą dar suvokiū. Bet nuo jautė sako, kad kai ką jau ir nemuvokiū. <....>

Kaip Tu ten po Griškabūdį bėginėji? Pasigirsiu: turiu mobilų telefoną (Omnitelio GSM tinkle), tik ten, mūsų miškuos, labai silpno ryšio zona, balta dėmė, todėl ne visada pavyksta susisiekti, <...>

Jeigu parašytum laiškelį, mane aplankytų džiaugsminga jo gavimo valanda.

Linkėjimai Tavo Tėveliui.

Albinas

Santariškių lignoninė,

1999 m. liepos 26 d.

Argirdiškė. 2000. I. 17.
Arvydai,

Praėję metai tarpais atrodo kaip gražus tortas, bet dažniausiai – kaip gražiai sudėta mėslo krūva. Vis ligos ir ligos, ir iš koto verčiantys šeimyniniai įvykiai. Bet tuo tarpu buvo ir Kalifornija, Los Andželas, ten Amerikos lietuvių kvietimu prieš šv. Kalėdas buvau nuplasnojęs į savo kūrybos vakarą, viešėjau B. Brazdžionio ir Alės Rūtos namuose, šiaip kiek pasibasčiau po šį gražų kraštą. O prieš tai – didelės abejonės, kai vieną dieną savijauta lyg ir nieko, o kitą – visai nekas. „Pas mus daktarai geresni negu Lietuvoj, papusryčiausi Vilniuje, o priešpiečius valgysi Santa Monikoje*, važiuok!“ – po tokių padaršinių nuvažiavau ir nesigailiu, nė amerikoniškų daktarų nereikėjo. Žinoma, 16 valandų iškaboti tarp dangaus ir žemės, įsitikinau, jau ne mano amžiui, nors šiaip tai pernešu gana lengvai, bet vis tiek, jeigu vėl prireiktų, antrąsyk kažin ar ryžčiausi...

Tokiam patylėjimui jau lyg ir pribrendo laikas. Tikėjimės ir vilkimės, nors ir sakoma, kad viltis durnių motina. O vis dėlto baigdamas atsidusiu: senatvės troškau kur kas ramesnės...

Ilgų laiškų ir dar ilgesnių pafilosofavimų laikai turbūt praėjo. Ir Tu kada nutaikęs man parašyk nors trumpą laišką.

*)Nedaug ir buvo sumeluota: kai į ten skrendant para pailgėjo dešimčia valandų, jei Niujorke nebūčiau pražiopsojęs numatyto lėktuvo, beveik taip ir būtų atsitikę.

Vilnius, 2000. XII. 21.

Žadėjau Tau, Arvydai, parašyti greitai, deja, rašau pavėluotai, ir rašau be polėkio, be jausmo, be didesnio noro, be minties, o tai todėl, kad apatiškas, kol sergu, tikriaus sakant – sirguliuoju, gulinėju,

nes negalavimai, nors ir bjaurūs bei šlykštūs, gyvybei negresia, tik atsiveria sunkiai pernešami keblumai dėl mudviejų pasirinkto gyvenimo stiliaus: Danutė ten (naktimis bijo), aš čia (bijau, kad ji bijo), o daktarai, ambulatoriškai prisirišę, nepaleidžia, savijauta irgi tokia, kad dar ir nesisinori, kad paleistų, visai neaišku, kas bus toliau, nuojauta sako, kad tąjį mudviejų buitį stilių ar tik neteks sulaužyti ar bent gerokai aplaužyti, jeigu jau šitaip ir vis dažniau, tai kas, kad anasai stilius mums abiem patinka, bet laikas eina ir braukia praeidamas skvernu per nosį, nepaiso, tas tau patinka ar ne – kas turėjo pradži, turės ir pabaigą, ir nuo to dar niekam nepavyko išsisukti. Bet žmogus taip tobulai surėdytas, kad vis atrodo – taip, visiems kitiems nepavyko, o tau būtinai pavyks, žinoma, palaikant kompaniją, būtų pernelyg įžulu viešai skelbtis – „man pavyks“, taigi mandagiai sakai – „ir man nepavyks“, tačiau sakydamas suktai galvoji (jei ne pats, tai tavo pasąmonių gaivalai) ką kita, būtent – „pavyks!“, kaip čia man gali nepavykti? Vien užgriuvusi depresija nuginkluoja, ir pasąmonių gaivalai ima linksėti galvomis: taip, taip, ir tu toks kaip visi, tik dar blogesnis, todėl gal arčiausiai prie dalgio, kurio, lig šiol vaizdavęs karališką varlę, nepajėgi peršokti, ne tavo nosiai paprastos varlės sugebėjimai...

Ryt poryt atsivers plyšys tarp dviejų amžių, tarp dviejų tūkstantmečių, o kas nuo to pasikeis? <...> Sušiktam visapusiškai mūsų gyvenime visi vienas kitam dabar linki ir linksi, tad ir aš norėčiau prieš Tave atsistojęs palinkėti, tuo įrodydamas, kad dar krutu, kad dar gyvas, gyvas prieš gyvą, gyvas su gyvu, - ar ne stebuklas? Banalus, nedidelis, bet vis dėlto stebuklas, tūkstantmečių fone labai trumpas stebuklas (todėl ir stebuklas, kad trumpas), blyksnis, kuris švystelėjęs užges, bet kol neužgesęs, gal ir ne taip jau kvaila jo šviesoje vienam prieš kitą linksėti ir linksinti linkėti daugiau šviesos akyse, kurias atkakliai vis temdo visokiausių gaudulių ir sielvartų druskos (iš neišsiamų požeminių gyvenimo ir mirties kasyklų)... Būk tvirtas – lengva pasakyti, bet vistiek sakau, ir Tu, gavęs šį laiškėlį, tą patį man mintyse pasakyk.

Albinas

P. S. Mano liga (be visų kitų kol kas taikiai snūduriuojančių) – įsisiautėjęs sinusitas, būtinai reikėtų operuoti, bet valdžia tam reikalui šiuo tarpu ligoninei nėra išskyrusi pinigų, tad reikia kitais būdais gesinti gaisrą, o be chirurgo peilio tai padaryti nelengva, ypač greitesniu laiku, spartesniais tempais.

A.

Argirdiškė, 2002 (Iova),
Mielas Arvydai,

kovo 11 d.

<...> Per tą laiką tas laikas sudilo kaip žirgo pasaga, ir kai užmerkiu akis, pamatau daugybę užsimerkusių mano metų, kiek vyrėlesnių ar net jaunesnių, visa armija miruolių, taiki armija, taikesnė už buvusių taikos sargybinių Tarybinę Armiją, ji nesiveržia nei stoti į NATO, nei pulti NATO, garbė tokiai armijai priklausyti, būti jos šauktiniu ar atsargos kareiviu, kokie ir esame mudu abu, nežinantys, kada bus įteikta „poviestka“ būtinajai tarnybai. Atrodo, kas gi čia baisaus, vėl būsime ten, kur buvome milijonus milijardus metų, ten mūsų namai ir mūsų tikroji tėvynė, bet kažkodėl taip nesisinori, taip nesisinori, nėra nė menkiausio entuziazmo į tą tėvynę ir į tuos tikruosius namus... Užsimerkus ir išvydus užsimerkusiuosius, jų visa armija, suima panika: šimtąsyk geriau gaudyti kaustytų kanopų smūgius į paširdžius čia negu atsидurti ten, kur nėra nei smūgių, nei skausmo. Įsivaizduok: suimi žirgo užpakalines kojas į rankas ir stumiesi per visą Griškabūdį, kaip kokių gyvu karučių, kurio ratą atstojančios tipena dvi priekinės žirgo kojos. Bet ar yra kur toks žirgas, kuris leistųsi suimamas už užpakalinių kojų ir pavirstantis gyvu karučiu? Žirgai pirsčioja, putoja ir kerta į paširdžius, apie tokį žirgą Tu ir pasakojai man troškindamas kopūstus. Geriau pernykščiai rauginti kopūstai negu rytdienos laimė taikiausioje pasaulio armijoje. Bet iš kur tasai niekingas atžagarumas šventai žmogaus pareigai, iš kur tas noras dezertyruoti iš armijos, dar nė minutės netarnavus? Nenugalimas noras sprukti, ieškoti patarėjo, kuris pamokytu, kaip tai padaryti, Bet visi patarėjai

užsimerkę suka nosis į šoną, ir ką tu iš jų išpeši? Visi kaip susimokę prieš, susimokę be žodžių, gestų, tyliai, taikiai, tas taikumas baisesnis už baisiausių ginklų. Už tai, kad jokio ginklo išvis nėra. Pagaliau – nieko nėra, tik kraupūs vaizdiniai užmerkus akis. Užsimerkusių Urvinių šešėliai neapibrėžtame šešėlių peizaže, ne tokiam, koks buvo įprastas nuo vaikystės – su alksniais, jovarais, sodybom, ramiom vakaro prietomom. Ką čia bešnekėti apie Urvinius, po drėgnos žiemos antai išvirsta sutręšę tvorų stulpai ir Argirdiškeje: šiandien iš ryto esi čia, o vakare nežinia kur. Su Danute sutarėm dar laikytis – taip abu įsikibom, kad rankų pirštai neatsigniaučia, kai, rodos, jau turėtų atsigniaučti, kai

Visiškai slaptai, tik Tau

[nesakyk vyrui/žmonai nei vaikams]

* *Albinai*, * *kviečiu į pasimatymą,*
ateik, į tą vietą kur buvom susitikę paskutinį kartą.

Tavęs laukšiu nuo 10³⁰ iki 10⁵⁰ val. 2004 m. gegužės 22 d.

Tikiu, nepamiršai: paskutinis mūsų pasimatymas buvo 1954 metais /per pilną saulės užtemimą/, Griškabūdžio centre, prie medinės mūsų mokyklos

Sugalvosime įdomių dalykų:

- užeisime į bažnyčią (11⁰⁰ val.) pasimelsime už tuos kurie laukia pasimatymo jau kitoje vietoje,
- užeisim į seną (12⁰⁰ val.) ir naują mokyklą, pakalbėsime su mokytojais, apžiūrėsime jaunystės miestą,
- Paskui sutarsime, gal (~13 val.) važiuosime pasišlaistyti po rajono centrą – K.Naumiestį, prisiminti ir apžiūrėti įžymybes, sustosime Sintautuose, Keturnaujienoje, Šakiuose, Lukšiuose ir į
- Zyplių dvaro karčiamą, Gersime kava, arbatą, valgysime ką atsivešime, šoksime, dainuosime ir pasikalbėsime iki valei.

*Įkį greito susitikimo, su virpančia širdim ir rože atlape, Tavo
hendrakfasis/hendrakfasė*

p. s. Jeigu problema atvykti, pranešk.

Kontaktiniai telefonai:

8 345 52529 (Danute), 8 5 2794300 ir. 8 5 2307139 (Albinas), 8 37 228168 (Jonas).

Bendraklasių laiškas Albinui Bernotui.

atsiranda tam rimtas reikalas, kai lemtis varyte varo šalin kaip katę šluota. Abu kniauksim į telefoną – aš „daboju namus“ ir ligoninių palatas per nuotolį. Smerkia? Kai kas iš giminių – tikriausiai. Kai kam tai atrodo labiau negu keista. Ar daug laimės, kai rankų pirštai neatsignaužia įsikibus lyg stabo ištiktams? Gaila palikti – daug telpa į tuos du žodžius, ypač senatvei įsibėgėjus. Toks iš visų galų sumautas pasaulis – ir gaila palikti... Kai pavyksta atsiriboti kiek daugiau nuo savęs ir pakilti į dvėselienos ieškančio juodo kranklio aukštybes, atrodo, kad nieko negaila. Bet ar ilgai išsilaikysi kranklio aukštybėse? <...> Teisus jaunimėlis, kad nemėgsta savo pasmirdusių senelių, sako, kai jų karta išmirs, va, tada tai pagyvensim, tyro, kvapaus oro erdvė! O kol jie čia aplink trainiodamiesi pirsčioja, nebus nei tikros nepriklausomybės, nei demokratijos, nei tikros Europos, nei NATO, nei nieko. Senimas žmonijos istorijoje ar ne pirmą kartą tapo tokiu kliuviniu progresui? Sako, jumis, pensininkai, valstybė šitaip rūpinasi, bet ir jūs patys iš savo pusės pasistenkit susiprasti!.. <...> Labai laukiau vėl Tavo gydančio ir sutvirtinančio laiško.

Albinas

*Argirdiškė, 2003. II. 18,
Mielas Arvydai, ačiū, kad atsiliepei, pasiilgau...*

<...> Ačiū už gerus žodžius Naujųjų metų tarpduryje. Tavo gražūs linkėjimai, reikia tikėtis ir tikėti – išsipildys. (Tiesą sakant, jau turėtų pildytis, nes štai jau baigiasi (beveik!) antrasis trečiųjų metų mėnesis!).

Šis mano laiškas bus (o jau ir yra) lakoniškas ir nelabai sklandus, dėl to, manau, man būsi atlaidus, mat priežastis rimtoka, būtent: netikėtai atsirado galimybė neilgai delsus išsiųsti laišką (o tokios galimybės mus čia, miškuose, retokai palepina). Taigi tataigi – be reikiamo susikaupimo ir be ramesnio atsidėjimo. Nuo ko pradėjus? Turbūt nuo Tavo eilėraščių, tiksliau – dėl Tavo abejonių dėl jų. Menas vis dėlto ne gyvenimas, kurį gyveni ar nugyvenai, menas yra menas, todėl ir eilėraštyje svarbiau ne tai, ką sakai ar norėjai pasakyti, o tai, kaip tai pavyko pasakyti arba nepasakyti, bet gražiai, meniškai nepasakyt, nepasakymai kartais gali būti vertesni už pasakymus, nors ir kaip jie būtų artimi Tavo širdžiai. Didelis menas išplėsti sultingą gyvenimo gabalą, o dar didesnis – vaikščiojimas aplink, ruošiantis išplėsti su visokiausiom galimom fantazijom. Visu pajėgumu vaizduotė dirba rengiantis traukti dantį, tai siaubingiausios minutės, o kai traukia – išsitraukia, net nusivili, kad taip prožiškai viskas užsibaigė. Dėl pavadinimų: jeigu jų nėra, tegu ir nebūna, nesuk galvos ir paleisk visur su trim žvaigždutėm vietoj pavadinimo. Datas galėtum palikti, jos turi magijos. Penki skyriai – ir vėl Tau kelia rūpestį pavadinimai, išeitis ta pati – be pavadinimų : I, II, III... ir t. t. Knygai pavadinimo, žinoma, reikia, niekur nepabėgsi. Dėl slogios tematikos nepergyvenk, ne tie laikai, kai reikėjo tamsumas „šviesinti“, ko dabar neprirašo, visi pripratę prie juodžiausių apsinuoginimų – ir dvasios, ir kūno. Gaila, Kad Tu toli, kad aš toli, užmetęs akį, gal Tau ir ką gero kartais pasakyčiau, bet... bet... Gal dar labiau viską suvelčiau. Būna juk ir taip. <...>

Greitas darbas – kreivas vaikas. Toksai ir šis mano laiškas. Todėl per daug ir neklausyk manęs sudarinėdamas knygą – eik ne mano, o savo nosies tiesumu. <...>

O dabar lik sveikas, Neretai užaina didelis nesmagumas, kad, baigiantis mūsų žemės dienoms, mudu taip toli viens nuo kito... Taigi tataigi, anot Albino Žukausko. <...>

Albinas

Pastaba: Arvydo J. Galgino knygai „Iš niekur atėjau“ eilėraščius atrinko ir ją galutinai sudarė Albinas Bernotas. Arvydas mirė 2006 metais, nuo tada ir baigėsi juodviejų susirašinėjimas. Ši knyga dienos šviesą išvydo jau po autoriaus mirties (išleido UAB „Logotipas“ 2007 m.).

Spaudai parengė **Danutė BERNOTIENĖ**

VIRGINIJA ŠIUKŠČIENĖ

1863 METŲ SUKILIMO ISTORINĖ ATMINTIS LIETUVOS MUZIEJUOSE

2013-iejį Lietuvoje paskelbti 1863 metų sukilimo metais. Sukilimo istorinė atmintis didžia dalimi susijusi su muziejais. Juose sukaupti, saugomi ir įvairiomis muziejinėmis priemonėmis ekspozicijose ir parodose pristatomi autentiški eksponatai nubrėžia svarbiausius šios įspūdingos epochos kontūrus, atskleidžia protėvių idealus, siekius ir išgyvenimus.

„Tam tikri žymesni istorijos įvykiai ilgam laikui palieka tautoje savo pėdsakus, šiaip ar kitaip veikdami jos paskesnę būitį. Savo keliu jie iškelia aikštėn tas ar kitas tautos dvasines galias, idealus, pasiryžimus, žygius, žodžiu, visa tai, ką vadiname tautos gaivumu.

Tokių įvykių tarpe yra praėjusio šimtmečio Lietuvos politinis sąjūdis, žinomas istorijoje 1863 m. sukilimo vardu. Jis buvo pasireiškęs iš vienos pusės – smarkia politinė akcija ir ginklo žygiais prieš rusų valdžią krašto nepriklausomybės ir asmens laisvės obalsiais, iš kitos gi – juos sekusia nepaprastai žiauria reakcija, skaudžiai palietusia visą kraštą ir jo žmones“. Taip 1933 m. atidarant sukilimo 70-mečiui skirtą parodą jį apibūdino Lietuvos muziejininkystės teoretikas ir praktikas, Šiaulių „Aušros“ muziejaus įkūrėjas Peliksas Bugailiškis.

Šiame straipsnyje apžvelgiama Lietuvos muziejuose sukaupta 1863 m. sukilimo medžiaga, aptariama, kokiomis muziejinėmis priemonėmis vyksta šių rinkinių sklaida, kiek ji prisideda prie sukilimo istorinės atminties formavimo. Daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama Šiaulių „Aušros“ muziejui ir jo rinkiniams, nes šio muziejaus kolekcija yra viena skaitlingiausių.

Viena pirmųjų ryškių sukilimo istorinės atminties apraiškų Lietuvos muziejuose galime vadinti jo 70-mečiui skirtą parodą „Aušros“ muziejuje.

1933 m. dešimtmetį minėjęs „Aušros“ muziejus (įkurtas 1923 m. kovo 11 d.) visus šiuos metus paskyrė tautos atmintyje dar pakankamai gajų su sukilimu susijusių įvykių fiksavimui ir „praeities liekanų“ (P. Bugailiškio terminas – V. Š.) kaupimui. Šio darbo rezultatas – paroda, skirta sukilimo 70-mečiui.

Šiuolaikinės muziejininkystės požiūriu ši paroda buvo rengiama su išmanymu ir reikiamu profesionalumu. Ji atitiko šiandien rengiamoms parodoms keliamus reikalavimus, pradedant nuo aktualios idėjos, komandos subūrimo, baigiant parodos įgyvendinimu ir tinkama jos sklaida, lankytojų tikslinių grupių parinkimu ir kt.¹

Parodai ruošiasi ištisus metus. Buvo sudarytas parodos komitetas, į kurį įėjo muziejuje visuomeniniais pagrindais dirbęs P. Bugailiškis ir du muziejaus darbuotojai – Boleslovas Pečkauskis ir Česlovas Liutikas. Parengtas kreipimasis į visuomenę kviečiant prisidėti prie parodos rengimo, perduoti turimas muziejines vertybes, padėti rinkti medžiagą. Lėšų parodai surengti prašyta skirti Švietimo ministerijos. Įrašai „Aušros“ muziejaus kronikoje byloja: „1933 m. liepos mėn. 2 d. Šiaulių kraštotyros draugijos ekspedicija į Kėdainių apskritį 1863 m. sukilimo medžiagos rinkti. Dalyvavo B. Pečkauskis ir V. Jurevičius.“² „1933 m. spalio mėn. 20 d. lankėsi prof. A. Janulaitis, norėdamas susipažinti su 1863 m. sukilimo medžiaga.“³ Kreiptasi ir į Centralinį valstybės archyvą (taip tuomet vadinosi – V. Š.), prašant perduoti rengiamai parodai keletą archyvo bylų.

„1933 m. gruodžio mėn. 3 d. 1863 m. sukilimo parodos atidarymas. Prakalbą pasakė Draugijos pirmininkas P. Bugailiškis. Parodą atidarė J. Miliauskas-Miglovara, kaip sukilimo dalyvis. Be jo, dalyvavo buvę sukilėliai A. Filipavičius ir Petras Naidenis, gyvenę Šiauliuose. Ta pačia proga atlankė kariškos spaudos atstovai – Balčiūnas, Steponaitis ir [pavardė neišskaitoma – red.]. Parodos atidaryme dalyvavo Šiaulių gyventojai ir atvykę iš kitur. Iš viso 200 asmenų.

Prof. A. Janulaitis Mergaičių gimnazijos salėj skaitė paskaitą „1863 m. revoliucija Lietuvoj“. Publikos buvo pilna salė.“⁴

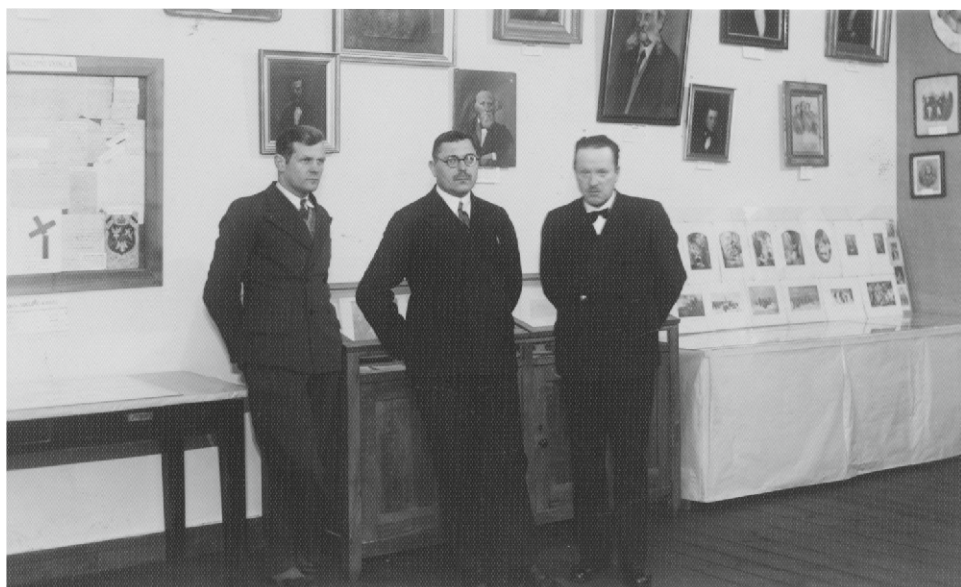
Parodą gausiai lankė miesto mokyklų moksleiviai, ūkininkai, 8-ojo pėstininkų pulko kariai.

¹ Waidacher F. *Bendrosios muzeologijos metmenys*, Vilnius, 2007, p. 316–329.

² Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika 1930–1939 m., sud. ir red. V. Šiukščenė, Šiauliai, 1998, p. 40.

³ *Ten pat*, p. 44.

⁴ *Ten pat*, p. 45.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus parodos, skirtos 1863 m. sukilimo 70-mečiui, rengimo komitetas: Česlovas Liutikas, Peliksas Bugailiškis, Boleslovas Pečkauskis. 1933 m. ŠAM T-N 1273

Muziejaus vedėjas Č. Liutikas lankytojams pageidaujant skaitė paskaitą „1863 m. sukilimas ir jo reikšmė lietuvių tautai.“

„1934 m. sausio mėn. 15 d. 18 val. 30 min. uždaryta 1863 m. sukilimo paroda“⁵, nors kvietime į parodos atidarymą buvo nurodyta, kad „Paroda truks iki 1933 m. gruodžio m. 31 d.“⁶

Šią parodą P. Bugailiškis išskyrė iš kitų tuo metu muziejaus organizuotų parodų: „[parodai – V. Š.] buvo surinkta arti 500 eksponatų, iš jų beveik 100 – Šiaulių ir artimose apskrityse. Dalis jų atiteko muziejui, sudarydama istorijos skyriaus pagrindą. Lankytojų šioje parodoje buvo 3 685, tarp jų – 59 ekskursijos su 2 348 asmenimis. Parodos proga perskaičiau pranešimą apie 1863 m. sukilimą, apibūdindamas parodos eksponatus, vėliau paskaitą skaitė prof. A. Janulaitis ir plk. Kiršinas.“⁷

Tais pačiais 1933 m. muziejus išleido Janapolio kunigo Juozo Vitkaus prisiminimus apie 1863 m. sukilimą.⁸

Ir pasibaigus parodai, muziejų pasiekdavo sukilimo medžiaga, nes žinia apie tai, kad „Aušros“ muziejus renka šią medžiagą jau buvo pasklidus po Lietuvą. „Aušros“ muziejaus paraginti to meto mokslininkai, visuomenės veikėjai, kraštotyrininkai rinko ir skelbė sukilimo medžiagą.“

„Aušros“ muziejuje dalis parodos eksponatų ir vėliau gaunama medžiaga buvo įtraukta į akcesijos procesą¹⁰ ir, kaip jau minėta, sudarė Istorijos skyriaus rinkinių pagrindą ir leido tuometinėje muziejaus ekspozicijoje išskirti temą „1831 m. ir 1863 m. sukilimų paminklai“. Šis ekspozicijos skyrius – tai „atskiras kambarys su sukilėlių ginklų ir aprangos, paveikslų, portretų, fotonuotraukų, sukilėlių gamintų kalėjimuose ir tremtyje dirbinių, suvenyrų“¹¹ ekspozicija.

Ekspozicija gyvavo iki muziejaus evakuacijos 1943 m.

⁵ *Ten pat*, p. 49.

⁶ Kvietimas Jackui Sondeckiui atsilankyti į Šiaulių kraštotyros draugijos ruošiamos 1863 metų sukilimo parodos atidarymą.

1933 m. gruodžio 3 d. 13 val. „Aušros“ muziejaus patalpose (Aušros al.), Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM) I-R 10803.

⁷ P. Gyvenimo vieškeliais: Medžiaga istorijai, Šiauliai, 1994, p. 389.

⁸ Vitkus J., kun. 1863 metų sukilimas Lietuvoje (prisiminimai), Šiauliai, 1933, 23 p.

⁹ Petkevičaitė G. 1863 metai, *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr. 1, p. 38–42; Petkevičaitė G. 1863 metų tremtinių vargai, *Gimtasai kraštas*, 1934 Nr. 1, p. 43–44.

¹⁰ Waidacher F. *Bendrosios muzeologijos metmenys*, Vilnius, 2007, p. 251.

¹¹ Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais: Medžiaga istorijai*, Šiauliai, 1994, p. 388.

Medžiagai apie sukilimą rinkti buvo panaudotos ir „Aušros“ muziejaus leidžiamos ir platinamos anketos. 1936 m. buvo išleista anketa Nr. 13 „Baudžiavos gadynė“. Keletas anketos klausimų netiesiogiai, o 3 klausimai tiesiogiai susiję su 1863 m. sukilimu:

„35. Kaip atsiliepdavo baudžiauninkai į įv.[airias] skriaudas? Ar būdavo pasipriešinimų ir kuriuo būdu (skundai, streikai, susirėmimai)? Smulkiau aprašyti jų eigą, pasekmes, vadovus.

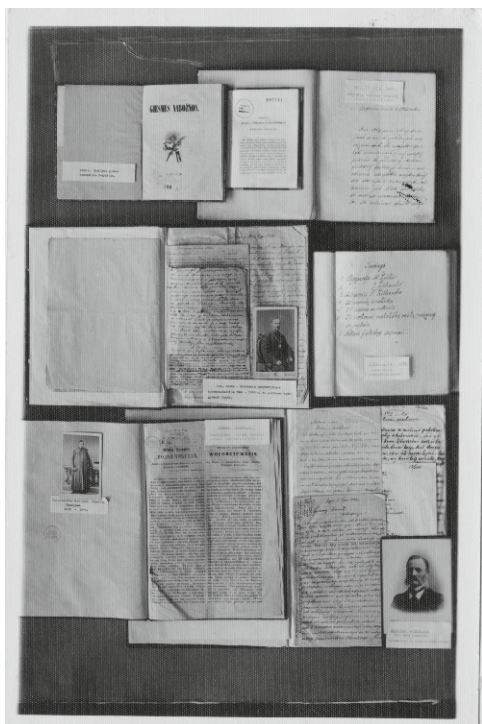
36. Ar buvo kiek pagerėjusi prieš 1861 m. būklė ir kiek?

37. Kas ir kaip skelbė 1861 m. manifestą apie baudžiavos panaikinimą? Kaip žmonės suprato ir kaip juos veikė jo paskelbimas?“¹²

Anketa išleista 450 egzempliorių tiražu. Iki 1940 m. gauti 56 respondentų, daugiausia vyresnio amžiaus žmonių iš visos tuometinės Lietuvos, atsakymai į anketos klausimus. Vieni atsakymai trumpi, kiti išsamesni, atskleidžiantys baudžiavos panaikinimo situaciją ir 1863 m. sukilimo įvykius. Šiandien atsakymai į anketos klausimus traktuotini kaip atitinkamas 1863 m. sukilimo istorijos šaltinis, nes respondentai arba patys dalyvavo minimuose įvykiuose, arba dalyviai buvo jų tėvai, giminaičiai. Aptartos anketos sudaro dalį Šiaulių „Aušros“ muziejaus etnografinio archyvo, kuris 2006 m. buvo pripažintas nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą.

Per karą evakavus „Aušros“ muziejaus rinkinius, dalis eksponatų žuvo ar dingo. Kadangi po sukilimo parodos didžioji eksponatų dalis buvo nufotografuota, iš išlikusių fotografijų galima teigti, kad tarp per karą žuvusių ir dingusių „Aušros“ muziejaus eksponatų buvo ir sukilimo medžiagos. Po karo „Aušros“ muziejui netekus patalpų, eksponatai buvo saugomi nepritaikytose saugyklose. 1959 m. įrengus pirmąją pokarinę ekspoziciją Venclauskių namuose Vytauto g. 89, joje vietos skirta ir 1863 m. sukilimo temai. 1963 m., minint sukilimo 100-metį, ekspozicija buvo pertvarkyta. Sukilimo jubiliejui buvo skirta paroda.¹³ Deja, apie tai detalesnės informacijos neišliko.

1863 m. sukilimo temai vietos buvo skirta ir naujojoje muziejaus ekspozicijoje, 1978 m. atidarytoje tame pat muziejui sugrąžintame pastate Aušros alėjoje, kuriame veikė 1933 m. paroda. Iš išlikusio šios ekspozicijos plano, parengto dar 1974 m.¹⁴, matome, kad su nagrinėjama tema sielos ekspozicijos antrojo skyriaus temos: „Baudžiavos panaikinimas“ ir „1863 m. sukilimas“, kuris traktuotas tik kaip antibaudžiavinis judėjimas, klasių kovos išdava. Pasak tuometinės Ikitarybinio laikotarpio istorijos skyriaus vedėjos, dr. Birutės Salatkienės, rengiant ekspoziciją, nuo plano buvo nukrypta: atsisakyta numatytų eksponuoti daugelio dokumentų fotokopijų, rusų demokratų Nikolajaus Černyševskio, Aleksandro Gerceno, Nikolajaus Ogariovo portretų kopijų ir kt. Ekspozicijoje abi temos buvo sujungtos ir sudarė vieną ekspozicijos skyrių „Baudžiavos panaikinimas ir 1863 m. sukilimas“. Eksponuotos originalios sukilimo vadų ir sukilėlių fotografijos, dailininko, sukilimo dalyvio Romano Alekno-Švoinickio piešti sukilimo vadų portretai, dailininko

Šiaulių „Aušros“ muziejaus paroda, skirta 1863 m. sukilimo 70-mečiui. 1933 m. ŠAM T-N 1211

¹² Anketa Nr. 13 „Baudžiavos gadynė“, ŠAM, EA, Anketa Nr. 13.

¹³ Šiaulių „Aušros“ muziejus, teksto autorė ir sud. B. Salatkienė, Šiauliai, 1993, p. 53.

¹⁴ Šiaulių „Aušros“ istorijos-etnografijos muziejaus būsimos ekspozicijos planas. 1974 m., ŠAM archyvas, 199.

*Šiaulių „Aušros“
muziejaus paroda,
skirta 1863 m.
sukilimo 70-mečiui.
1933 m. Poz. XVIII-1*

Artūro Grotgerio piešinių sukilimo tema kopijos. Naudotos pagalbinės eksponavimo priemonės – žemėlapis „1863 m. sukilimas Šiaulių apskrityje“ ir kt. Sukilėlių kariniai veiksmai iliustruoti XIX a. ginklais, o kasdienis jų gyvenimas – asmeniniais daiktais, tremtis – sukilėlių laiškais iš tremties, tremtyje pagamintais dirbiniais. Beje, šie eksponatai – iš duonos minkštimo padaryti kryželis, rožinis, medinė dėžutė tabakui, ašutinė apyrankė ir kt. – keldavo didžiausią muziejaus lankytojų susidomėjimą.

Ekspozicija buvo pertvarkyta 1992 m. Įrengta nauja ekspozicijos dalis „Lietuva ir Šiaulių kraštas 1861–1914 m.“. Esminių eksponatūros pakitimų nebuvo, keitėsi sukilimo traktavimas. Ekspozicija buvo demontuota 2000 m. Nuo to laiko „Aušros“ muziejuje ekspozicijos 1863 m. sukilimo tema nebėra.

Panašios, didesnės ar mažesnės 1863 m. sukilimui skirtos ekspozicijos buvo daugelyje to meto Lietuvos muziejų. Jas vienijo sukilimo, kaip antibaudžiavinio judėjimo bei klasių kovos išraiškos traktavimas.

Sukilimo 125-ųjų metinių minėjimas 1988 m. tapo svarbiu įvykiu visoje Lietuvoje, ypatingai Šiauliuose. Birželio mėnesį įsteigtas Lietuvos persitvarkymo sąjūdis kėlė visuomenės susidomėjimą tautos praeitimi, skatino naują požiūrį į laisvės kovas, tame tarpe ir 1863 m. sukilimą.

Šiaulių „Aušros“ muziejus sukilimo 125-ųjų metinių proga surengė parodą. Joje eksponuoti 103 eksponatai: daiktai, spaudiniai, dokumentai, piešiniai bei grafikos lakštai. Gausa išsiskyrė fotografijos – jų buvo eksponuojama net 63. Tai lėmė gausus šios temos fotografijų rinkinys, suformuotas dar prieškariniu. Istorijos skyriaus muziejininkė Irena Nekrašienė parengė paskaitą „1863 metų sukilimas“, kuri buvo skaitoma parodoje ir, esant pageidavimui, kitose auditorijose. Lapkričio mėn. pabaigoje paroda buvo perkelta į Panevėžio kraštotyros muziejų ir eksponuota ten iki metų pabaigos.

„Aušros“ muziejus buvo parengęs ir kilnojamąją parodą „1863 metų sukilimas“, kuri buvo eksponuota tuometiniame Šiaulių pedagoginiame institute (dabar – Šiaulių universitetas), kitose institucijose Šiauliuose ir regione.

Buvo susirūpinta tiesioginio sukilimo liudininko, sukilėlių egzekucijos vietos – Sukilėlių kalnelio – autentikos atkūrimu. Su Sukilėlių kalneliu yra susiję ir keletas „Aušros“ muziejaus eksponatų.

Sukilėlių kalnelis Šiauliuose – viena iš žymiausių sukilimo istorinės atminties vietų Lietuvoje. Šiandien tai vienas didingiausių ir iškiliausių paminklų Lietuvoje, skirtų 1863 m. sukilimui.

Iš 59 Kauno gubernijoje mirtimi nubaustų sukilėlių 11 buvo sušaudyta ar pakarta šioje, tuomet miesto pakraštyje buvusioje vietoje. Nuo 1863 m. birželio 14 d. iki 1864 m. kovo 6 d. kalnelyje įvykdytos septynios egzekucijos, nužudyti bajorai Paulinas Bagdonavičius (Niečujus), Bronislovas

Romanas Alekna Švoinickis. Kunigo Antano Mackevičiaus portretas. Portretas buvo eksponuotas 1933 m. „Aušros“ muziejuje surengtoje sukilimo 70-mečiui skirtoje parodoje. Prie portreto yra išlikusi parodos etiketė: Kun. Mackevičius Antanas vienas sukilimo vadų; 1863 m. XII pakartas Kaune. Anot sukilėlio Taraškevičiaus iš Papilės parap., tamsus brunetas su ūsais ir truputį pakirpta barzda, atrodęs pavargęs, su įdubusia krūtine, kiek sulinkęs, tačiau akyse buvo matoma energija ir drąsa, dėl kurios kiekvienas jo klausėsi ir gerbė. Kariškai jis nebuvo išmokslingas, bet žmonių širdis valdęs. ŠAM D-T 4131

Kvietkauskas, Aleksandras Kučiauskis, Mečislovas Scipijonas, Konstantinas Sungaila; kariškiai Aleksandras Kobilinskis, Andrejus Kuprijenka; valstiečiai Kazimieras Braziulis, Jonas Morkis, Jurgis Pranaitis; miestelėnas Albinas Verbliugevičius. Sukilėlius žudydavo grojant kariuomenės orkestrui. Įvykdžius nuosprendžius, nužudytųjų palaidojimo vietos būdavo sutrypiamos arklių kanopomis, kad neliktų jokio ženklo ir artimieji negalėtų pasiimti nužudytojo palaikų. Kalnelis, anksčiau vadintas Ponų kalneliu (priklausė grafui Nikolajui Zubovui), žmonių pradėtas vadinti Sukilėlių kalneliu. Čia buvo pastatytas kryžius, bet caro valdžia jį nuvertė. Laikui bėgant, vietovė apaugo neišbrendama žole, laukiniais krūmokšniais, apie ją ėmė sklisti baisios istorijos ir legendos. Žmonės čia mažai lankydavosi. Spaudos draudimo laikais knygnešiai nuo žandarų čia slėpdavo knygas.

Pirmojo pasaulinio karo metais ant kalnelio šlaito buvo įrengtos vokiečių karių kapinės. Kapai pažymėti kryžiais su karių pavardėmis. Kapinės buvo prižiūrimos ir tvarkomos.

Po Pirmojo pasaulinio karo Šiauliams atsistatant ir plečiantis, Sukilėlių kalnelis priartėjo prie miesto. 1922 m. pradėjus žemės reformą, prasidėjo grafų Zubovų valdų, į kurių sudėtį įėjo Sukilėlių kalnelis, parceliacija. Pradėti pardavinėti čia suformuoti sklypai, dygo mediniai pastatai. Miesto šviesuomenei tai atrodė didžiausias sukilėlių atminimo išniekinimas. 1923 m. vasario 20 d. įsisteigus Lietuvai pagražinti draugijos Šiaulių skyriui, jis ėmėsi rūpintis ir Sukilėlių kalneliu. 1924 m. balandžio 6 d. draugija prašė paskirti jai Sukilėlių kalnelį, uždrausti statybas šioje vietoje. Balandžio 30 d. Žemės reformos valdyba sutiko kalnelį perduoti draugijos Šiaulių skyriui. Dėl iškilusių formalumų skyrius kalnelį perėmė tik 1926 m. birželio 14 d. Iš karto pradėti tvarkymo darbai. Miesto mokyklų moksleiviai kalnelį nuvalė, apsodino medžiais. Kasant duobes medeliams, buvo aptikti ir sukilėlių palaikai. Kalnelis aptvertas tvorele. Aplink kalnelį suprojektuotos bevardės gatvės buvo pavadintos Sukilėlių, sukilimo dalyvio rašytojo Juozo Miliausko-Miglovaros vardais.

Susirūpinta paminklu, kuris turėjo atsirasti kalnelyje. Buvo sudarytas paminklo statybos komitetas, kurį sudarė pirmininkas, Mokytojų seminarijos direktorius Juozas Orlauskis, ir nariai: miesto burmistras Jackus Sondeckis, buvęs apskrities viršininkas Antanas Staškevičius, gydytojai Jonas Mickis, Domas Jasaitis. Dėl paminklo projekto tartasi su skulptoriaumi Juozu Zikaru. Nesulygus kainos, skulptoriaus paslaugų atsakyma. Skulptoriaus sukurtas paminklo gipsinis maketas saugomas „Aušros“ muziejuje. Projektą be atlygio pasisūlė parengti miesto inžinierius Karolis Reisonas (1894–1981). Projektuojamas paminklas buvo skiriamas ne tik sukilėlių, bet ir keliolikos lietuvių karių, 1919 m. žuvusių Šiauliuose kovose su bermontininkais ir palaidotų senosiose miesto kapinėse,

Sukilimo rėmėjas, Šiaulių pavieta bajorų maršalka Felicijonas Karpis iš Rėkyvos. ŠAM Poz 507 VIII

sutikimas. Dalis visuomenės tam priešinosi – prie Sukilėlių kalnelio buvo ir vokiečių karių kapai. Diskusijos tęsėsi trejus metus. Karių palaikų perkėlimo buvo atsisakyta.

Iškilmingas pirmojo Lietuvoje paminklo, skirto 1863–1864 m. sukilėlių atminimui, pašventinimas ir atidengimas įvyko 1935 m. gegužės 30 d. Ta proga surašytame akte skelbiama, kad „1935 m. gegužės mėn. 30 d. <...> iškilmingai pašventintas paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę, pastatytas 1931 m. Šiauliuose ant sukilėlių kalnelio.“¹⁵ Perlaidoti čia rasti sukilėlių palaikai. Iškilnėse dalyvavo ne tik miesto visuomenė, mokytojai ir moksleiviai, Lietuvos kariuomenės vadovybė, šauliai, bet ir gausios svečių delegacijos iš Kauno ir kitų Lietuvos vietų. „Aušros“ muziejuje saugomi šį įvykį įamžinusio nežinomo fotografo darbai.

Paminklas ant Sukilėlių kalnelio tapo Šiaulių kultūrinį įvykių, iškilmingų švenčių vieta.

Per Antrąjį pasaulinį karą paminklas nenukentėjo, tik pasikeitė jo aplinka. Kalnelio teritorijoje iki pat paminklo laiptų buvo palaidoti per Antrąjį pasaulinį karą žuvę vokiečių kariai. 1955–1957 m. paminklas buvo rekonstruojamas. Sovietinių valdininkų valia nuo paminklo buvo nuimtos metalinės lentos su užrašais „Tiems, kurie žuvo už Lietuvą“ ir „Tėvyne, būk laiminga amžinai“. Tokio pat likimo sulaukė ir sukilėlių pavardės. Buvo užmūryti Gediminaičių stulpai ir nuimtas kryžius. Paminklinės lentos tuometinio „Aušros“ muziejaus direktoriaus Juliaus Naudužo rūpesčiu buvo perduotos muziejui (tik gerokai vėliau – 1980 m., jos tapo muziejaus eksponatais), o kryžius – šv. Petro ir Povilo bažnyčiai (dabar – šv. Petro ir Pauliaus katedra).

1957 m. paminklo priekyje buvo primontuota skulptoriaus Antano Dimžlio (1920–2010) skulptūrinė kompozicija „1863 m. sukilėliai“. O 1956 m. architektas Vytautas Nistelė, tuomet ėjęs

atminimui. Galvota jų palaikus taip pat perkelti į Sukilėlių kalnelį, kuris dar iki paminklo statybos pradžios jau buvo tapęs oficialių miesto renginių vieta. 1928 m. čia vyko išpūdingas Lietuvos nepriklausomybės dešimtųjų metinių minėjimas, buvo atidarytas Nepriklausomybės sodas. Būsimasis paminklas buvo pradėtas vadinti Nepriklausomybės paminklu.

1930 m. paminklo statybos komitetas kreipėsi į Vidaus reikalų ministerijos Statybos inspekciją su prašymu „leisti statyti Šiauliuose [...] paminklą žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę.“¹⁵ 1931 m. sausio mėn. 17 d. buvo patvirtintas inžinieriaus K. Reisono parengtas paminklo, numatyto statyti Nepriklausomybės sode (Sukilėlių kalnelyje), projektas.¹⁶ Tai turėjo būti 14 metrų aukščio rausvo granito obeliskas. Numatyta paminklą statyti visuomenės lėšomis, pradėtos rinkti aukos. Miesto savivaldybė skyrė 8 250 Lt, apskrities savivaldybė – 500 Lt, organizacijos, įstaigos – 5 487 Lt, tarnautojai – 2 085 Lt. Statyti pradėta tais pačiais metais. Darbams baigti trūko lėšų. Joms surinkti Paminklo statybos komitetas 1930 m. lapkričio 8 d. surengė vakarą-balių.

1931 m. rudenį paminklas, kainavęs 19 468 Lt, buvo užbaigtas. Paminklą atidengti buvo planuojama ir 1932 m., ir jubiliejiniais 1933 m. Tartasi dėl žuvusių karių palaikų perkėlimo į kalnelį. Tam buvo gautas valdžios ir dvasininkų

¹⁵ LCVA, F. 1622, ap. 4, b. 109, l. 2.

¹⁶ LCVA, F. 1622, ap. 4, b. 109, l. 1.

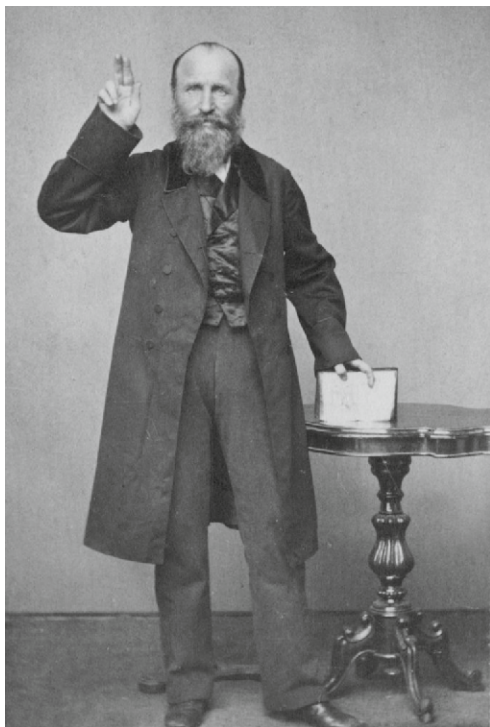
¹⁷ Aktas 1931 m. Šiauliuose, ant Sukilėlių kalnelio pastatyto paminklo žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę iškilmingo pašventinimo. 1935-05-30, kopija, ŠAM I-R 3776.

miesto architekto pareigas, paminklą nufotografavo, architektė Apolonija Nistelienė su pagalbininkais padarė paminklo matavimus. Tai labai praverė po trijų dešimtmečių nutarus grąžinti paminklo pirminę išvaizdą.

Nepaisant to, kad 1969 m. Nepriklausomybės paminklas ir sukilėlių kapas buvo paskelbti respublikinės reikšmės istorijos paminklu, Šiaulių miesto vystymo generaliniame plane buvo numatyta Sukilėlių kalnelio rajone pastatyti daugiaaukščius pastatus. 1985 m., ruošiantis 1986 m. rugsėjo mėn. paminėti Šiaulių miesto įkūrimo 750-ąsias metines, Sukilėlių kalnelis buvo aptvarkytas, paminklas restauruotas. 1987 m. gegužės 15 d. žymūs respublikos architektai, paminkloaugininkai, miesto kultūros darbuotojai nepritarė planams statyti daugiaaukščius pastatus ir rekomendavo paruošti Sukilėlių kalnelio paminklinės teritorijos regeneracijos projektą.

1988 m. minint 1863 m. sukilimo 125-ąsias metines, Kultūros fondo Šiaulių miesto tarybos iniciatyva buvo nutarta sutvarkyti Sukilėlių kalnelį, atkurti Nepriklausomybės paminklo pirminę išvaizdą. Idėjai pritarė tuometinis miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, kuris paminklo sutvarkymo projektą buvo parengęs dar 1980 m. Tiesa, tuomet nebuvo nė kalbos apie paminklo autentiškos išvaizdos sugrąžinimą. Atkūrimo darbai pradėti 1988 m. vasarą. Buvo pagamintos bronzinės plokštės su 11 nužudytų sukilėlių pavardėmis, grąžintas šv. Petro ir Povilo bažnyčioje išsaugotas kryžius, atkurta simbolika. „Aušros“ muziejus grąžino lentas su užrašais „Tiems, kurie žuvo už Lietuvą“, „Tėvyne, būk laiminga amžinai“. Atkurtas keturlapis dobilas, kuriam vitražą sukūrė dailininkas Povilas Dobkevičius. Paminklo restauravimo architektūriniai darbai buvo patikėti architektui Kajetonui Jurėnui, architektas Vytenis Rudokas padarė brėžinius, skulptūrinės dalies darbus atliko skulptorius Kazys Kasperavičius, akmenis tašė tautodailininkas Adomas Ganasauskas, kalvystės darbus atliko J. Bukauskas. Darbams vadovavo nusipelnęs inžinierius Zenonas Sabalys. Daug prisidėjo miesto įmonės, pavieniai šiauliečiai, išsaugoję fotografijas su Sukilėlių kalnelio vaizdais. Baigiant paminklo restauravimo darbus, paminklo papėdėje buvo aptikta ertmė, kurioje buvo karstai su 3 sukilėlių palaikais ir kapsule. Kapsulėje rastas paminklo statytojų aktas, kurį 1935 m. gegužės 30 d. pasirašė Šiaulių apskrities viršininkas K. Kalendra, 8-ojo pėstininkų pulko vadas pulkininkas S. Butkevičius, Šiaulių miesto burmistras Juozas Valančius ir Paminklui statyti komiteto pirmininkas Juozas Orlauskis. Kapsulė ir akto kopija tapo „Aušros“ muziejaus eksponatais. Į naują kapsulę įdėtas akto originalas ir naujas aktas, kuriame surašyta, kokiomis aplinkybėmis paminklas Sukilėlių kalnelyje restauruotas, kas atliko svarbiausius darbus. Šio akto kopija taip pat saugoma „Aušros“ muziejuje.¹⁸ Nauja kapsulė su aktais iškilmingai įmūryta į restauruotą paminklą.

Restauruoto paminklo atidarymas 1988 m. spalio 27 d. tapo didžiuoju tautos švente. Tos dienos vakarą „Saulės“ kino teatre vyko 1863 m. sukilimo 125-ųjų metinių minėjimas. Susirinko pilnutėlė salė. Kino teatro fojė eksponuota šiauliečio dailininko Antano Krištopaičio akvarelių paroda, skirta

Sukilėlis-tremtinys Mykolas Strebeika iš tremties siunčia linkėjimus savo sūnui. ŠAM F-SF 3446

¹⁸ Atkurto Sukilėlių kalnelio paminklo iškilmingo pašventinimo aktas, 1988-10-27, kopija, ŠAM I-R 3777.

Sukilėliai-broliai Kazimieras ir Viktoras Vilkončiai iš Šiaulių pavieta. T-N 5041

paminklą pašventino monsinjoras Kleopas Jakaitis. Šis iškilmingas aktas priminė ir paminklo šventinimą 1935 metais. 1863 m. sukilimo jubiliejaus minėjimas žadino tautinius jausmus, inspiravo paskesnius tautinio ir politinio atgimimo įvykius Lietuvoje.

Praėjus penkeriems metams, 1993 m. balandžio mėn. viena iš paminklinių lentų – lenta su užrašu „Tėvyne, būk laiminga amžinai“ buvo pavogta. Antroji lenta gegužės mėn. sugrąžinta „Aušros“ muziejui. 1997 m. išlietos naujos lentos ir pritvirtintos paminklo priekyje. Likus metams iki sukilimo 150-ųjų metų, 2012 m. balandžio mėn. lentos su sukilėlių pavardėmis vėl buvo pavogtos.¹⁹

2001 m. Vokiečių karių kapų draugijos lėšomis buvo sutvarkytos abiejuose pasauliniuose karuose žuvusių vokiečių karių kapinės ir visa Sukilėlių kalnelio teritorija. 2002 m. miesto lėšomis centrinė obeliskio dalis nutinkuota baltai, nuvalyti paminklo akmenys, atnaujintas vitražas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 15 d. nutarimu Nr. 1634 Sukilėlių žudynių vieta ir kapai, vadinami Sukilėlių kalneliu (I 118KP: 1. Žudynių vieta ir kapai I 118K1P; 2. Nepriklausomybės paminklas I 118 K2P), paskelbti kultūros paminklu.

Atskira istorija apie skulptoriaus A. Dimžlio (1920–2010) bronzinio bareljefo-skulptūrinės grupės „1863 m. sukilėliai“ likimą. Šis bareljefas dailės istorikų vertinamas kaip viena brandžiausių pokario laikotarpio Lietuvoje sukurtų skulptūrinių kompozicijų. 1988 m. nuėmus ją nuo paminklo, siūlyta paminklo teritorijoje sumūryti stelą ir prie jos pritvirtinti skulptūrinę kompoziciją. Tačiau to nebuvo padaryta. Buvo autoritetingų siūlymų, tame tarpe skulptoriaus prof. Aloyzo Toleikio, kompoziciją laikinai perduoti „Aušros“ muziejui, tačiau perduotas buvo tik skulptūrinis akcentas – bronzinis ažuolų vainikas su skaičiais 1863, tapęs muziejaus eksponatu. Skulptūrinė kompozicija su nupjauta sukilėlio ranka, šautuvo vamzdžiu ir dalgiu ilgą laiką buvo saugoma įmonės UAB „Šiaulių apželdinimas“ sandėlyje. 1999 m. Šiaulių miesto valdininkai nutarė skulptūrą išgabenti į sovietinės

sukilimo jubiliejui. Salė papuošta trispalve, šalia kurios – vienuolika puokščių, skirtų vienuolikai Sukilėlių kalnelyje nužudytų sukilėlių ir didelis vainikas – žinomiesiems ir nežinomiems sukilėliams, kovojusiems už laisvės idealus.

Prie konferencijos organizavimo daug prisidėjo ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojai. Konferencijoje pranešimus skaitė mokslininkai-istorikai Egidijus Aleksandravičius („1863 m. sukilimas ir lietuvių nacionalinio judėjimo politinė programa“), Ona Maksimaitienė („1863 m. sukilimo koviniai veiksmai“), Algirdas Kulikauskas („1863 m. sukilimas ir carizmo politika Lietuvoje“), Arūnas Gumuliauskas („Šiauliai 1863 m. sukilime“), muziejininkė Birutė Salatkienė („1863 m. sukilimo medžiaga „Aušros“ muziejuje“).

Paminklo atidarymo ir pašventinimo iškilmės vyko 21 val. Į iškilmes kvieisti visi šiauliečiai. Raginta pasipuošti tautiniais drabužiais, ateiti susikaupus ir rimtai nusiteikus.

Eisena su trispalvėmis pajudėjo iš „Saulės“ kino teatro. Puokštes ir vainiką nešė jaunuoliai tautiniais rūbais. Dar gerokai iki 21 val. kalnelio prieigos buvo užtvindytos žmonių. Atgimusį

¹⁹ Žadeikytė R. Redakcija nustatė vagystę Sukilėlių kalnelyje, *Šiaulių kraštas*, 2012 balandžio 6 d; Metalų vagys niokoja Kultūros paveldą, *Šiaulių kraštas*, 2012 balandžio 10 d.

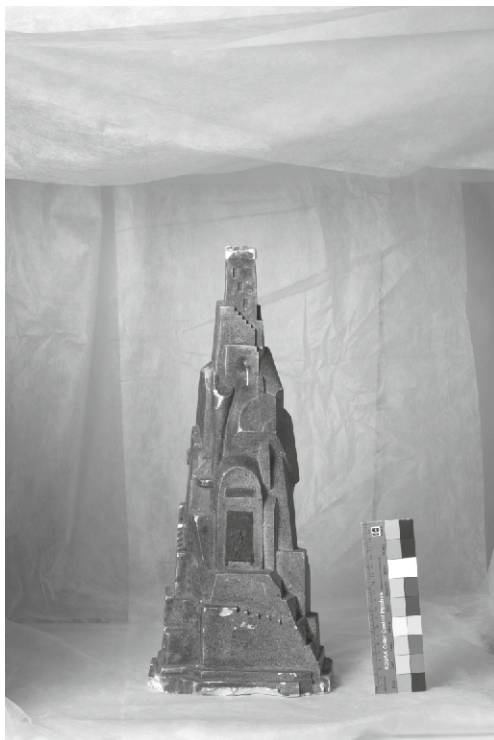
ideologijos paminklų Grūto parką – užteko to, kad kūrinys sukurtas sovietmečiu, į jo turinį nebuvo atsižvelgta. Šiaulių valdininkų veiksmai – nuimti skulptūrinę grupę nuo paminklo ir ją išgabenti iš Šiaulių – vertinti kaip trumparegystės ir tamsumo apraiška. Kilus sąmyšiui, skulptūra buvo grąžinta į Šiaulius. Dėl kūrinį ištikusio tokio likimo labai sielojosi pats autorius. Jam buvo skaudu, kad kūrinį išniekino atkurtos nepriklausomos Lietuvos valdininkai. Skulptoriaus ir jo bendražygių pastangomis buvo svarstoma skulptūrą pastatyti Kauno centre ar Karo muziejaus sodelyje. 2000 m. Šiaulių miesto taryba nubalsavo, kad skulptorius A. Dimžlys gali išsigabenti paminklą į gimtąjį miestą Pasvalį. Pasvaliečiai džiaugėsi gavę vertingą kraštiečio kūrinį. Skulptūrą savo lėšomis pervežė, restauravo ir priglaudė pasvalietis verslininkas Rimas Želvys. Pats skulptorius parinko jai vietą ir padarė projektą. Skulptūra šiuo metu priklauso Pasvalio rajono savivaldybei. Šiauliai savo noru neteko vieno ryškiausių 1863 m. sukilimo istorinės atminties meninių akcentų.

2008 m. minint 1863 m. sukilimo 145-ąsias metines Lietuvos nacionaliniame muziejuje surengta paroda „1863 m. sukilimas – 145“ (eksponuota gegužės 8–lapkričio 9 d.).²⁰ Parodoje eksponuotos sukilėlių fotografijos, portretai, asmeniniai daiktai, sukilėlių-tremtinių dirbiniai. Pirmą kartą buvo plačiau pristatyti eksponatai iš 1989 m. Vilniaus šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčioje rasto, greičiausiai slapto sukilėlių archyvo: sukilimo vadovybės atsišaukimai, instrukcijos sukilėliams, pranešimai iš užsienio apie ginklų pirkimą, finansiniai dokumentai, sukilėlių laikraščiai bei jų naudotas Vilniaus miesto planas. Pristatytos Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomos sukilėlių bylos, raportai apie bausmes ir jų vykdymą, Karo lauko teismo nuosprendžiai, tremčiai pasmerktų sukilėlių sąrašai. Eksponuoti eksponatai ir iš šio archyvo saugomo grafo Michailo Muravjovo muziejaus, veikusio Vilniuje 1898–1915 m., rinkinių. Šis muziejus kaupė dokumentinę ir daiktinę medžiagą apie Vilniaus generalgubernatoriaus veiklą malšinant sukilimą. Parodai eksponatus skolino ir kiti Lietuvos muziejai: Kelmės krašto, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės, Šiaulių „Aušros“, Žemaičių „Alkos“.

Šiuo metu Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspozicijos 3 salėje „Lietuva XIX amžiuje“ vietos skirta ir 1863 m. sukilimui, simbolizuojančiam pavergtos tautos pasipriešinimą okupantams.

1993 m., minint 1863 m. sukilimo 130-ąsias metines, Paberžėje (Kėdainių r.) sukilimo rėmėjo, vokiečių kilmės barono Stanislovo Šilingo dvare, statytame 1796 m., buvo atidarytas Kėdainių krašto muziejaus padalinys – 1863 m. sukilimo muziejus, vienintelis toks Lietuvoje. Būtent čia, Paberžėje kunigas Antanas Mackevičius iš aplinkinių kaimų valstiečių suformavo vieną pirmųjų Kauno gubernijoje 250 sukilėlių būrį ir 1863 m. kovo mėnesį pradėjo sukilimą. Kunigas A. Mackevičius dažnai pietaudavo S. Šilingo dvare, su juo aptardavo sukilimo reikalus. Išskirtinė ir dvaro aplinka – parke prieš dvaro rūmus yra supiltas sukilėlių atminimo pilkapis, Paberžės kapinaitėse yra palaidota sukilėlių. Kunigui A. Mackevičiui atminti pastatytas koplytstulpis.

2009–2012 m. vyko muziejaus rekonstrukcija. 2012 m. birželio 12 d. pristatytas rekonstruotas

Juozas Zikaras. Paminklo, numatyto statyti Šiauliuose, Sukilėlių kalnelyje, maketas. 1927 m. ŠAM D-PS 24

²⁰ Šėma T. Paroda „1863 m. sukilimas – 145“, *Lietuvos muziejai*, 2008, nr. 2, p. 20.

Paminklas Sukilėlių kalnelyje Šiauliuose. Autorius – Karolis Reisonas. ŠAM Neg. 417

dvaras ir naujai įrengta moderni ekspozicija, kurios pagrindu pasirinktas raudonos ir baltos spalvų derinys bei dvipusiškumo aspektas. Pasirinktos spalvos simbolizuoja sukilimo dalyvių grupes – „raudonuosius“ ir „baltuosius“. „Raudonieji“ – demokratinių pažiūrų piliečiai, dauguma jų – valstiečiai. „Baltieji“ – LDK ir Lenkijos bajorai, šlėktos. Kai kuriose erdvėse įvesta ir tamsiai pilka spalva – tai trečioji sukilimo pusė, carinės Rusijos kariai. Šią koncepciją padiktavo istoriniai faktai – sukilimo eiga, asmenybės bei dvaro pastatas, išlikęs per daugelį neramumų. Kita ekspozicijos dalis – stilizuota dvaro aplinka. Čia panaudoti XIX a. I p.–XIX a. vid. daiktai: knygos, indai, buitės aksesuarai. Instaliacijos, kiti dizaino sprendimai (ekspoziciniai baldai, įvairių formų standai, ekspozicinis apšvietimas) paryškina autentiškus eksponatus. Informacija pateikta šiuolaikiškai, įdomiai ir įtaigiai.²¹

Šiame muziejuje 2013 m. – 1863 m. sukilimo – metais vyks pagrindinis sukilimo jubiliejaus minėjimas, Kėdainių krašto muziejus organizuos tarptautinę konferenciją „1863 m. sukilimas Lietuvoje ir Lenkijoje“, sukilimui skirta ekspozicija bus atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Ruošiantis minėti sukilimo 150-ąjį jubiliejų, 2012 m. liepos 18 d. Vilniuje, Taikomosios dailės muziejaus kiemelyje buvo atidengta memorialinė lenta, skirta 1863–1864 m. sukilimo dalyviams. XIX a. II p. Senajame arsenale, dabartiniame Taikomosios dailės muziejuje, buvo įrengtos sukilimą malšinusių carinės Rusijos kazokų kareivinės. Remiantis atsiminimais, šių kareivinių kiemelyje, tikėtina, buvo žiauriai nukankinti sukilimo dalyviai. Nors faktą patvirtinančių archeologinių duomenų trūksta, viliamasi, kad jungtinėmis archeologų ir istorikų pastangomis bus nustatytos palaidotų sukilėlių pavardės. Nors lentos atidengimas vertintas nevienareikšmiškai, siūloma lentą paskelbti viena iš sukilimą simboliškai įprasminančių vietų.

Būta ir vietinių iniciatyvų vienaip ar kitaip pažymėti 150-ąjį sukilimo jubiliejų. Štai 2012 m. lapkričio mėn. Akmenės rajone Užbrasčių miške atidengtas paminklinis akmuo, skirtas sukilimo dalyviams pagerbti. Bemaž 10 tonų sveriančiame žmogaus ūgio akmenyje iškalta Vytis ir užrašas: „1863 sukilėlių pergalei įamžinti Užbrasčiai“. Tai jau antroji vieta Akmenės rajone, kur įamžintas 1863 m. sukilėlių atminimas. Šiaulių apskrityje sukilimo organizatorius kapitonas Jonas Stanevičius, padedamas brolio Povilo, 1863 m. kovo pradžioje Biliūniškių miške, netoli dvarininko Važinskio palivarko, pradėjo telkti sukilėlius. Balandžio mėn. J. Stanevičiaus būryje jau buvo per 200 sukilėlių.

²¹ Prieiga per internetą <http://www.kedainiumuziejus.lt/Pub/default.aspx?Page=MuseumDepartment05>, žiūrėta 2012-10-26.

Papilę supantys gūdūs pelkėti miškai buvo nepalankūs veikti caro kariuomenei, todėl sukilėliai iš čia rengė išpuolius į Tryškius, Papilę, Akmenę. Ties Biliūniškėmis įvyko vienas iš žymesnių sukilimo mūšių, kurį sukilėliai laimėjo. Laimėta kova tapo Lietuvos sukilėlių kovinės taktikos pavyzdžiu. 1933 m. Šiaulių „Aušros“ muziejuje surengtos sukilimui skirtos parodos atidaryme sukilėlio anūku prisistatęs žmogus pasiūlė Biliūniškėse pastatyti paminklą ir paaukoti pinigų. Šiaulių savivaldybėje dirbęs iš Papilės krašto kilęs pedagogas Kazimieras Skerstonas parengė projektą, pagal kurį 1934 m. Biliūniškėse buvo pastatytas ir atidengtas betoninis obeliskas.²²

Be apžvelgtų muziejų parengtų ekspozicijų ir parodų, skirtų sukilimui, privačiu pristatyti ir kitą muziejuose saugomą medžiagą sukilimo tema.

Pradėjus domėtis, kokia medžiaga 1863 m. sukilimo tema saugoma Lietuvos muziejuose, susidurta su kelių problemų. Viena jų – eksponatų priskyrimas sukilimui ir jo epochai. Tai paprasta padaryti, kai kalbama apie dokumentus, oficialius spaudinius, fotografijas (iš dalies). Problemos atsiranda, atributuojuant ginklus, daiktus ir t. t. Daugeliu atvejų šios rūšies eksponatų sąsajos su sukilimu yra hipotetinės.

Kaip jau minėta, Lietuvos nacionalinio ir Šiaulių „Aušros“ muziejų sukilimo eksponatų rinkiniai šia tema yra gausiausi. Abu muziejai yra išleidę rinkinių katalogus.²³ Šiuo metu Lietuvos nacionaliniame muziejuje rengiamas katalogas „1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje“, kuriame be muziejaus eksponatų bus skelbiama ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugoma sukilimo medžiaga. Šiaulių „Aušros“ muziejus rengia parodą ir katalogą „1863 m. sukilimas: veidai, vardai, istorijos“. Kataloge bus pristatomi 19 Lietuvos ir 3 kaimyninių kraštų muziejuose (Gardino (Baltarusija) valstybiniame istorijos-archeologijos, Suvalkų ir Augustavo (Lenkija) krašto muziejuose) saugoma medžiaga.

„Aušros“ muziejaus 1863 m. sukilimo rinkinio pagrindą sudaro fotografijos. Jų priskaičiuojama arti dviejų šimtų. Tai sukilimo vadų, sukilimo dalyvių, rėmėjų ir nežinomų sukilėlių portretai, pakeliui į tremtį darytos fotografijos, vaizdai, kuriuose užfiksuoti paminklo Sukilėlių kalnelyje Šiauliuose atidengimo momentai ir kt. Dokumentų rinkinyje išskiriami su sukilimu susiję caro valdžios dokumentai ir 1933 m. rengtos parodos dokumentai: muziejaus darbuotojo B. Pečkausko susirašinėjimas su sukilėlių giminėmis, raštai Švietimo ministerijai prašant finansuoti parodos rengimą, Centraliniam valstybės archyviui prašant perduoti bylų parodai, sukilėlių sąrašai su pastabomis, kvietimas į parodos atidarymą, kviečiamųjų į parodos atidarymą sąrašas ir kt. Atskira eksponatų grupė – sukilėlių Juozo ir Felikso Liudkevičių, V. Kaznovskio ir kt. laišakai iš tremties į tėvynę, sukilėlio Jono Domaševičiaus 19 eilėraščių rinkinėlis.

Intriguojantis eksponatas – rankraštinė knyga „Автобиографическія замѣтки Графа М. Н. Муравьева 1863–1865“.²⁴ Tai dailia rašysena rusų kalba parašyta 427 puslapių knyga apie grafo Michailo Nikolajevičiaus Muravjovo gyvenimo tarpsnį 1863–1865 m. Kaip knyga pateko į muziejų – iki galo neaišku. Manytina, kad tai buvo vienas iš 1933 m. parodos „Aušros“ muziejuje eksponatų.

²² 1863 metų sukilimo medžiaga Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejuje: Katalogas, sud. L. Gaigalienė, Vilnius, 1978 [virš.: 1977], 87 p.; 1863 m. sukilimo medžiaga Šiaulių „Aušros“ muziejuje: Katalogas, sud. E. Raguckienė, Šiauliai, 1999, 24 p.

²⁴ Автобиографическія замѣтки Графа М. Н. Муравьева 1863–1865, ŠAM I-S 1002.

Sukilėlio ženklas. ŠAM I-D 422

Sukilėlių tremtinių dirbiniai: medinė dėžutė. ŠAM I-D 510

Apie tai teigti leidžia tituliname lape esantis įrašas ranka „D. Jasaitis“. Dr. Domas Jasaitis (1898–1977, JAV) buvo aktyvus Šiaulių kraštytyros draugijos narys, galėjęs perduoti jam priklausiusią knygą „Aušros“ muziejuje rengiamai parodai.

Nors knyga parašyta pirmuoju asmeniu, tai nėra paties M. N. Muravjovo ranka rašyta knyga. Sulyginus M. N. Muravjovo rankraščių, saugomų Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA), ir knygos pavyzdžius, matosi, kad rašyta ne vieno asmens. Be to, LVIA taip pat saugoma rankraštinė knyga „Записки графа Михаила Николаевича Муравьева. 1863, 1864 и 1865 г. Писаны в начале 1866 г. и в 1865 году. С. Петербург“²⁵ (F. 439, ap. 1, b. 59), kuri, nepaisant nedidelio pavadinimo skirtumo, yra identiška saugomai Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Tiesa, sulyginus abiejų knygų turinį, rasta kai kurių skirtumų. Keletas skirtumų – nedideli, jie galėjo atsirasti perrašant originalą. Ryškesnis skirtumas – dalis knygos, saugomos archyve, yra mašinraštis, kai kurios dalys sukeistos vietomis. Ši knyga rašyta dar kito asmens. Archyve saugomoje knygoje yra grafo M. Muravjovo muziejaus antspaudai. Tai leidžia daryti išvadą, kad ši knyga buvo minėto muziejaus eksponatas. Nenustatyta, ar yra, o jei yra, tai kiek, šios rankraštinės knygos variantų.

Eksponatų-daiktų grupėje išsiskiria teksto spausdinimo įrenginys bei eksponatai – sukilėlių tremtinių dirbiniai. Tai ašutinė apyrankė, iš plaukų supintas kaklo papuošalas, kryželiai: kaulinis, iš duonos minkštimo, medinis, rožiniai: balto metalo su dėklu, iš duonos minkštimo karoliukų, medinė tabokinė. Kaip matome, dirbiniai padaryti iš tuo metu tremtyje po ranka turėtos medžiagos – duonos minkštimo, kaulo, medžio, ašutų, net žmogaus plaukų.

Tokių ir panašių eksponatų aptinkama ir kituose muziejuose. Vienas tokių – sukilėlio tremtinio iš mamuto kaulo išdrožta lazda su monograma „MS“ ir įrašu: „1868 Tobolsk“, saugoma Ukmergės kraštytyros muziejuje.

Kelmės krašto muziejuje saugomas vienas įspūdingiausių 1863 m. sukilimo eksponatų – autentiška, vienintelė Lietuvoje išlikusi 1863 m. sukilimo vėliava su užrašu lenkų k. „Roku 1863 sierpnia 15 ofiara Familij Szymkiewiczow“ („1863 rugpjūčio 15 d. Šimkevičių šeimos auka“).

Vėliavą 1992 m. rado moksleiviai Kolainių (Kelmės r.) bažnyčios griuvėsiuose. Iki 2001 m. ji buvo saugoma mokykloje ir apie ją plačiau nebuvo žinoma. Gegužės mėn. per Kelmės rajono istorijos mokytojų konferenciją Kolainių pagrindinės mokyklos istorijos mokytoja Maja Patrovienė vėliavą perdavė Kelmės krašto muziejui. Vėliavos audinys buvo smarkiai pažeistas, gausiai nusėtas pelėsių dėmėmis, nešvarus, spalvos išblukusios ir pakitusios. O kaip gi kitaip? Juk vėliavai buvo 130 metų! Tiesiog stebuklas, kad tokiomis sąlygomis tekstilės dirbinys išliko. Lapkričio mėn. vėliava buvo perduota į Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centrą. Čia nustatyta, kad vėliava

²⁵ Записки графа Михаила Николаевича Муравьева. 1863, 1864 и 1865 г. Писаны в начале 1866 г. и в 1865 году. С. Петербург, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 59.

Sukilėlių tremtinių dirbiniai: rožinis iš duonos. I-D 425

autentiška. Ji buvo restauruota.

Spėjama, kad vėliava priklausė Kelmės krašte veikusiam sukilėlių būriui, kuriam vadovavo Plūščių dvaro, esančio netoli Kražių, ūkvedys Povilas Šimkevičius. Lieka neaišku, kaip vėliava atsirado Kolainiuose, kur tuo metu buvo įsikūręs turtingas karmelitų vienuolynas. Per sukilimą vienuolyne glausdavosi sukilėliai, jie būdavo remiami pinigais ir maistu. Galbūt jie ir paslėpė vėliavą bažnyčioje. Vėliava buvo eksponuota 2008 m. Lietuvos nacionaliniame muziejuje parodoje „1863 m. sukilimas – 145“, o Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus pasidarė šios vėliavos kopiją ir eksponuos ją šiuo metu rengiamoje sukilimui skirtoje ekspozicijoje.

Be šios vėliavos Vytauto Didžiojo karo muziejus yra pasigaminęs sukilėlio aprangos komplekto kopiją: surdutą, kelnės, batus ir kepurę-konfederatę bei sukilėlių ginklo – kovinio dalgio, kopiją. Šiame muziejuje saugoma gausi XIX a. ginklų kolekcija: vienvamzdžiai ir dvivamzdžiai medžiokliniai šautuvai kapsuline spyna, perdaryti iš titnaginių, pistoletai kapsuline spyna, kardai ir kt. šaunamieji bei šaltieji ginklai. Hipotetiškai galima teigti, kad ne šie, bet tokie ginklai buvo naudoti ir sukilime. Tik vienas pistoletas su kapsuline spyna galimai yra tiesiogiai susijęs su sukilimu. Pistoletas į muziejų pateko 1955 m. liepos 2 d. iš Kauno centrinės bibliotekos. Remiantis įrašais eksponatų apskaitos knygoje, ginklas priklausė Jaroslavui Vojnovskiui iš Zavišynų, o 1863 m. sukilime jį naudojo kun. Antano Mackevičiaus būrio sukilėlis Vaclovas Jankovskis. Iš ten pat į muziejų pateko ir sukilėlių naudotas spaudas su Vytimi ir ereliu. Dar vienas su sukilimu betarpiškai susijęs daiktas – beržo tošimi apvyniota keramikinė puodynė, kurioje buvo nešiojamas valgis sukilėliams. Puodynė įsigyta 1956 m. per ekspediciją tuometinio Dotnuvos rajono „Švyturio“ kolūkyje, kurio apylinkėse sukilėliai veikė itin aktyviai. Atskira eksponatų grupelė – sukilėlių-tremtinių dirbiniai: medinės dėžutės, darytos Kauno sunkiųjų darbų kalėjime su įrašais ir sukilimo simboliais, medinis rožinis. Ypatingas eksponatas – dvigubas auksinis žiedas, nežinomo sukilėlio-tremtinio dovana seseriai.

1936 m. muziejus iš dailininko Jono Mackevičiaus įsigijo keturias prieš metus jo nutapytas drobės: sukilimo vadų kun. Antano Mackevičiaus, Zigmanto Sierakausko ir Konstantino Kalinausko portretus ir sužetinę kompoziciją „1863 m. sukilimas“. Šią eksponatų grupę papildo dar viena drobė – dailininko Zigmo Petravičiaus „Kunigas A. Mackevičius laimina sukilėlius ir šventina jų vėliavas“. Kartu su skulptoriaus Konstantino Bogdano skulptūriniu kompozicija „1863 m. valstiečių sukilimas Lietuvoje“, sukurta 1958 m., šie kūriniai iliustruoja sukilimo istorinės atminties įprasminimo mene

Sukilėlių tremtinių dirbiniai: ašutinė apyrankė. ŠAM I-D 423

aspektą.

Originaliais eksponatais išsiskiria Trakų istorijos muziejaus kolekcija. Joje – oficialūs valdžios dokumentai, du Inturkės dvaro savininko B. Kontrimo laišakai. Du datuoti ginklai – kardai su makštimis leidžia juos priskirti sukilimui: viename išgraviruota data „1861“ ir įrašai „BOŻ ZBAW POLSKE“ (Dieve, saugok Lenkiją – lenkų k.) ir „POD TWOIE OBRONE, POVCIEKAMI“ (Tavo pagalbos prašome – lenkų k.). Kitame išgraviruotas sukilimo herbas ir data „1864“. Du daiktai priklausę nuteistiems sukilėliams, kalintiems Kaune. Medinė dėžutė su išpjaustytu įrašu: „Pamięć więzienia KOWNO 1865.“ (Kalinimo prisiminimui Kaunas, 1865 – lenkų k.) ir medinis mundštukas su išgraviruotu įrašu: „Kowno 1866“. Šie eksponatai yra analogiški Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomiems mediniams eksponatams, siejamiems su sukilėliais-kaliniais, kalėjusiais Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Trakų muziejuje saugoma keletas XIX a. leistų knygų apie sukilimą, atvirukų bei medalių, skirtų sukilimo atminimui, tarp kurių – šveicaro Fritz Ulysse Landry sukurtas medalis „NA PAMIĄTKĘ POWSTANIA POLSKI W ROKU 1863“ (1863 m. Lenkijos sukilimo atminimui – lenkų k.). Muziejus turi ir po sukilimo nuslopinimo buvusių populiarių ženklų ir segių su sukilimo simboliais ir šūkiais, pavyzdžių.

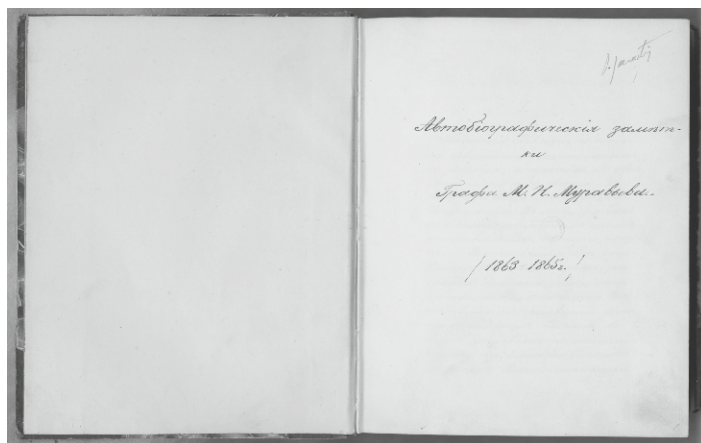
Telšių rajono savivaldybės Žemaičių muziejus „Alka“ turi negausų reikšmingų sukilimo eksponatų rinkinį. Du rinkinio eksponatus – medinę gertuvę ir pistoletą muziejui perdavė A. Činskis, gyv. Kalnėnų k. Telšių vlsč., radęs juos savo ūkyje ir tvirtinės, jog daiktai yra iš 1863 m. sukilimo laikų. Retas eksponatas – raudona, karoliukais siuvinėta sukilėlio kepurė. Iš Medingėnų dvaro į muziejų pateko nežinomo dailininko tapytas Raseinių apskrities sukilimo komiteto pirmininko Cezario Narbuto portretas (ŽAMD 940).

1863 m. sušaudytų sukilėlių kunigų Izidoriaus Noreikos ir Antano Gargaso (Gargo) palaikų perlaidojimas Telšių bažnyčios (dabar – šv. Antano Paduviečio katedros) šventoriuje 1922 m. užfiksuotas F. Kaplansko fotografijoje. Muziejuje saugomos ir perlaidojant sušaudytus kunigus rastos 2 kulkos.

Kėdainių krašto muziejaus 1863 m. sukilimo temos eksponatai šiuo metu eksponuojami 1863 m. sukilimo muziejuje Paberžėje. 1858 m. pastatytoje Paberžės švč. Mergelės Marijos apsilankymo bažnyčioje 1856–1863 m. klebonavo vienas iš sukilimo vadų – Antanas Mackevičius (1828–1863). Bažnyčioje ir klebonijoje rasti daiktai – Mišiolas, stalas, kėdė ir sekreteras šiandien traktuojami, kaip asmeniniai kunigo daiktai. Savo istorine-memorialine verte tai vieni svarbiausių temos eksponatų, prie kurių yra prisilietęs ir 1966–2005 m. Paberžėje klebonavęs kunigas vienuolis Algirdas Mykolas Dobrovolskis (Tėvas Stanislovas, 1918–2005).

Kiti eksponatai – dailės kūriniai, skirti sukilimui. Tai grafikų – Vytauto Kalinausko 4 linoraižiniai iš ciklo „1863 m. sukilimas Lietuvoje“ (1958–1964), Leono Glinskio linoraižiniai „Jungas“, „Varpas“, „Kovon“, sukurti 1963 m., 6 Albinos Makūnaitės iliustracijos V. Mykolaičio-Putino

*Intriguojantis
ekspонатas –
rankraštinė knyga
„Grafo M.N. Muravjovo
autobiografiniai
užrašai“.*

romanui „Sukilėliai“, Gražinos Didelytės ciklo „1863 metus prisiminus“ ofortai: „Kova“ (1976), „Kančia“ (1976), „Tremtis“, Alfonso Ambraziūno autorine technika sukurti darbai „Sukilėlis I, II“ (1993). Šie ir kiti dailininkų darbai užbaigia 1863 m. sukilimo muziejaus Paberžėje ekspoziciją, sustiprindami lankytojo patirtus įspūdžius.

Panevėžio kraštotyros muziejuje saugomos 2 XX a. I p. fotografijos, kuriose galime pamatyti, kaip tuo metu atrodė Paberžės bažnyčia ir barono Stanislovo Šilingo dvaras, šiandien viena pagrindinių sukilimo istorinės atminties vietų.

Dar vienoje, jau XX a. pr. šio muziejaus fotografijoje – dailininkas – aktyvus sukilimo dalyvis, už dalyvavimą sukilime ištremtas į Kazanės guberniją, Romanas Alekna Švoinickis (1845–1915) su sūnumi. Portretinė dailininko fotografija saugoma ir Kretingos muziejuje. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi šio dailininko piešti 1863 m. sukilimo vadų ir dalyvių portretai (5 vnt.), kurie buvo eksponuoti 1933 m. Šiauliuose vykusioje parodoje, vėlesnėse muziejaus ekspozicijose, o Lietuvos dailės muziejuje – R. A. Švoinickio tapyta drobė „Sukilėlių patrulis pamiškėje“.

1963 m. į Panevėžio kraštotyros muziejų pateko medalionas-gedulo ženklas, šimtmetį saugotas sukilėlio Jono Moigio (1841–1863) giminių. Šį medalioną po J. Moigio žūties (jauną studentą 1863 m. Paberžėje užkapojo caro kazokai) nešiojo jo seserys. Muziejuje yra ir sukilėlio portretinė fotografija.

1968 m. Karsakiškyje mokytojavęs Tamošiūnas Panevėžio kraštotyros muziejui perdavė keletą eksponatų, betarpiškai susijusių su sukilimu. Tai puošni parakinė, priklausiusi nežinomam sukilimo dalyviui-bajorui, kuris ją padovanojo sukilėliui Vaclovui Vidugiriui. Išsaugotas ir muziejui perduotas V. Vidugirio mirties liudijimas. Du namų darbo ginklai: durtuvas, rastas Panevėžio r., naudotas sukilėlių ir kalvio darbo kardas, datuotas 1830 m., priklausęs sukilėliui Silvestriui Kopūstui iš Palaukių k.

Panašūs ginklai – XIX a. kalvio darbo dalgis su ištiesinta įtvaro kojele, rastas Medeikių apylinkėse, ir ietigalis yra saugomi Biržų krašto muziejuje „Sėla“, dar vienas originalus ietigalis su kotu, galimai naudotas sukilėlių, – Babtų muziejuje.

1863 m. Švenčionyse ir jų apylinkėse vyko sukilėlių susirėmimai su carinės Rusijos kariuomene, Švenčionyse veikė sukilėlių pavieto komitetas. Šiandien Nalšios muziejaus ekspozicijoje eksponuojami savadarbiai sukilėlių ginklai – buožė, kuoka, durklas.

Marijampolės muziejuje saugomas įspūdingas ekspонатas – galimai sukilėlių naudotas būgnas. Toks įrašas yra prie eksponato Gaunamų ekspонатų knygoje. Kitas šio muziejaus ekspонатas – medinė XIX a. koplytėlė su Kristaus ir švč. Mergelės Marijos figūromis ir data ant skardinės plokštelės „1864“. Manoma, koplytėlė skirta 1863 m. sukilėliams atminti.

Medinė koplytėlė, skirta 1863 m. sukilėliams, tik sukurta šimtmečiu vėliau – XX a. viduryje,

saugoma Pasvalio krašto muziejuje. 1970 m. Pasvalio r. Janušų k. kapinaitėse buvo pastatytas kryžius su koplytėle. Kryžiui sunykus, 2004 m. koplytėlė pateko į muziejų.

Prieš keletą metų Raseinių krašto istorijos muziejaus ekspozicijoje buvo eksponuojamas A. Smilgos 1942 m. sukurtas žalvarinis atminimo medalis, skirtas sukilimo vadui, kunigui Antanui Mackevičiui.

Rokiškio krašto muziejuje saugomas įspūdingas 1863 m. herbas-kartušas (puošniai įrėminta skydo pavidalo plokštuma su įkomponuotu sukilimo herbu), iki 1966 m. priklausęs Kauklių parapijos klebonui Albinui Šilkiniui, vėliau buvęs Andriaus Dručkiaus asmeninėje kolekcijoje, 2010 m. patekęs į Rokiškio muziejų. 1863 m. sukilimo vadovybės – Tautos tarybos – sprendimu sukilimo herbe pavaizduoti trijų tautų – lenkų, lietuvių ir rusėnų simboliai: Erelis, Vytis ir šv. arkangelas Mykolas. Po pralaimėto sukilimo herbas buvo populiarius buityje: jais buvo puošiami indai, interjero elementai, buvo gaminami atminimo ženklai. Minimas kartušas pagamintas XIX a.

Lietuvos dailės muziejaus (toliau LDM) kolekcijoje – išimtinai dailės kūriniai, sukilimo dalyvių portretai ir dvi sužetinės kompozicijos (viena jų – jau minėta R. Alekno Švoinickio drobė „Sukilėlių patulius pamiškėje“). Kaip žinia, ne vienas XIX a. viduryje kūręs dailininkas dalyvavo sukilime ar aktyviai sukilėlius rėmė, už ką jie buvo baudžiami kalėjimu, tremtimi.

Dailininkas Alfredas Izidorius Riomeris (1832–1897) aktyviai dalyvavo sukilime, už tai dvejus metus buvo kalintas Daugpilio tvirtovėje. Lietuvos dailės muziejuje saugomi šio dailininko pieštuku piešti dviejų sukilėlių-tremtinių – kunigo, Daugpilio dekanas Boleslovas Aleksandravičiaus (?–1865) ir Florijono Danausko (1822–1903) portretai ir du dailininko autoportretai, 1867 m. sukurta akvarelė ir 1880 m. sukurta skulptūrinis autoportretas – bronzinis medalionas.

Dailininkas Mykolas Elvyras Andriulis (1836–1893) taip pat aktyviai dalyvavo sukilime, buvo paskirtas būrio vadu. Prie Lydos buvo paimtas į nelaisvę, kalintas Kauno kalėjime, vėliau 15 metų ištremtas į Viatką (Rusija). LDM saugomas dailininko estampas „Liudviko Narbuto mirtis ties Dubičiais“. Tai viena įspūdingiausių ir simboliškiausių batalinių scenų, vaizduojanti įtemptą sukilimo mūsų momentą ir vieno iš sukilėlių būrių vadų, Lydos apskrities karinio viršininko – Liudviko Narbuto – žūtį. Muziejuje yra ir Vladislavo Valkevičiaus (1833–1900) sukurta dailininko M. E. Andriulio portretas (estampas).

Dar du dailininkai – Vincencas Slendzinskis (1837–1909) ir Eduardas Bonifacas Paulavičius (1825–1909) – už ryšius su sukilėliais ir sukilėlių rėmimą buvo ištremti. Muziejuje saugomi abiejų autoportretai bei V. Slendzinskio tapytas sukilėlio tremtinio Antano Makoveckio portretas.

Dailininko litografo Adolfo Lafoso (1810–1879) sukurta estampa – sukilimo dalyvio, gamtininko, tapytojo grafo Marijano Čapskio (1816–1875) portretas. Šiam dailininkui priklausė ir vienas iš dviejų muziejuje saugomų Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo (1802–1874) portretų. Rusų caro administratorius Lietuvoje (nuo 1855 m.) V. Nazimovas savo gubernatoriavimo metu suartėjo su vietine bajorija. Jis leido grafiui Eustachijui Tiškevičiui steigti muziejų. Prasidėjus 1863 m. sukilimui, gegužės mėnesį liberalių pažiūrų generalgubernatorius V. Nazimovas buvo atšauktas iš pareigų. Jį pakeitė Michailas Muravjovas, vėliau pramintas Koriku. Antrąjį V. Nazimovo portretą, saugomą LDM, sukūrė Karolis Ripinskis (1809–1892).

Be šių muziejaus kolekcijoje yra ir dailininko Jono Rustemo (1762–1835) tapytas aktyvaus sukilimo dalyvio Medardo Končios (1808–1899) portretas, nežinomo XIX a. dailininko nutapytas sukilėlio Boruckio portretas, Maksimiljano Fajanso (1827–1890) sukurta karo inžinieriaus, istoriko, sukilimo rėmėjo, sukilėlio Liudviko Narbuto tėvo Teodoro Narbuto (1784–1864) portretas, dailininkės Liucijos Balzukevičiūtės (1887–1976) 1929 m. nutapytas sukilėlio Prano Lapieniaus portretas.

Dvarininko, aktyvaus sukilimo dalyvio Telšių apskrityje Antano Venslauskio (~1812–?) ir jo žmonos Sofijos Narkevičiūtės-Venslauskienės (~1820–1876) (nuslopinus sukilimą, Venslauskių dvarai buvo sekvestruoti, šeimos galva su sūnumi Stanislovu ištremtas į Olenecą (Rusija), be pragyvenimo šaltinio likusi motina su trim vaikais glaudėsi pas gimines, mirė skurde) nežinomo autoriaus tapyti portretai saugomi Kretingos muziejuje.

Analogiški eksponatai sukilimo tema saugomi ir Nacionaliniame M. K. Čiurlonio dailės muziejuje: dailininko Jano Ksaverio Kanievskio (1805–1867) tapytas sukilimo dalyvio Irenijaus

1863 m. sukilimo muziejaus Paberžėje (Kėdainių r.) ekspozicija. 2012 m.

Kleopo Oginskio portretas, Vlado Norkaus Narkevičiaus (1904–1984) eskizas istorinei kompozicijai „Sukilėliai“, Aldonos Gričiūnaitės drobė „1863-ieji metai“. Išsiskiria originalia autorine technika sukurtos savamokslės dailininkės Elžbietos Daugvilienės (1886–1956) 6 skulptūrinės kompozicijos: „Priespauda“, „Baudžiavinė priespauda“, „Baudžiavinės kartuvės“, „1863-ųjų metų sukilėliai“, „1863-ųjų metų sukilėlio mirtis“, „1863-ųjų metų sukilėlio žmona“. Iki 3 m aukščio siekiančios kompozicijos ir skulptūros – ekspresyvos, raiškios faktūros (ant drobės susiūti medžio žievės gabalai, sutvirtinti viela ar mediniu karkasu), pasižymi aiškia alegorija ir simboliškumu.

Yra keletas pasikartojančių eksponatų, saugomų ne viename muziejuje. Vienas tokių – medalis už sukilimo nuslopinimą: „ЗА УСМИРЕНИЕ ПОЛЬСКАГО МЯТЕЖА 1863–1864“. Jį turi Biržų krašto muziejus „Sėla“, Pasvalio krašto, Suvalkų krašto, Šiaulių „Aušros“, Trakų istorijos, Vytauto Didžiojo karo, Ukmergės ir Utenos kraštotyros muziejai.

Mūsų dienas pasiekė daug įvairių neįtikėtinų pasakojimų ir istorijų iš sukilimo laikų. Vienos tokių istorijų iliustracija – dvi grėblio šiekštos, saugomos Utenos kraštotyros muziejuje. Pasak 1959 m. jas muziejui perdavusio Prano Juoteikos, gyvenusio Krunkiškio vienkiemyje, Leliūnų apylinkėje, Utenos r., abi šiekštos darytos sukilėlio Juozo Juoteikos, gyvenusio Didžiukuose (vadintuose Didžiadvariu), netoli Bijutiškio Molėtų r. Netoli tų vietų vyko mūšis. Matydami, kad pralaimi, sukilėliai pasitraukė, išsislapstė. J. Juoteika užbėgo pas vietinį ūkininką, persirengė, susirado medienos ir ėmė drožti grėblio šiekštą ir dantis. Užėję caro kareiviai pamatė ramiai dirbantį vyriškį ir net neįtarė, kad jis – sukilėlis.

Apžvelgti vertingiausi muziejuose saugomi eksponatai sukilimo tema yra aktyvioje muziejinėje apyvarčioje: naudojami ekspozicijose (Panevėžio kraštotyros, Našios, Biržų krašto muziejuje „Sėla“ ir kt.), parodose, muziejinėje edukacijoje. Muziejai – viena iš svarbiausių paveldo institucijų, saugančių svarbaus mūsų tautai istorinio įvykio – 1863 m. sukilimo – istorinę atmintį. Šis paveldas bus aktualizuotas šiais metais.

Virginija ŠIUOKŠČIENĖ

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

BEVEIK LIETUVIS MARKAS RODUNERIS

Buvau girdėjęs, kad Markas Roduneris (*Markus Roduner*) savo šveicarišką kilmę yra įrodęs ir šveicarams būdingu tikslumu: kada susitarei susitikti, tuomet ir sulauksi, nė minute anksčiau ar vėliau.

Šįkart įvyko kiek kitaip: sutartoje vietoje pasirodė dešimčia minučių vėliau ir gerokai uždušęs. Kartu su manimi lūkuriavęs bičiulis lyg rimtai, lyg juokais pasakė:

- Atrodo, kad Markas sulietuvėjo.

Prie pastarosios temos dar sugrįšime, o dabar pabandykime sugrąžinti atgal Marką. Juk ne kasdien pasitaiko proga iš arčiau susipažinti su žmogumi, gimusiu ir užaugusiu šalyje, kurią mes pažinome gal tik per Mykolaitį-Putiną ar Maironį.

1.

M. Roduneris – keturiasdešimt penkerių metų tamsaus gymio, kurį dar labiau paryškina juoda it smala *penkių dienų barzda*, akivaizdžiai judrus, tiriančiomis akimis, daugiau lyg ir niekuo neišsiskiriantis, nebent kalbėjimo maniera, vyras. Ne, lietuviškų žodžių jam nepritrūksta, tačiau akcentas neabejotinai yra. Tikriausiai jis ir liks, tačiau dėl šito pašnekovo klausytis tik įdomiau.

Žinoma, vien žodžiai ne kažką tereiškia. Niekada nebuvus Šveicarijoje nelengva įsivaizduoti tarp kalnų pasimetusį seną viduramžių miestą Rheinfeldeną, kuriame dar ir senamiestis išlikęs, nors ir nedidelis, bet svarbus. Nedidelis ir tas 1130 metais įkurtas miestas. Nedidelis, bet su savo tradicijom. Tėvai, nors ir gyvena senesniame už Šiaulius mieste, yra ūkininkai. Tėvas, kilęs iš rytinės Šveicarijos, labiausiai didžiuojasi savo vynuogynu. Nors mama gimė Rheinfeldene, jos giminės šaknys Ementalyje, garsėjančiame savo sūriais. Iš Berno kantono jie buvo išvaryti, kaip menonitai. Tais laikais, kai pastarieji, kuriems priklausė šeima, Europoje buvo varinėjami iš vienos vietos į kitą.

Kaip gi atsitiko, kad Markas ne tik susidomėjo lietuvių kalba, bet ir tapo Lietuvos kalbininku? Juk į tą Dievo pateptą kampeį mūsų tėvynainiai iki Nepriklausomybės atkūrimo patekti vilčių neturėjo.

Svarbiausia, sako M. Roduneris, kad jis *nėjęs prie ūkio*. O tai – artimo kaimyno kaltė. Tas jau šviesios atminties žmogus – vieno iš didžiausių Šveicarijoje bravoro bendrasavininkis Max Wüthrich turėjo išskirtinę biblioteką, buvo labai išsilavinęs, tikras intelektualas. Markas ne tik naudojosi jo sukauptomis retomis knygomis, bet ir daug sužinojo, išgirdo ir šito dėka pasiryžo tėvams gan netikėtoms studijoms.

Ne, su Lietuva tai dar nebuvo susiję. Tas susidomėjimas atsirado vėliau, kai greta slavų ir baltų kalbų filologijos studijavo nebe Artimųjų rytų kalbas ir kultūrą, o istorinę-lyginamąją kalbotyrą.

- Lietuvių kalba į tą kanoną įeina, jos reikėtų mokytis be sanskrito ir kitų. Natūraliai atsirado tas susidomėjimas, - dabar jau gerokai nutolusią pradžią prisimena Markas.

Be to, jis visada buvo ir tebėra mažesniųjų tautų patriotas. Visada domėjosi tomis, kurios mažiau turėjo ar visai neturėjo galimybių vystyti savo šalies nepriklausomybę. Dar ir dabar Europoje yra tokių tautų, kurios savo valstybės neturi, M. Rodunerui jos svarbios.

O kad susidomėjimas Lietuva ypač sustiprėjo prasidėjus paskutiniam praėjusio amžiaus dešimtmečiui, ir aiškinti daug nereikia. Devyniasdešimtųjų Lietuva tapo įdomi visam pasauliui.

*

Gilinantį į M. Rodunerio filologinę veiklą, akivaizdu, kad jis poliglotas. Markas moka vokiečių, retoromanų, prancūzų, lotynų, graikų, gruzinų, lietuvių ir dar kelias kalbas, be kita ko, ir žemaičių.

Pomėgis kalboms, sako pašnekovas, atsirado anksti, kai turėjo vos 10-12 metų. Pirmiausia išmoko prancūziškai. Dabar kartais apgailestauja, kad ta kalba jau nebekalba taip gerai, kaip prieš keliolika metų, kai dar pastoviai turėjo galimybę ją vartoti. Lietuvoje nelabai yra su kuo prancūziškai pakalbėti. Pastaraisiais metais dažniau naudotis tenka šešiomis kalbomis. Naujų kalbų jau nesimoko, nes tam paprasčiausiai neturi laiko. Nors tokių norų yra, pavyzdžiui, vienas jų – išmokyti kokią egzotinę kalbą, tokią, kurios visai kita struktūra, kitas mąstymas. Labai gali būti, kad tai bus indėnų kalba, kurios visiškai kitokia, neįprasta mums sandara.

Na, o kodėl Markas prisidėjo prie iniciatyvos dėstyti Lietuvos mokyklose žemaičių kalbą? Ogi dėl labai paprastos priežasties: jis įsitikinęs, kad, norint šiais laikais išsaugoti tarmę, svarbu, kad ji turėtų ir tam tikrą viešo vartojimo sferą. M. Roduneris mano, jog žemaičiai turi dideles galimybes, ir tiems, kurie ginčijasi, ar tai kalba, ar tarmė, pataria nesivelti į beprasmiškas diskusijas. Per Lietuvoje pragyventus metus spėjęs iš arti pažinti ne vieną žemaitį, neabejoja, kad jie patys turės pakankamai parako ir noro savo kalbą pakylėti į tam tikrą lygį ne tik mokykloje, bet ir viešumoje.

Su šypsena, tačiau pritardamas prisimena M. Roduneris Skuodo rajono parlamento sprendimą kalbėti žemaitiškai. Jo manymu, tai labai gražus dalykas. Globaliame pasaulyje svarbu išlaikyti lokalinį koloritą, tokie sprendimai padeda išsaugoti įvairovę.

Markas kažkada yra pasakęs, kad gali taip atsitikti, pavyzdžiui, po šimto metų, jog ir bendrinių kalbų neturėsime. Gal ateityje visi kalbėsime angliškai ar kiniškai? O gal ir šimto metų nereikės? Žinoma, ten, kur žmonės savo kalbai jaučia ypatingą jausminį prierašumą, gal taip ir neatsitiks. Pavyzdžiui, prancūzams. Kita vertus, ne paslaptis, kad kaip tik Prancūzijoje buvo išnaikintos tarmės.

*

M. Roduneris turi galimybę palyginti tris aukštąsias mokyklas: Berno universitetą, kuriame studijavo, Vilniaus universitetą, kuriame stažavo, ir Šiaulių universitetą, kuriame dėstytojavo. Kokios jų stipriosios, išskirtinės pusės, ko ir kodėl reikėtų vieniems iš kitų pasimokyti?

Markas gana kritiškas, jam regisi, kad Lietuvoje aukštasis mokslas tapo taip prieinamas, jog tam visiškai nepasirengęs gali gauti diplomą. Ne, jis ne prieš tai, kad žmogus mokytųsi, bet tai neturi būti mokslas *dėl popierėlio*. Aukštasis mokslas negali tapti panašiu į tą, kuris sovietmečiu vadinosi privalomu viduriniu. Dėstydamas būsimiems germanistams ne sykį su tuo susidūrė. Liūdna, kai visiškai akivaizdu, jog studentui ne tik labai sunkiai sekasi, bet ir norai ne tie. O dar liūdniau žinoti, kad tie, kurie iš tikrųjų kažko nori ir gali, neturi galimybės studijuoti, siekti savo tikslo. Na, o tarp Šiaulių ir Vilniaus universitetų, be abejo, yra didelis skirtumas, sako M. Roduneris. Pastarajame

*Plungėje (iš kairės į dešinę):
Ivan Farron (Šveicarija), ?,
Libar M. Fofana (Prancūzija /
Gvinėja),
Inga Zolude (Latvija),
Taras Prochasko (Ukraina),
Andrius Jakučiūnas.*

nepalyginamai didesnės galimybės ir pasirinkti, ir parengti geriausius iš geriausių. Bent jau pusė Lietuvos studentų, anot Marko, turėtų būti orientuoti mokytis amato. Radikaliai kita tradicija yra Šveicarijoje. Ten besimokančių universitete beveik keturis kartus mažiau nei Lietuvoje.

*

M. Roduneris jau spėjo išbandyti save Šveicarijos bei Lietuvos mokyklose, Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje (dirbo Spaudos ir informacijos skyriaus trečiuoju sekretoriumi), porą metų buvo atsakingas už Šveicarijos mokslo fondo aprobuotus projektus, už tarptautinį projektą „Literatūriniai Šveicarijos ir Lietuvos ryšiai“, keletą metų dėstė Šiaulių universitete, dirbo Lietuvių kalbos institute. Visus tuos rimtus darbus sieja panašūs leitmotyvai: spauda, mokslas, literatūra. Ką toji patirtis, sukaupta daugiau kaip per dešimtmetį, jam davė, ko tikisi artimiausiais metais?

Gana netikėtas prisipažinimas: kartais per daug tų darbų, per daug užsiėmimų. Ir čia pat pasitaiko: bet toks jau jo likimas. Jei dirbi ne kažkokioje fiksuotoje vietoje, pavyzdžiui, institute, o vienur ir kitur, kur niekas nereikalauja dirbti nuo ryto ligi vakaro, kai turi nemažai „laisvo laiko“, tai duoda tam tikrą gyvenimo patirtį. Bene svarbiausia – kažką pamatai, kas dedasi literatūroje, kalbotyroje. Kadangi daktaro disertacija iš baltų kalbų sintaksės dar nebaigta, ji taipogi priskirtina prie svarbiausių užsiėmimų. O išgyventi šiuo metu daugiausia padeda literatūros vertimai. Ir Markui tai ne tik darbas, bet ir didelis malonumas. Jis sako, jog kiekviena išversta knyga, ypač toji, kuri didelių pastangų pareikalauja, teikia ypatingą pasitenkinimą.

M. Rodunerio išverstų knygų ir atskirų kūrinių sąrašas jau nemažas. Daugiausia pagyrų sulaukta, išvertus Jurgos Ivanauskaitės „Raganą ir lietu“ (2004) bei „Placebą“ (2005), Balio Sruogos „Dievų mišką“ (2007), Juozo Lukšos-Daumanto „Partizanus“ (2009) bei Lauros Sintijos Černiauskaitės, Juozo Erlicko, Ričardo Gavelio, Donaldo Kajoko, Herkaus Kunčiaus, Jurgio Kunčino, Sigito Parulskio ir kitų rašytojų kūrybos.

Įvairiai nauja knyga ar perskaitytas apsakymas, novelė, eilėraštis atsiranda ant vertėjo darbaltalio. Kad būtina išversti „Dievų mišką“ – vieną geriausių XX a. knygų lietuvių kalba, jau seniai žinojo. Ta proga papasakojau, ką teko girdėti iš dr. Vandos Sruogienės lūpų. Profesorė padėjo nemažai pastangų, kol knyga buvo išleista anglų kalba. Jai pasirodžius, vienas iš geriausių įvertinimų buvo toks: jei „Dievų miškas“ būtų išverstas tuoj po jo parašymo, B. Sruoga neabejotinai galėjo tapti Nobelio premijos laureatu. Markas tokiai minčiai taip pat pritaria ir apgailestauja, kad knyga, pasirodžiusi tik dešimt metų po rašytojo mirties, plačiam pasauliui tapo prieinama dar po kelių dešimtmečių.

O su J. Ivanauskaite siejo ir asmeninę pažintį. Jurga ne tik gerai rašė, bet ir turėjo tokių savybių, kurios buvo įdomios ir Vokietijos skaitytojams.

Kodėl „Partizanai“? Taip, Markas sutinka, jog toji knyga tikrai ne literatūros šedevras. Tačiau ir tikslas ją verčiant buvo kitas – įžvalgos į Baltijos šalių žmonių istoriją, gyvenimiškąją patirtį. Tame kūrinyje užfiksuota autentiška to meto patirtis. Ir ji tikrai neatsitiktinai išversta: pirmiausia M. Rodunerį toji knyga sužavėjo tuo, kad nėra vienpusiška, kaip daugelis po 1991 metų publikuotų kūrinių, kad joje nerasi panegirikos, kad ji arčiau už kitas *to laiko*, kuris iš dabarties pozicijų kartais vertinamas įvairialypiai.

Išskirtinis Marko darbas ir lietuvių rašytojų tekstų apie Šveicariją rinktinė „Nuo Bodeno iki Lemano ežero“ (2001).

Kas jam, kaip vertėjui, svarbiausia? Parodyti, kad ir Lietuvoje esama geros literatūros, atskleisti, kaip pas mus mąstoma, nes tai svarbu ir europiniam kontekste – kad labiau vieni kitus pradėtume suprasti.

Verčia Markas vienu metu ne vieną kūrinių. Vis dėlto svarbiausias darbas šiuo metu – Ievos Simonaitytės „Vilius Karalius“. Kaip nekeista, tas romanas iki šiol dar nebuvo verstas į vokiečių kalbą. Valstybės stipendijos paskyrimas 2012-2013 metams leidžia tam skirti svarbiausią laiką. Vertėjas neslepia, jog labai malonu versti tokį kūrinių, nors ir susiduriama su kai kuriomis problemomis, pavyzdžiui, rašyti vietovardžius vokiškai ar lietuviškai.

Ant vertėjo stalo ne tik klasika. Iš dabartinių autorių jau beveik išversti Mariaus Ivaškevičiaus „Žali“. Nors kai kurie kolegos ir skersai žiūri į ezoterinę literatūrą, Markas jau trečią Saulės Zujūtės

Plungėje (iš kairės į dešinę): Taras Prochasko (Ukraina), Inga Žolude (Latvija), Markus Roduner, Pascale Kramer (Šveicarija / Prancūzija), Violeta Skierienė, Michèle Lesbre (Prancūzija), Libar M. Fofana ((Prancūzija / Gvinėja).

romaną verčia. Žinoma, tai – specifinė literatūra. Tačiau ir ji verta dėmesio. Ganėtinaį įdomi patirtis tegu ir iš šiek tiek svetimos srities.

*

Išskirtinė M. Rodunerio veikla susijusi su dabar jau tradicinėmis Europos literatūros dienomis Šiauliuose, o ir kituose Lietuvos kampeliuose. Per aštuonerius metus nemažai padaryta ne tik sudarant tų dienų dalyvių kūrybos almanachus, parengiant spaudai kitus leidinius, bet ir sukuriant tradiciją, priartinant prie Lietuvos mums dar mažiau pažįstamą pasaulį.

Kokios šitos veiklos perspektyvos?

- Nepasiduoti. Rengti tokias dienas kasmet, - sako Markas.

Jau aišku, kad Šiauliai įgijo brolių dvynį – Plungę, kuri jau niekada nebus aplenkiamą. Ten gyvena bibliotekos direktorė Violeta Skierienė, kurios dėka visada susirenka nemažiau pusšimčio klausytojų. Į literatūros dienas atvažiuoja tikrai neprasti autoriai, sarmata būtų, jei susirinktų mažiau. M. Rodunerio tikslas – kad kuo daugiau Lietuvos žmonių, ne tik šiauliečių, plungiečių, klaipėdiečių (kolega Juozas Šikšnelis, uostamiesčio I. Simonaitytės apskrities bibliotekos direktorius net siūlė perkelti literatūros dienas į pajūrį) naudotųsi ne tokia jau kasdieniška galimybe.

Visai reali galimybė pakilti ir kiek į kitą lygmenį. Kadangi almanachas leidžiamas ir kitomis kalbomis, lietuvių literatūra bus pristatoma ir užsienyje. Jau numatyti ir pirmieji maršrutai: Paryžius, Lozana, Ženeva, Pavis, Bolonija, Luganas. Į tokius skaitymų turus užsieniuose, žinoma, nevyks didelės delegacijos, pakaks poros autorių ir Lietuvoje išleistų almanacho knygų, kurios bus dovanojamos tos šalies bibliotekoms, tačiau tai bus neabejotinai naudingas žvilgsnis į mūsų literatūrą.

Be abejo, dėmesys Šiauliams, kuriuose tos tradicijos ištakos, liks didžiausias. Nesgi šiauliečiams ne tiek jau daug galimybių susitikti su žinomais rašytojais, netgi mūsiškiais. Tiesa, pastarieji Šiaulius pastoviai suranda „Varpų“ dėka, neretai tai būna ir gana didelis desantas.

Sigitas Parulskis Markui yra sakęs, kad šiais laikais dažniau rašytoją į svečius kviečia ne didmiesčių, o miestelių, rajonų gyventojai. Ypač mokykloms tokie susitikimai reikalingi.

*

2012-ųjų Leipco mugėje Markas dalyvavo kartu su S. Parulskiu, M. Ivaškevičiumi ir Laurynu Katkum. Kalbininkas ir vertėjas čia apžvelgė sudėtingus Lietuvos pokario metus, pavaizduotus M. Ivaškevičiaus ir S. Parulskio prozoje – romanuose „Žali“ (2002) ir „Murmanti siena“ (2008). Tų knygų ištraukas lietuviškai skaitė patys autoriai, o vertimus – pokalbio vedėjas M. Roduneris. Tam tikra prasme tie romanai panašūs, - juose nėra heroizmo patoso, moralizuojančios didaktikos. Romanas apie karą po karo sudomino leidyklą „Athena Verlag“, „Žalių“ vertėjas Markas mano, jog toji knyga Vakaruose bus priimta geriau nei Lietuvoje.

Tačiau M. Rodunerui didesnę prisiminimą nei pastarieji skaitymai ir diskusijos paliko vakaras su L. Katkum, kuris buvo pakviestas savo leidyklos į esė rinkinio „Kabuff“ („Sklepas“) pristatymą. Kartu tuose vakariniuose skaitymuose kultūriniame centre „Die naTo“ dalyvavo ir poetas iš Vengrijos Zsoltas Nagy Koppány – abu rašytojai yra gavę Štutgarto „Akademie Schloss Solitude“ stipendijas, o leidykla, besivadinti tokiu pat vardu, išleido jų knygas. Markas – vienos tos knygos esė, nulūmusios viso rinkinio pavadinimą, vertėjas. Įdomu, kad tas kūrinys iki tol dar nebuvo pasirodęs lietuviškai. Kodėl tas vakaras Markui patiko labiau? Gal kad vyko ne pačioje mugėje, kur vis tik per daug šurmulio, kur vieni bėga į vieną, kiti – į kitą pusę.

Ne, M. Roduneris ne prieš mugę. Pats faktas, kad gali prisistatyti, jo požiūriu, yra svarbus. Būtų dar svarbiau, jei Lietuva Leipco knygų mugėje kitą sykį prisistatytų atskirai, panašiai kaip latviai, kurie savo stendą turėjo. Arba – kartu su Baltijos šalimis. Nors... su estais keblu, sakoma, kad jie dažniausiai glaudžiasi prie skandinavų.

*

Įvairiomis progomis ir ne sykį M. Roduneris yra įvardintas kaip lietuvių literatūros kontekstą puikiai jaučiantis vertėjas. Gera proga tuo įsitikinti.

- Aš manau, kad dabartinę lietuvių literatūroje esama daug įdomių dalykų, - sako pašnekovas. – Ji – įvairialypė ir tai yra gerai.

Na, o ko vis dėlto M. Roduneris pasigenda? Norint pristatyti lietuvių literatūrą užsienyje, reikia svarbesnio žanro, t. y. prozos, atstovų. Gal poetai ir pyks ant manęs, juokiasi Markas, tačiau realijos tokios, kad proza yra proza, nors poezija ir patogesnė dėl platesnio pasiekiamumo. Ir viskas su ta proza kaip ir gerai, nemažai įdomių, savitų autorių, tačiau visiems jiems ar apie, ar per keturiasdešimt, problema su jauniausia prozininkų karta.

Kodėl taip, kol kas sunku pasakyti. Tačiau labai norėtusi panašios situacijos, kaip pas artimiausius kaimynus – Latvijoje devintajame dešimtmetyje gimusių autorių proza, ypač moterų, gana stipri. Vieną populiariausių – Ingą Žoludę – buvo ir į Šiauliuose vykusias Europos literatūros dienas pasikvietę, o paskui Leipce susitiko. Įdomi, perspektyvi, o ir produktyvi rašytoja! Svarbu ir tai, kad dar ir labai dinamiška – ji dalyvauja daugelyje komisijų, vystančių literatūrinį gyvenimą.

Ką daryti, kad jauniausioji Lietuvos kūrėjų karta garsėtų ne tik poezija? Reikia puoselėti, šiek tiek *pastumti*, sako Markas. Ne paslaptis, kad tai susiję ir su materialiais dalykais. Kai kas iš prozininkų ar ir poetų, jau pripažintų, beje, išėjo arba dalinai išėjo į filmų serialų kūrimą. Tai, žinoma, nieko smerktino. Dar kiti filmuoja ar teatrui rašo.

*

Lietuvių literatūros vertimais M. Roduneris yra sudomines ne vieną užsienio leidyklą. Ar didelės pastangos reikalingos, kad Lietuvos kūrėjui atsivertų tokios galimybės?

Prasimušti į didžiulį leidyklą – taip, nėra lengva, pripažįsta Markas. Tam reikalingi tokie autoriai, kaip J. Ivanauskaitė. Turėjo įtakos ne tik įdomūs tekstai, bet ir asmenybės žavesys, neeiliniai pomėgiai. J. Ivanauskaitė, anot Marko, buvo lyg vežimą traukiantis arklys, kurios dėka nereikėjo aiškinti, jog ir mes turime literatūrą, ir kad ji yra paskaitoma ir net parduodama nemažais tiražais. Šiaip jau įvairiai į vokiečių rinką ateinama. Pavyzdžiui, skandinavams tai pasisekė padaryti su savo

*Keturi (iš kairės į dešinę):
Pascalle Kramer (Šveicarija /
Prancūzija), Valdas Papievis,
Ivan Farron (Šveicarija),
Michèle Lesbre (Prancūzija).*

detektyvais. Paskui atėjo eilė ir *normalesnei* literatūrai. Yra ir dar didesnių netikėtumų, kaip praminamas tas svarbus kelias. Štai islandai, turintys vos 300 000 gyventojų, Frankfurto knygų mugėje galėjo parodyti net keliasdešimt verstų knygų. Mes tokiais kiekiais pasigirti dar negalime.

Į šiaulišką festivalį jau pavyko pakviesti porą kūrėjų iš pastarųjų kraštų, vienas jų atvyks net iš Farerų salų. Išskyrus futbolininkus, iš tokio egzotiško užkampio Lietuvoje dar niekas nėra buvęs. Bus gera proga kai kuo įsitikinti, kai ką išsiaiškinti, na ir, žinoma, iš arčiau susipažinti. Markas, be abejo, tai padarys pirmasis – ant jo darbo stalo jau dabar laukia keli islandų kūriniai.

Žinoma, nėra blogai ir mažesnės leidyklos, kurių tiražai panašūs kaip Lietuvoje. Ne vienam įsiminė tai, ką Šiauliuose pasakė vienas italų autorius, turintis, beje, ir savo leidyklą. Italijoje yra trys leidyklų kategorijos, išsiskiriančios savo tiražais. Normaliausia jis pavadino tokią, kokios populiariausios ir Lietuvoje, t. y., kai leidžiamos knygos 1-2 000 egz. tiražu. Antrajai kategorijai priklausytų leidyklos, kurių tiražai nuo keliolikos iki šimtų tūkstančių, na ir trečiajai, - kai tiražai milijoniniai. Bet tai nereiškia, kad ir išleidžiamų knygų kokybė pastarosiose geriausia. Pavyzdžiu gali būti kad ir Prancūzija, kur didžiausiais tiražais išleidžiama pramoginė (arba labai arti jos) literatūra.

*

Gan įdomūs M. Rodunerio tyrinėjimai, susiję su mažųjų kalbų istorija ir raida, jų santykiais ir įtaka kitoms kalboms. Nemažiau įdomu ir tai, kad jis rūpinasi tarmiškąją šveicarų literatūrą pristatyti lietuviams.

Kas skatina tokiems ganėtinai išskirtiniams užsiėmimams?

Regis, svarbiausias motyvas tas, kad Markas užaugo ten, kur tarmės itin svarbu, kur žmonės nuo mažens suvokia, jog teks rašyti vokiškai, nors vokiškai tarp savęs nekalba. Jei nori gyventi Šveicarijoje, turi bent suprasti tarmes, kitaip toje aplinkoje nebūsi integruotas. Tai, anot Marko, didelė problema užsieniečiams, dažnai net ir vokiečiams, ir didelis Šveicarijos turtas. Tiesa, skirtingai nuo Lietuvos, ten nesusiformavo rašytinė kalba kokios tai tarmės pagrindu, per didelė lokalinė priešprieša. Jei, pavyzdžiui, Berno tarmė būtų paskelbta bendrine šveicarų vokiečių kalba, ciurichiečiai garsiai protestuotų. Mes ciurichiečių nemėgstam, prisipažįsta juokdamasis M. Roduneris, jie, kaip ir vilniečiai, šiek tiek arogantiški. Bent jau toks yra stereotipas. Nors Ciurichas ne sostinė, bet į likusią Šveicarijos dalį to miesto gyventojai žiūri iš aukšto, nes jaučiasi didmiesčio atstovais.

Pasirodo ir tarmiškai parašytų romanų. M. Roduneris paminėjo ką tik išėjusį Pedro Lenco (Pedro Lenz) kūrinį. Jis gegužę dalyvavo Poezijos pavasaryje, ir dabar yra planų išversti visą jo romaną apie buvusį narkomaną. Tik kol kas neapsisprendžiama, kaip pasielti: į bendrinę kalbą versti ar ne – tik ne į kurią nors iš lietuvių kaimiškų tarmių. Ko gero, laimės šiaulietiškoji tarmė, koloritas bus panašesnis

*Mike McCormack (Airija),
Laura Laurušaitė,
Laura Brokāne (Latvija),
Marius Ivaškevičius.*

– Šiauliai irgi toks pusiau proletariškas miestas, kaip ir tas, kuris pavaizduotas romane.

Bandau užginčyti, kad nėra jokios šiaurietiškos tarmės. Marką bus suklaidinęs bulvarinėje televizijoje ir radijuje savo „intelektą“ demonstruojantis toks M. S. Save gerbiantys šiaurietčiai šitam *proto bokštui* turėtų užpakalį ištarkuoti už žargoną, atseit, šiaurietišką kalbą, kurios iš tikrųjų šiaurietčiai niekada nenaudojo.

M. Roduneris irgi jau yra girdėjęs apie tai. Tačiau bando įrodyti, jog Šiaulių tarmė vis dėlto yra. Tik ne tokia, žinoma, kokią propaguoja bulvarinis *bokštas*. Klausydamasis savo vaikų ir kitų tarpusavy kalbančių šiaurietčių, bando atspėti jos mįslę.

*

2004-aisiais, pradėdamas organizuoti Šiauliuose Europos literatūros dienas, Markas tvirtino, jog Vakarų Europoje vis labiau populiarėja prozos skaitymai. Kokia situacija, praėjus beveik dešimtmečiui?

Ne populiarėja, patikslina M. Roduneris, o jau tiesiog yra. Be to, daugelyje šalių. Lietuva, galima sakyti, išskirtinė valstybė, kur poezijos skaitymai sulaukia gana nemažai gerbėjų. Literatūros dienų organizatorius atkreipė dėmesį, kaip nustebsite buvo jo svečiai poetai retoromanai, išvydę žmonių antplūdį per Poezijos pavasarį ir Druskininkų rudenį. Pusšimtis ar net visas šimtas klausytojų jiems pasirodė tikras stebuklas, nes Vakaruose į panašius renginius ateina vos vienas kitas. Žinoma, į šiuolaikiškų *performuojančių* poetų skaitymus, kaip minėto Pedro Lenco šou, susirenka kartais ir keli šimtai.

Kas kita prozos skaitymai. Toks *rinkodaros būdas* (Markas nusijuokia, suradęs gana tinkamą žodį) jau naudojamas ne tik Vakarų ir Vidurio Europoje, bet ir Amerikoje, kur susitinkama su žymiausiais autoriais.

*

Europos literatūros dienas apvainikuoja almanachas „Po šiaurės dangum“, kurį sudarinėja M. Roduneris, o išleidžia šiaurietiška leidykla „Saulės delta“. Jų jau nemažai – septyni lietuvių ir net aštuoni skirtingomis užsienio kalbomis, visi netrukus plačiai visuomenei bus prieinami kaip el. knygos.

Almanachai – ne teminiai, nes turi kiek kitokį principą: pristatyti vis kitų šalių autorius. Literatūros dienų metu skaitytojams jis dalijamas nemokamai.

Kas svarbiausia sudarytojui?

Žinoma, norisi surasti kuo įdomesnių autorių. Geografija visada tokia – Lietuva plius kažkuris Europos regionas, taip pat kviečiami autoriai iš Latvijos ir nuo pernai iš Ukrainos ir Baltarusijos. Tautiečių rašytojų ne tiek jau daug, todėl kas 2-3 metai pavardės kartojasi. Markas sako, jog tai nėra blogai. Vis dėlto stengiamasi, kad tai būtų skirtingi autoriai, kad ir užsieniečiai matytų, jog Lietuvoje

yra tam tikras literatūros diapazonas.

Tiesa, su vyriausiąja karta prasčiausiai sekasi susikalbėti. Markas džiaugėsi sugebėjęs pakviesti į Šiaulius Juozą Aputį, Mykolą Sluckį. Įkalbinėjo Kazį Sąją, bet šis atsisakė dėl prastos sveikatos. Kiti ir priežasties nesako, nevažiuoja ir tiek, pavyzdžiui, Leonardas Gutauskas. Tokios realijos, liūdnei konstatuoja M. Roduneris. Vidurinioji ir jaunesnioji kartos sukalbamesnės.

*

Tas *visur esantis* M. Roduneris jau yra sulaukęs Lietuvoje ir poros rimtų apdovanojimų: šv. Jeronimo premijos ir Šiaulių miesto kultūros ir meno premijos. Ką jam reiškia tie įvertinimai?

- Malonu būti įvertintam, - sako Markas. Ne, ne dėl apdovanojimų jo sumanymai ir darbai, tačiau kiekvienam nesvetimas tas šviesus jausmas, kai tau netikėtai primena, jog kažką įsimintino esi padaręs.

Šiaip ar taip Lietuvoje M. Roduneris jau pakankamai žinomas. Na, o Šveicarijoje?

- Nelabai gal, - kiek paabejojęs ištaria Markas. Tačiau tai, kad jau yra sulaukęs poros pakvietimų į žinomą festivalį, dar – į literatūros dienas Alpėse, vertina kaip įvertinimą. Ypač daug naujų idėjų parsivežė iš kalnuose surengtų skaitymų. Vienas jų buvo suorganizuotas net tarpeklyje. Būta literatūros skaitymų ir kurorto baseinuose. Pastarasis įspūdis prisimenamas su šypsena.

*

Šveicarija – išskirtinė valstybė ir savo ypatingo grožio gamta. Ar, apsigyvenus Šiauliuose, kurių apylinkės gerokai nuskriaustos, dėl šito nė karto neaplinkė noras vis dėlto keisti gyvenamąją vietą?

Ne, Markas neskaitęs pirmuosiuose „Varpuose“ paskelbtų Fausto Kiršos žodžių, jog, gavęs atostogų, turi dūmti iš Šiaulių kuo toliau. O jei ir būtų skaitęs, jo nuomonės apie antraisiais namais tapusį miestą nepakeistų. M. Roduneris tvirtai sako, jog Šiauliuose jaučiasi gerai. Kartais trūksta tik kalnų. Gražiai nusijuokęs dar prideda: tikrai pravartu būtų savaitgalius praleisti kalnuose. Deja, jų netoliese nėra. O iš čia panoros nuvykti į kalnus, tuoj ištirptų atlyginimas ir honorarai. Belieka laukti atostogų.

Jau turbūt supratote, kad Marką į Šiaulius atvedė meilė. Su Loreta susipažino Vilniuje, dar tuomet, kai dirbo Užsienio reikalų ministerijoje. Dabar jau ir vaikai dideli. Sūnus baigia gimnaziją, žada studijuoti Kauno technologijos universitete. Dukros kiek jaunesnės. Jos, ypač viena jų, įsimylėjusios Šveicariją, labai gali būti, kad, baigusios mokyklą, ten ir išvyks. Gal net visam. Markas nė vienai savo atžalai neperša kategoriškos nuomonės apie tai, kaip ir ką reikėtų daryti. Jam svarbiausia, kad išaugtų dori, gražūs, kūrybingi žmonės.

M. Rodunerio aplinkoje nėra daug draugų ar bičiulių. Tam ir laiko nėra. Daugiausia jo atima vertimai. Tačiau kasdien pabendrauti su šeima – šventas reikalas. Dažniausiai dirba naktimis, kai visi miega. Kad Markas *pelėda*, visi žino. O ramybė jam reikalinga tik tuomet, kai triūsia prie darbaltalio. Šiaip jau yra iš tų, kurie mėgsta, kad kažkas būtų šalia ar bent netoliese. Tas kažkas dažniausiai yra šeimininkščiiai, po pietų sugrįžtantys iš užsiėmimų.

*

Turi M. Roduneris didelę svajonę: 2013 metais pradėti Lietuvoje vaikų ir jaunimo literatūros festivalius. Tokia mintis kirbėjo jau senokai, - Lietuvoje labai trūksta pačių lietuvių parašytos jaunimo literatūros, o ir su jos skaitymu problematiška.

Kaip toks festivalis įsivaizduojamas? Kad pradėta bus ne nuo sostinės, garantuota. Tegu vilniečiai pas mus važiuoja, sako Markas. Klaipėdiškiai jau siūlė savo paslaugas. Tačiau gali būti, kad jis savo sparnus pradės skleisti kur nors Žemaitijoje. Svarbiausia, dėl ko M. Roduneris neabejoja: vaikams ir jaunimui tokius festivalius reikia organizuoti kitaip nei suaugusiems. Žinoma, visų pirma turi būti susitikimai mokyklose arba ten, kur yra Vaikų bibliotekos.

Su paaugliams ir jaunimui skirta lektūra kur kas geresnė padėtis pas kaimynus, pasakoja Markas. Tačiau M. Roduneris ne už tai, kad būtinai reikia versti kitus. Kodėl mes patys neturim *fentezi*? Kodėl neturim tokio tipo fantastikos, kaip „Haris Poteris“? Autorių nėra? Ar yra? Ar nėra kas paragina tokiai kūrybai? Markas beveik neabejoja, kad tokiu festivaliu galima šiek tiek atkreipti dėmesį, kad yra

Markas Roduneris savo darbo kabinete.

spraga, kad iš tikrųjų Lietuvos autoriams yra ką veikti.

Anot Marko, tai būtent ta sritis, kai literatūros kūrėjas gali ir normaliai uždirbti. Iš kur toks įsitikinimas? Yra puikus pavyzdys: populiariojo „Eragono“ autorius italas, pradėjęs rašyti knygą bene penkiolikos, dabar, po kelerių metų, jau apsirūpinęs visam gyvenimui. Ir jis nerašo angliškai.

*

Dabar, kai Markas jau *beveik lietuvis*, viskas, kas susiję su Lietuva, jam svarbu. Todėl ir smalsu, kaip sureagavo, išgirdęs gan plačiai nuskambėjusį Tomo Venclovos pasakymą, jog pasaulyje lietuvių vardas vertinamas gan prastai. Ar ir jis galėtų panašiai apibūdinti Lietuvos žemėje gimusius?

- Kad iš esmės mūsų įvaizdis nėra toks, koks turėtų būti, tiesa, - sutinka ir Markas.

Na ir dar vienas svarbus klausimas: kuo

šveicarai skiriasi nuo lietuvių?

Markas jau neabejoja, jog yra daug bendro. Juk ir tautos abi nedidelės. Tačiau šveicarai gal atviresni tam, kas iš aplinkinių šalių ar pasaulio ateina. Vis dėlto nereikia pamiršti, kad per pastaruosius 40-50 metų apie 35 procentus gavusių Šveicarijos pilietybę protėviai nėra šveicarai. M. Roduneris sunku spręsti, ar tai gerai, ar nelabai, tačiau neabejoja, jog tai privertė valstietišką kultūrą šiek tiek keistis ir atsiverti.

O *beveik lietuviu* tapęs Markas išmoko improvizuoti. Kol buvo dar *tikras šveicarai*, organizuodamas Europos literatūros dienas, susinervindavo, išgirdęs iš autoriaus, jog ruduo dar toli ir konkretaus atsakymo teks luktėti. O dabar jau išmoko ir paskutinę minutę kažką reikšmingo suorganizuoti. Lietuvoje, deja, kitaip neišeina. Be kita ko, šveicarai dar ir gana smulkmeniški. Markas kartais pasako, jog Šveicarijoje nereikia KGB, ten yra kaimynai, kurie stebi, ką tu veiki, kada išeini ar pareini.

- Lietuvoje šito gerokai mažiau, nors ir čia tai nėra nežinomas fenomenas, - juokiasi M. Roduneris.

2.

Marko atsiradimas „Saulės deltas“ leidykloje vadinamas likimo dovana. Gerai pamenama ta diena, kai jis užsuko pasidomėti galimybėmis leisti knygas, kuriose atsispindėtų Šveicarijos ir Baltijos šalių sąsajos. Pokalbis su svečiu padarė įspūdį, buvo akivaizdu, jog Šiauliuose apsigyveno žmogus, kurio vardą anksčiau ar vėliau sužinos kultūros žmonės.

Nors atsisveikindamas M. Roduneris pasakė, kad dar aplankys ir kitas Lietuvos leidyklas, vis dėlto po kurio laiko pasirinko „Saulės deltą“. Lėmė, regis, keli motyvai: tai, kad šiauliškė leidykla – kultūrinės, švietėjiškos pakraipos, kad čia ne brangininkai ir dirba *kaip sau*, na ir, žinoma, kad autoriai, sudarytojai gali ramiai, neskubėdami dalyvauti visame procese – koreguoti, papildyti, tobulinti ir t. t., ko nėra didelėse leidyklose, kur rankraštis pakliūva tarytum ant konvejerio.

Dabar, praėjus beveik dešimtmečiui, galima konstatuoti, jog šiauliškai leidėjai pateisino Marko lūkesčius.

Daug išmokta ir iš Marko. Ypač šveicariško tikslumo, tvarkingumo. Naujasis pažįstamas savaime privertė dar rimčiau vertinti ištartą žodį, bet kokioje situacijoje išlikti žmogumi, kuriuo neabejojama, kuriuo iki galo pasitikima. Kad pasitikėjimui nebūtini kalnai biurokratinių popierių, buvo įrodyta jau